

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS KATEDRA

Specialiosios pedagogikos (specialiojo ugdymo koordinavimo) nuolatinių studijų
programa, II kursas

Jovitos Biliūnienės

**IKIMOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ ELGESIO IR EMOCIJŲ
VALDYMO STRATEGIJOS**

Magistro darbas

*Magistro darbo vadovė –
doc. dr. Lina Miltenienė*

Magistro darbo santrauka

Darbe pristatomas tyrimas, kuriuo buvo siekiama atskleisti ikimokyklinio amžiaus vaikų, patiriančių elgesio ir emocijų sunkumų, raišką ir identifikuoti auklėtojų bei tėvų taikomas strategijas, ugdant ikimokyklinio amžiaus emocijų ir elgesio sunkumų patiriančius vaikus.

Iškelta *hipotezė*, kad auklėtojai ir tėvai taiko tarpusavyje derančias emocijų ir elgesio valdymo strategijas, orientuotas į vaiko pozityvaus elgesio palaikymą.

Tyrimo duomenims rinkti taikyti mokslinės literatūros, antrinės teisinių dokumentų ir statistinių duomenų analizės, diskusijos sutelktoje grupėje, anketinės apklausos *metodai*.

Atlikta *kokybinė* (turinio analizės) ir *statistinė* (aprašomoji dažnių, vidurkių, faktorinė analizė, parametrinis T – testas) *duomenų analizė*.

Tyrimo dalyvavo 13 ekspertų (praktikų) iš vienos Šiaulių ikimokyklinės įstaigos bei 236 ikimokyklinių įstaigų pedagogai ir 70 ikimokyklinio amžiaus vaikų emocijų ir elgesio sunkumų patiriančių vaikų tėvai iš visos Lietuvos.

Svarbiausios *empirinio tyrimo išvados*:

1. Empirinio tyrimo duomenys rodo, kad pedagogų ir tėvų nuomonės apie vaikų emocijų ir elgesio raišką ikimokykliniame amžiuje yra šiek tiek kontrastingos. Labiausiai akcentuojama, kad emocijų ir elgesio sunkumų patiriantiems vaikams būdingi dėmesio ir savireguliacijos sunkumai. Pedagogai identifikuoja pakankamai dažnas vaikų agresyvumo ir netinkamo elgesio apraiškas bei ugdymosi motyvacijos stoką, kai tuo tarpu tėvai retai įvardina vaiko agresyvaus ir netinkamo elgesio požymius, nepastebi vaiko emocinių ir socialinių sunkumų.
2. Pedagogų ir tėvų taikomų elgesio ir emocijų valdymo strategijų struktūra atskleidė sąveikas bei organizuojamas veiklas, orientuotas į pozityvaus elgesio ir emocijų skatinimą. Identifikuojamas pozityvios aplinkos kūrimo kryptingumas. Nors tiek tėvų, tiek pedagogų taikomos strategijos orientuotos į pozityvaus elgesio ir emocijų skatinimą, dėl nepakankamai efektyvios komunikacijos, šiek tiek ribotas jų suderinamumas.
3. Hipotezė pasitvirtino iš dalies, kad auklėtojai ir tėvai taiko tarpusavyje derančias emocijų ir elgesio valdymo strategijas, orientuotas į pozityvaus elgesio palaikymą.

Esminiai žodžiai: emocijų ir elgesio valdymas, emocijų ir elgesio sunkumai, švietimo pagalba.

Turinys

Magistro darbo santrauka	2
Įvadas	5
1 skyrius. NETINKAMO ELGESIO IR EMOCIJŲ VALDYMAS – KELIAS Į SĖKME	8
1.1. Elgesio ir emocijų sunkumų patiriančių vaikų ugdymas ikimokyklinėse ugdymo įstaigose: teisinių dokumentų analizė ir moksliniai tyrimai.....	9
1.2. Elgesio ir emocijų valdymo sampratos intensyvių pokyčių kontekste.....	13
1.3. Vaikų netinkamo elgesio ir emocijų valdymo strategijų taikymo galimybės ikimokyklinėse įstaigose.....	19
1.4. Pozityvios pedagoginės priemonės, vykdančios elgesio ir emocijų prevenciją.....	23
2 skyrius. PEDAGOGŲ IR TĖVŲ PATIRTIES, TAIKANT ELGESIO IR EMOCIJŲ VALDYMO STRATEGIJAS, ANALIZĖ	32
2.1. Tyrimo metodika.....	32
2.2. Tyrimo imtis.....	35
2.3. Elgesio ir emocijų valdymo patirtis ikimokyklinio ugdymo įstaigoje: diskusijos sutelktoje grupėje rezultatai.....	36
2.4. Tėvų patirtis, įveikiant vaikų elgesio ir emocijų sunkumus: anketinės apklausos rezultatų analizė.....	41
2.4.1. Vaikų elgesio ir emocijų raiškos požymiai ikimokykliniame amžiuje tėvų požiūriu.....	41
2.4.2. Tėvų taikomos elgesio ir emocijų valdymo strategijos.....	43
2.4.3. Tėvų ir pedagogų bendradarbiavimas.....	47
2.4.4. Pagalbos poreikis tėvams, ugdant elgesio ir emocijų sunkumų patiriančius vaikus.....	49
2.5. Pedagogų naudojamos elgesio ir emocijų valdymo strategijos: anketinės apklausos rezultatų analizė.....	55
2.5.1. Pedagogų profesinis tobulėjimas, tenkinant elgesio ir emocijų patiriančių vaikų specialiuosius ugdymosi poreikius.....	55
2.5.2. Vaikų elgesio ir emocijų raiškos požymiai ikimokykliniame amžiuje pedagogų požiūriu.....	55
2.5.3. Pedagogų taikomos elgesio ir emocijų valdymo strategijos.....	58
2.5.4. Partnerystės santykių kūrimas su tėvais.....	63

2.5.5. Pedagogams kylančios problemos, tenkinant vaikų poreikius ir įveikiant emocijų ir elgesio sunkumus.....	65
Išvados.....	73
Literatūra.....	75
Summury.....	81
Priedai.....	83

Ivadas

Mokslinė problema ir jos aktualumas. Pastaruoju metu vis dažniau akcentuojama, kad daugėja ikimokyklinio amžiaus vaikų, patiriančių psichosocialinės adaptacijos, emocijų ir elgesio problemų, sunkumų (hiperaktyvumas, savireguliacijos sutrikimai, agresyvumas ir kt.) (Ramanauskienė, 2005; Nasvytienė, 2005). Daulenskienė, Radzevičienė, Ruškus (2002) pažymi, kad emocinės ir elgesio raiškos sutrikimus ikimokykliniame amžiuje apibrėžti yra labai sunku. Autoriai teigia, kad beveik visi vaikai tam tikrais amžiaus tarpsniais patiria emocijų ar elgesio problemų (toliau EEP), sunkumų (toliau EES), tačiau ne visus juos apibūdiname kaip elgesio sutrikimų ar problemų turinčius vaikus. Kai kurie autoriai tokius vaikus vadina tiesiog „sunkiais“ arba „sunkiai auklėjamais“ (Herm, 2004). Svarbu, kad vaiką supanti aplinka, sugebėtų laiku reaguoti į jo galimybes, ypatybes, tuomet tikėtina, kad patiriami emocijų ir elgesio sunkumai normalizuosis (Winnicott, 2000).

Pedagogai, psichologai, socialiniai pedagogai akcentuoja, kad vaikų emocijų ir elgesio sunkumai turėtų būti sprendžiami ugdymo institucijos bendruomenės lygmeniu. Realiai pedagogai ir tėvai su ugdytinių patiriamais sunkumais susiduria beveik kasdien, todėl jie sprendžiami ir interpersonaliniu bei grupės lygmenyse. Vienas iš veiksnių, skatinančių vaikų nepriimtinių emocijų ir elgesio raišką – prieštaringas auklėjimas (Valickas, 1997). Iškyla kūrybingų, lanksčiai reaguojančių tam tikroje situacijoje bei kooperuotų ugdytojų problema. Geležinienė (2009, p. 30) teigia, kad „ugdomoji veikla yra situatyvi ir nuolat kintanti“, kad kiekviena diena ugdymo įstaigoje susideda iš skirtingų situacijų ir veiklų, todėl svarbu nuolat jas apmąstyti ir surasti tinkamus, efektyvius bendravimo, veikimo su vaiku kelius. Pollard (2006) pažymi, kad nėra universalių ir visoms ugdymo situacijoms tinkančių strategijų bei metodų, todėl tai, kas buvo veiksminga vienoje ugdymo situacijoje, dalyvaujant vieniems ugdymo proceso dalyviams, gali tapti visiškai neveiksminga kitose situacijose, dalyvaujant kitiems proceso dalyviams. Nedidelė profesionalių, palankių EES patiriančių vaikų ugdymui, paslaugų pasiūla ikimokyklinėse ugdymo įstaigose (Mockevičienė, Glebuviene, Jonilienė, Montvilaitė, Stankevičienė, Mauragienė, Tarasonienė 2008) įpareigoja auklėtojus imtis iniciatyvos spręsti ir koordinuoti šias problemas (Braslauskienė, Jonutyte, 2005). Braslauskienė, Jonutyte (2005), pasiremdamos J. Kanišauskienės tyrimų duomenimis, nurodo, kad auklėtojos dažnai susiduria su psichologinių žinių trūkumu, nežinojimu, kaip elgtis su EES patiriančiais vaikais, šiuolaikinės darbo su šeima metodikos stoka, todėl pedagogės taiko pačių atrastas strategijas.

Lietuvos švietimo įstatymas (2011) švietimo politiką apibrėžia kaip demokratinę, grįstą lygiomis teisėmis ir galimybėmis. Visų ugdymo proceso dalyvių įgalinimo, įtraukimo, partnerystės ir bendradarbiavimo skatinimo idėjas aktualizuoja Ališausko, Ališauskienės,

Gerulaičio, Melienės, Miltenienės (2010), Ališauskienės, Mikalajūnienės, Čegy­tės (2007), Ališauskienės, Miltenienės (2004), Gerulaičio (2007), Miltenienės (2005a), Miltenienės (2005b), Ruškaus, Ališausko, Šapelytės (2006) atlikti tyrimai. Daugelis edukologų, mokslininkų, psichologų bei filosofų pedagogo veiklą grindžia į vaiką ir jo šeimą orientuotu ugdymu, sąveikų konstravimu, pozityvaus elgesio palaikymu bei pabrėžia pedagogo pozityvių pokyčių asmeninių vertybių ir nuostatų srityje svarbą (Ališauskas, Ališauskienė, Gerulaitis ir kt., 2010; Ališauskas, 2007; Bitinas, 2000; Geležinienė, 2009; Jovaiša, 2001; Rogers, 2005; Ruškus, Mažeikis, 2007; Scott, 2007; Utz, 2001). Mokslininkų atlikti tyrimai rodo, kad pedagogų veiklos kasdieninėse situacijose prieštarauja tiek švietimo įstatymams, tiek šiuolaikiniam teoriniam požiūriui.

Atlikta mokslinės literatūros analizė rodo, kad tyrimų, nagrinėjančių emocijų ir elgesio sunkumų patiriančių vaikų ugdymą ikimokyklinėse įstaigose, aktualumas didėja (Ališauskienė, 2005; Bražienė, Mockienė, 2008; Kaffemanienė, Tereikienė, 2003; Malinauskaitė, 2010). Pastebėta, kad stinga tyrimų ikimokyklinėse įstaigose. Daugumos autorių (Braslauskienė, Jonutytė, 2005; Bruneikienė, 2009; Herm, 2004; Monkevičienė, 2004; Mitchell 2008; Vosylienė, 2009; Ramanauskienė 2005; Žukauskienė 2001) darbai yra šviečiamojo pobūdžio apie taikytinas elgesio valdymo strategijas, tačiau empiriniu aspektu, kokias strategijas ar veiklas taiko auklėtojai ir tėvai, ši tema nėra pakankamai išplėtotą.

Magistro darbe nagrinėjamas emocijų ir elgesio sunkumų patiriančių vaikų ugdymas grupės ir interpersonaliniame lygmenyse **yra aktuali pedagoginė problema**, kurią patikslina esminiai problemos klausimai: kokias emocijų ir elgesio valdymo strategijas naudoja auklėtojai ir tėvai, ugdydami ikimokyklinio amžiaus vaikus (koks jų suderinamumas)? Kaip konstruojamos ugdymo proceso dalyvių sąveikos? Ar suteikiama galimybių tėvams įsitraukti į EES patiriančių vaikų ugdymo procesą?

Tyrimo objektas – auklėtojų ir tėvų naudojamos emocijų ir elgesio valdymo strategijos, ugdant emocijų ir elgesio sunkumų patiriančius vaikus ikimokykliniame amžiuje.

Hipotezė. Tikėtina, kad auklėtojai ir tėvai taiko tarpusavyje derančias emocijų ir elgesio valdymo strategijas, orientuotas į vaiko pozityvaus elgesio palaikymą.

Tyrimo tikslas – atskleisti ikimokyklinio amžiaus vaikų, patiriančių elgesio ir emocijų sunkumų, raišką ir identifikuoti auklėtojų bei tėvų taikomas strategijas, ugdant ikimokyklinio amžiaus emocijų ir elgesio sunkumų patiriančius vaikus.

Uždaviniai:

1. Atskleisti elgesio/emocijų valdymo ir strategijų sampratą, taikymo galimybes teisiniu bei teoriniu aspektais.
2. Įvertinti švietimo pagalbos teikimo elgesio ir emocijų sunkumų patiriantiems vaikams ikimokykliniame amžiuje ypatumus.

3. Nustatyti ikimokyklinio amžiaus vaikų elgesio ir emocijų raišką tėvų ir pedagogų požiūriu.
4. Identifikuoti bei palyginti auklėtojų ir tėvų taikomas elgesio valdymo strategijas, ugdant emocijų ir elgesio sunkumų patiriančius vaikus.
5. Atskleisti pedagoginės pagalbos teikimo gerąsias patirtis ir pedagogams kylančias problemas, tenkinant vaikų poreikius bei įveikiant emocijų ir elgesio sunkumus.

Tyrimo metodai. Mokslinės literatūros, antrinė teisinių dokumentų ir statistinių duomenų analizė, diskusija sutelktoje grupėje, anketinė apklausa, kiekybinė - kokybinė tyrimo rezultatų analizė.

Tyrimo dalyviai. Tyrimas atliktas 2011 metų pirmąjį ketvirtį.

Tyrimė dalyvavo 236 ikimokyklinių įstaigų pedagogai ir 70 ikimokyklinio amžiaus emocijų ir elgesio sunkumų patiriančių vaikų tėvai iš visos Lietuvos.

Tyrimo imtis kokybinė – ekspertų, tikimybinė - sluoksninė atsitiktinė, netikimybinė – patogioji.

Pagrindinės sąvokos

Elgesys – „gyvų būtybių sąveika su aplinka, pasireiškianti jų išoriniais (motoriniais) veiksmais, kuriuos reguliuoja psichika“ (Augis, 1993, p. 74).

Emocija – susijusi su individo poreikiais bei aplinkos reiškinių, situacijos subjektyviu vertinimu, lemiančiu išgyvenimą ir elgesio vidinio reguliavimo būdus (Augis, 1993).

Emocijų ir elgesio sunkumai – ilgalaikiai emocijų raiškos, elgesio kraštutinumai įvairiose situacijose (Hallagan, Kauffman, 2003; Radzevičienė, 1997).

Valdymas - jausmų, pykčio „tvardymas“, „tramdymas“ (Keinys, 2000, p. 907).

Strategija - sprendimų visuma, apibrėžianti svarbiausius ateities tikslus ir veiksmus bei priemones tiems tikslams pasiekti (Vasiliauskas, 2005).

Švietimo pagalba – specialistų teikiama pagalba mokiniams, jų tėvams (globėjams, rūpintojams), mokytojams ir švietimo teikėjams, suteikianti galimybę padidinti švietimo veiksmingumą. Švietimo pagalba apima informacinę, psichologinę, socialinę pedagoginę, specialiąją pedagoginę ir specialiąją pagalbą¹.

EES – emocijų ir elgesio sunkumai.

SUP – specialieji ugdymo(si) poreikiai.

¹ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas, 2011m. kovo 17 d. Nr. XI-1281. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=395105&p_query=&p_tr2= (žiūrėta 2011 – 08 -02).

Magistro darbo struktūra. Šį darbą sudaro: santrauka lietuvių kalba, įvadas, 2 skyriai, išvados, naudota literatūra (95 šaltiniai), santrauka anglų kalba, priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 1 paveikslas ir 26 lentelės. Prieduose pateikiama: anketų pavyzdžiai, detalesni tyrimo duomenys, magistro darbo recenzija.

I skyrius. ELGESIO IR EMOCIJŲ VALDYMAS – KELIAS Į SĖKMĘ

1.1. Elgesio ir emocinių sunkumų patiriančių vaikų ugdymas ikimokyklinėse ugdymo įstaigose: teisinių dokumentų analizė ir moksliniai tyrimai

Dažnai auklėtojai ar tėvai skundžiasi, kad nuolat susiduria su vaikų neklusnumu, agresyvumu, konfliktinių situacijų sukėlimu, per dideliu judrumu, dažnu pykčiu, spyriojimusi, situacijai neadekvatiu elgesiu. Todėl vis daugiau vaikų vadinami „sunkiais“, jų elgesys neatitinka įprastų normų, emocinė raida sutrinka (Bražienė, Mockienė, 2008; Herm, 2004; Kaffemanienė, Tereikienė 2003). Hallahan, Kauffman (2003), Radzevičienė (1997) teigia, kad tiksliai nubrėžti liniją tarp adekvataus ir neadekvataus elgesio, apibrėžti emocinės raiškos sutrikimus ikimokykliniame amžiuje yra labai sunku, nes, jei netinkamas elgesys pasireiškia epizodiškai, jis nėra laikomas emocijų ar elgesio sutrikimu. Vaikai, patiriantys specifinių emocijų ir elgesio problemų, pasižymi ilgalaikiais emocijų raiškos, elgesio kraštutinumais įvairiose situacijose. Kaffemanienė, Tereikienė (2003), tyrinėjusios ART specialistų suteiktų paslaugų vaikui ir šeimai pobūdį, pažymi, kad ART specialistų nuomone, išsiskiriantį elgesį galima laikyti signalu aplinkai arba pagalbos šauksmu. Šiai nuomonei pritaria ir Herm (2004). Autorių teigimu, dauguma vaikų tiesiog nemoka bendrauti, neklusnūs ir negatyvūs būna tik namie arba darželyje, o kitoje aplinkoje jie elgiasi tinkamai. Todėl Herm (2004), Kaffemanienė, Tereikienė (2003) mano, kad vaikų netinkamas elgesys gali būti artimųjų (tėvų, pedagogų) ir vaikų bendravimo, „nesusikalbėjimo“ problema. Braslauskienė, Jonutytė (2005), Bražienė, Mockienė (2008) akcentuoja metodinės pagalbos svarbą ikimokyklinių įstaigų pedagogams. Autorės teigia, kad auklėtojoms kasdien tenka stebėti pavienes netinkamo elgesio apraiškas, jos ne visada geba jas įvertinti, nežino, kaip konkrečiu atveju elgtis, ką patarti tėvams. Juolab, kad vaiko emocijas, elgesį kaip sutrikusius galima vertinti tik gerai susipažinus su jo vystymosi ypatumais, aplinka, kurioje vaikas augo, išanalizavus emocinių reakcijų, elgesio pobūdį, sąlygas, kuriomis jis pasireiškia, apibendrinus įvairių specialistų (psichologo, specialiojo pedagogo, logopedo ir kt.) stebėjimus ir išvadas. Šiuolaikiniame specialiojo ugdymo kontekste akcentuojama, kad kuo anksčiau išaiškinami vaiko emocijų ir elgesio sunkumai ir suteikiama adekvati specialioji pedagoginė psichologinė pagalba, tuo didesnė sėkminga vaiko socializacijos tikimybė (Braslauskienė, Jonutytė, 2005; Bražienė, Mockienė 2008; Daulenskienė, Radzevičienė, Ruškus 2002; Radzevičienė 1997).

Lietuvoje sukurta pedagoginės psichologinės pagalbos sistema, kuri teikiama trimis lygmenimis. Pirmasis lygmuo – visose švietimo įstaigose (taip pat ir ikimokyklinėse) dirbantys bendrieji ir specialieji pedagogai, logopedai, psichologai, socialiniai pedagogai; antrasis lygmuo – savivaldybių pedagoginės psichologinės tarnybos; trečiasis lygmuo – šalies Pedagoginis

psichologinis centras su jame dirbančiais specialistais.² Ališauskas, Rusteika (2008) nurodo, kad aktualiausia yra pirmojo lygmens pagalba. Jos poreikis didžiausias - pirmojo lygmens pagalbos prireikia maždaug 10% ugdytinių. Naujajame Lietuvos Respublikos Švietimo įstatyme³ teigiama, kad kiekvienoje švietimo įstaigoje turi veikti Vaiko gerovės komisija, kuri atlieka ne tik pirminį vaiko įvertinimą, bet ir prevencinėmis priemonėmis rūpinasi saugios, palankios vaikams aplinkos kūrimu, organizuoja ir koordinuoja švietimo programų pritaikymą, aktyviai bendradarbiaujant su ugdytinių tėvais (globėjais/rūpintojais), vykdo kitas su vaiko gerove susijusias funkcijas. Jei pirmojo lygmens specialistai nepajėgūs suteikti pirminės specialiosios pedagoginės ir psichologinės pagalbos, jie, gavę tėvų sutikimą, gali kreiptis į Savivaldybės Pedagoginę Psichologinę tarnybą. Specialiųjų ugdymosi poreikių įvertinimo ir tenkinimo tvarką reglamentuoja LR švietimo ir mokslo ministro, LR sveikatos apsaugos ministro, LR socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašo patvirtinimo“ (2011 – 07 – 13, Nr. V-1265/V-685/A1-317),⁴ LR švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl mokyklos vaiko gerovės komisijos sudarymo ir jos darbo organizavimo tvarkos aprašo patvirtinimo (2011 – 04 – 11, Nr. V-579).⁵

Elgesio ir emocijų sunkumų atvejais itin aktuali socialinė – pedagoginė ir psichologinė pagalba.

Socialinės - pedagoginės pagalbos paskirtis – padėti vaikui realizuoti jo teisę į ugdymąsi. Socialinis pedagogas konsultuoja tėvus/globėjus socialinės pagalbos teikimo, vaikų laisvalaikio klausimais. Šis specialistas padeda ugdymo įstaigoje spręsti visus su socialine pedagogine pagalba susijusius klausimus.

Psichologinės pagalbos paskirtis – padėti vaikui kritinėse gyvenimo situacijose išlaikyti dvasinę darną, vystyti gebėjimą gyventi ir ugdytis, vykdyti emocijų ir elgesio problemų prevencijos programas. Psichologinė pagalba teikiama asmenybės ir ugdymo(si) problemų

² LR ŠM ministro 2003 m. birželio 23 d. įsakymas Nr. ISAK - 897. *Dėl pedagoginės ir psichologinės pagalbos teikimo modelio.* http://www.smm.lt/teisine_baze/docs/isakimai/03-06-25-ISAK-897.htm (žiūrėta 2011 – 08 -02).

² Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas, 2011m. kovo 17 d. Nr. XI-1281. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=395105&p_query=&p_tr2= (žiūrėta 2011 – 08 -02).

³ LR švietimo ir mokslo ministro, LR sveikatos apsaugos ministro, LR socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašo patvirtinimo“ (2011 – 07 – 13, Nr. V-1265/V-685/A1-317) http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=404013&p_query=&p_tr2= (žiūrėta 2011 – 08 -02).

⁴ LR švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl mokyklos vaiko gerovės komisijos sudarymo ir jos darbo organizavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ (2011 – 04 – 11, Nr. V-579). http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=396543&p_query=&p_tr2= (žiūrėta 2011 – 08 -02).

patiriančiam vaikui. Ją, bendradarbiaudamas su vaiko tėvais/globėjais ar pedagogais, teikia ugdymo įstaigos psichologas.⁶

Nauja įstatyminė bazė akcentuoja tėvų įsitraukimą ir aktyvų dalyvavimą vaiko ugdymosi poreikių tenkinimo procese (dalyvavimas parenkant vaikui ugdymo programą, formą, ugdymo įstaigą ar kitą švietimo teikėją; dalyvavimas įvertinant ir aptariant vaiko specialiuosius ugdymosi poreikius Vaiko gerovės komisijos posėdžiuose; bendradarbiavimas su mokyklos vadovu, pedagogais, kitais specialistais, teikiančiais specialiąją, psichologinę, socialinę pedagoginę, specialiąją pedagoginę pagalbą, sveikatos priežiūrą, sprendžiant vaiko ugdymosi klausimus ir jų rekomendacijų vykdymas).⁷ Įstatymų analizė rodo, kad, siekiant specialiųjų ugdymosi poreikių tenkinimo kokybės, už tėvų įtraukimą vertinant ir tenkinant vaiko SUP, ugdymo proceso dalyvių bendradarbiavimą, bendrą problemų sprendimą, dalijimąsi informacija, vaidmenų ir funkcijų pasidalijimą yra atsakinga Vaiko gerovės komisija. Taigi, ši institucija turėtų skatinti pedagogus imtis iniciatyvos, įtraukiant vaiką ir jo šeimą į bendrą ugdymo veiklą.

LR Švietimo ir Mokslo ministerijos⁸ duomenimis 2010 metais Lietuvoje buvo ugdomi 94737 tūkstančiai vaikų 626 ikimokyklinio ugdymo įstaigose, darželiuose – mokyklose bei ikimokyklinio ugdymo grupėse, veikiančiose bendrojo lavinimo mokyklose. Šiose įstaigose dirbo 802 logopedai, 151 specialusis pedagogas ir 88 psichologai.⁹ Taigi, vienam logopedui tenka 118 vaikų, specialiajam pedagogui – 627 ir psichologui – net 1076 vaikai. Daugumoje ikimokyklinių įstaigų veikė specialiojo ugdymo komisijos (šiuo metu Vaiko gerovės komisijos), turinčios po 1 specialistą, dažniausiai logopedą arba specialųjį pedagogą. Bendrojo lavinimo mokyklose padėtis šiek tiek geresnė. Specialiąją pedagoginę ir specialiąją psichologinę bei socialinę pagalbą teikiančių specialistų ir mokinių skaičiaus santykis bendrojo lavinimo mokyklose yra 167,96.¹⁰

Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos vyriausybės duomenimis 2010/2011 metais emocijų ir elgesio sutrikimų turinčių vaikų skaičius bendrojo lavinimo mokyklose sudarė 853, t.y. 0,2%. Deja, nepavyko rasti informacijos apie emocijų ir elgesio sutrikimų pasiskirstymą tarp ikimokyklinio amžiaus vaikų. Pastebėta, kad Statistikos departamente tokio pobūdžio duomenys nefiksuoja. Išanalizavus paskutiniųjų penkerių metų duomenis apie emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius, kurie integruoti į bendrojo lavinimo mokyklas, matyti, kad šių mokinių skaičius mažėja: 2008/2009 m. padidėjo 22 mokiniais, o 2009/2010 m. sumažėjo 45 ir

⁶ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas, 2011m. kovo 17 d. Nr. XI-1281. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=395105&p_query=&p_tr2= (žiūrėta 2011 – 08 - 02).

⁷ Ten pat.

⁸ Lietuvos statistikos departamentas prie LR vyriausybės (2011). <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1878> (žiūrėta 2011 – 08- 15).

⁹ Lietuvos švietimo sistema 2009/2010. http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/eurybase_full_reports/LT_LT.pdf (žiūrėta 2011 – 08- 15).

¹⁰ Švietimo valdymo informacinės sistemos (2011). <http://www.svis.smm.lt/svis/node/6> (žiūrėta 2011 – 08 - 15).

2010/2011 m. sumažėjo 1 mokiniu. Tokia mokinių kaita leidžia manyti, kad per vienerius metus EES turintys mokiniai įveikė savo problemas ir jiems nebereikia specialiojo ugdymo. Arba „aktuali pateikiamų duomenų tikslumo problema“ (Ališauskienė, Ališauskas, Melienė ir kt. 2007, p. 169). Geležinienės (2009) asmeninė, kaip specialiosios pedagogės patirtis rodo, kad mokiniai, kuriems emocijų, elgesio ir socialinės raidos sutrikimai nustatyti kaip antriniai, nepatenka į jokiais duomenų bazes. Radzevičienės (1997) nepatvirtintais duomenimis tarp mokyklinio amžiaus EES turinčių vaikų yra nuo 0,5% - 20%. Tokius skaičių skirtumus autorė aiškina tuo, kad pagalbą gauna ne visi vaikai, kurie ją turėtų gauti, nes specialistai rodo tik tą skaičių vaikų, kuriems jie realiai gali padėti. Pagalba gali būti nesuteikiama dėl įvairių priežasčių. Daugelis vengia ilgalaikės pagalbos, kiti, ypač tėvai, skeptiškai vertina vaikui skiriamą pagalbą, manydami, kad toks vaiko elgesys yra normalus, atitinka amžių arba tikisi, kad jis „išaugs“ (Kaffemanienė, Tereikienė 2003; Nasvytienė 2005). Geležinienė (2009) pabrėžia, kad ugdymo(si) proceso realybėje yra ugdomi vaikai, kuriems emocijų ir elgesio sutrikimai yra tik prognozuojami. Tačiau akivaizdu, kad tokia Vaiko gerovės komisija, kurioje yra tik logopedas ar specialusis pedagogas, yra nepajėgi visapusiškai įvertinti vaiko emocijų ir elgesio sunkumų.

Nagrinėjant specialiojo ugdymo paslaugų kokybę ikimokyklinėse įstaigose, nustatyta, kad profesionalių paslaugų teikimą riboja tai, jog įstaigos neturi specialistų (socialinių pedagogų, psichologų).¹¹ Todėl, dėl metodinių žinių trūkumo, kaip ugdyti EES patiriančius vaikus, kokią paramą suteikti jiems ir jų tėvams (Kaffemanienė, Tereikienė 2003), pedagogai turi savarankiškai kaupti informaciją apie ikimokyklinių įstaigų darbą su neįprasto elgesio vaikais. O tai užima daug laiko, todėl vaikų emocijų ir elgesio korekcija ar profilaktika nėra labai efektyvi (Bražienė, Mockienė 2008). Gali būti, kad dėl šių priežasčių EES patiriančių vaikų ugdymas, pedagogams kelia segregacines nuostatas, nusivylimo jausmą (Geležinienė, 2009). Todėl dažnai užimama eksperto pozicija, eliminuojami vaikai ir tėvai iš ugdymo proceso. Pedagogai nenoriai išklauso tėvams aktualias problemas (Ališauskienė, Ališauskas, Šapelytė, 2007), nesuteikia galimybių kartu spręsti vaikų patiriamų sunkumų, nesitardmi dėl ugdymo programų turinio (Monkevičienė, Glebuviene ir kt. 2008). Miltenienė (2005 a), Miltenienė (2005 b) tyrusi bendros tėvų ir pedagogų veiklos, jų keitimosi informacija formas nustatė, kad tėvai ne visuomet supranta apie ką pedagogai kalba, menkai atsižvelgia į vaikui ir šeimai reikalingos pagalbos poreikį, tėvams priimtinausius bendravimo būdus. Pedagogų ir tėvų bendravimas grįstas vienkryptėmis informacijos perdavimo formomis.

Miltenienės (2008) tyrimų duomenys rodo, kad SUP ugdytiniai, jaučia pedagogų neigiamas nuostatas jų atžvilgiu, ignoravimą, atstūmimą, kas mažina pasitikėjimą savo galimybėmis, baiminamasi suaugusiųjų autoriteto.

¹¹ Monkevičienė, Glebuviene, Jonilienė, Montvilaitė, Stankevičienė, Mauragienė, Tarasonienė (2008).

Ankstyvosios prevencijos programos ir projektai ikimokyklinėse įstaigose įgyvendinami retai, nors ši paslaugų teikimo sritis šiandieniniame specialiojo ugdymo kontekste itin aktuali (Monkevičienė, Glebuviene ir kt. 2008).

Išanalizavus specialųjį ugdymą reglamentuojančius dokumentus, statistinius duomenis, mokslinius tyrimus galima teigti, EES patiriantiems ikimokyklinio amžiaus vaikams švietimo pagalba yra reglamentuojama tik dokumentuose, tačiau realiai mažai prieinama.

1.2. Elgesio ir emocijų valdymo sampratos intensyvių pokyčių kontekste

Elgesio ir emocijų valdymo samprata. Pati bendriausia valdymo sąvoka yra *socialinis valdymas*. Sociologijos žodyne (1993) ši sąvoka apibrėžiama kaip poveikis, siekiant sudaryti sąlygas įvairioms visuomenės struktūroms efektyvų funkcionavimą. Matulionis (2002), Berns (2010) vartoja socialinės *kontrolės* sąvoką, akcentuodami tvarkos palaikymo svarbą bei stabilumo užtikrinimą. Autorius skiria vidinę ir išorinę socialinės kontrolės kryptis. Vidinė - savikontrolė, ji parodo, kaip kiekvienas žmogus suvokia savo veiksmus, geba juos kontroliuoti ir jausti atsakomybę už juos. Išorinė – ji egzistuoja visuose visuomenės lygiuose ir srityse, tame tarpe ir ugdymo įstaigoje, kur užtikrinama pastovi kontrolė. Jovaiša (2007, p.124) teigia, kad be ugdytinių veiklos kontrolės neįmanoma tobulinti ne tik pedagoginio darbo vykdymo, bet ir valdymo, nes ugdytinių „*veiklos kontrolė* turi skatinti savikontrolę ir pastangas tobulinti savo veiklą, savo santykius su aplinka“. Autorius pabrėžia, kad *pedagoginių procesų valdymas* – tai optimalių organizacinių priemonių ir metodų naudojimas, kuriais pasiekiami geriausi veiklos rezultatai. Veiklos reguliavimas – vadovavimo ugdytinių veiklai pagrindas. Dabartiniame lietuvių kalbos žodyne (2000, p. 325, 907) sąvoka *kontrolė* suprantama kaip „tikrinimas“, pavyzdžiui, dokumentų, darbo kokybės. O sąvoka *valdyti* vartojama, kuomet kalbama apie jausmų, pykčio „tvardymą“, „tramdymą“. Nors ir literatūroje dažnai naudojama elgesio ir emocijų kontrolės sąvoka, vis dėlto tikslingiau būtų vartoti elgesio ir emocijų valdymo sąvoką.

Elgesio ir/ar emocijų valdymas – vienas iš socialinio valdymo sudedamųjų dalių. Psichologijos žodyne (1993) sąvoka *elgesys* apibrėžiama kaip „gyvų būtybių sąveika su aplinka, pasireiškianti jų išoriniais (motoriniais) veiksmiais, kuriuos reguliuoja psichika“ (Psichologijos žodynas, 1993, p. 74). Leonavičius (1993, p. 48) šią sąvoką apibrėžia biologiniu, psichologiniu ir sociologiniu aspektais, aiškindamas, kad tai „tarpusavyje susijusių subjektų (individo, grupės) veiksmų sistema, kurios tikslas – sąveikaujant su aplinka, realizuoti tam tikras funkcijas“. *Emocija* – „psichologinė kategorija,“¹² susijusi su individo poreikiais bei aplinkos reiškinių,

¹² Daulenskienė, Radzevičienė, Ruškus (2002, p. 17).

situacijos subjektyviu vertinimu, lemiančiu išgyvenimą ir elgesio vidinio reguliavimo būdus.¹³ Berns (2010), pasiremdamas S. H. Thopson apibrėžimu, šią sąvoką sieja su jausmais, reakcijomis į kitus žmones, savęs suvokimu, kitų žmonių suvokimu, emocijų raiška (intereso, džiaugsmo, pykčio, liūdesio, nerimo ir pan.). Vadinasi, **elgesio ir emocijų kontrolės** sąvokos reikšmę galima aiškinti kaip „elgesio ir emocijų valdymo“ sinonimą.

Galima daryti išvadą, kad **elgesio ir emocijų valdymas** – tai procesas, kurio metu reguliuojamas, sulaikomas nepageidaujamas elgesys ir emocijos, naudojant *pedagogines strategijas*, paremtas įvairių pedagoginių priemonių ir metodų naudojimu.

Strategija - sprendimų visuma, apibrėžianti svarbiausius ateities tikslus ir veiksmus bei priemones tiems tikslams pasiekti (Vasiliauskas, 2005).

Elgesio ir emocijų valdymas teoriniu aspektu yra grindžiamas įvairiomis žmogaus elgesio ir emocijų keitimą aiškinančiomis teorijomis.

Apie vaikų elgesio ir emocines problemas nuolat diskutuoja ir analizuoja ne tik Lietuvos, bet ir užsienio mokslininkai. Geležinienė, Ruškus, Blinstrubas (2008) išanalizavę užsienio mokslinius tyrimus (Evans, Harden, Thomas 2004) apie veiksmingą ugdymo strategijų taikymą EES patiriantiems vaikams, nurodo, kad autoriai iš daugelio teorijų išskiria: *medicininį / klinikinį; kognityvinį bihevioristinį; sisteminį, ekosisteminį*.

- *Medicininis / klinikinis požiūris* – šio požiūrio pagrindinis tikslas nustatyti priežastį, dėl kurios pasireiškia vienokie ar kitokie sunkumai, problemos. Ugdymas pagrįstas priežasties blokavimu, kompensavimu. Visas dėmesys yra kreipiamas į patį sutrikimą ir jo gydymą medikamentais, teikiant psichologo konsultacijas ir modifikuojant elgesį (Mielke, 1997; Ramanauskienė, 2005).

Medicininis / klinikinis modelis suprantamas kaip asmens problema, kurią reikia gydyti, keisti bei koreguoti elgesį, tikintis išgijimo ar bent pagerėjimo. Ruškaus, Mažeikio (2007, p. 53) teigimu, klinikinis modelis „yra visų pirma patologinis (gr. *pathos* – kančia (sąsaja su liga), gr. *logos* – mokslas) požiūris į individą“.

Visiškai priešingas medicininiam / klinikiniam požiūriui yra **socialinis modelis**. Šiuolaikinės, aktyviai dalyvaujančios ir veikiančios užsienio šalių bendruomenės¹⁴, inicijuojančios pokyčius EES patiriančių vaikų ugdymo praktikoje, aktualizuoja asmens gerovės raidą pozityviosios socializacijos požiūriu. Socializacijos kryptingumas orientuojasi į saugios, parama grįstos, aplinkos vaikui ir jo šeimai užtikrinimą, profesionalios pedagogo pagalbos,

¹³ Augis, R. (Red.) ir kt. (1993). *Psichologijos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

¹⁴ JAV įsteigtas Nacionalinis pozityvios elgesio intervencijos ir pagalbos centras, koordinuojantis pozityvaus elgesio palaikymo modelio taikymą švietimo institucijose (National technical assistance center on Positive Behavioral Interventions and Supports (PBIS). <<http://pbis.org/main.htm>> (žiūrėta 2011 – 06 – 21).

mokant ir mokantis socialinių sunkumų įveikimo strategijų. Tokiu būdu siekiama užtikrinti asmens gyvenimo kokybę (Scott, 2007).

Pastaraisiais metais vis dažniau akcentuojama **socialinė interakcija**, orientuota į holistinę sistemine pagalbą vaikui (Ališauskienė, Mikalajūnienė, Čegyte 2007; Ališauskas 2002; Mitchel, 2008). Vaikų sėkminga veikla skatinama pozityviu požiūriu į asmenį, tikintis teigiamos emocinės būsenos tiek ugdymo institucijoje, tiek šeimoje. Pasak Ruškaus, Mažeikio (2007, p.152), „asmens matymas iš trūkumo, <...> užtveria kelius įžvelgti asmens gebėjimus, saviraiškos ir dalyvavimo galimybes“. Autorių tyrimų duomenys įrodo, kad vaiko *aš* veiksmingumas priklauso nuo pedagogo nuostatų ir jo elgsenos pedagoginės sąveikos metu.

Ališauskas (2002), Ališauskas (2007), Miltenienė (2005a), Ruškus (2002), Ruškus, Mažeikis (2007) pabrėžia **inkliuzijos** svarbą, kuri apima socialinius santykius, pagrįstus partnerystės principais ir skirtųjų toleravimu. Akcentuojamas **įgalinimo** metodologijos ir praktikos diegimas vaiko ugdymo procese. Teigiama, kad įgalinimas „gali tapti strategija“ (Ališauskas, 2007, p. 64), suteikiant asmenims paramą, įgūdžius ir reikalingą supratimą. Įgalinimas interpretuojamas asmenų (šiuo atveju EES patiriančių vaikų) patirčių, vertybių ir interpretacijų pripažinimu, kaip „kitoniškų“ resursų ir naujų galimybių šaltiniu (Ruškus, Mažeikis, 2007). Remiantis įgalinimu, siūlomas **socialinio dalyvavimo** konceptas. Vaikas, kaip ir jo šeimos nariai, lygiavertiškai įtraukiamas į realių problemų sprendimą, kuriant pozityvias aplinkas ir sąveikas / interakcijas, skatinant pasitikėjimą savimi, motyvaciją, siekiama bendro ugdymo veiklos planavimo, stiprinant atsakomybę, refleksyvumą už šią veiklą ir jos rezultatus. Vaikų ir tėvų į(si)traukimas į individualių ugdymo programų kūrimą ir įgyvendinimo procesą, bendraamžių – į bendrą problemų sprendimą, suteikia galimybę visiems dalyviams turėti vienodas ekspertines galias, skatina komunikaciją / bendravimą, kooperacinius santykius, bendradarbiavimą komandoje (grupėje), partnerystę bei leidžia išvengti lūkesčių nesutapimo ar tarpusavio nesupratimo. Vienas iš pagrindinių EES patiriančių vaikų ugdymo tikslų – koordinuoti vaiko ir šeimos įtraukimą į ugdymo procesą.¹⁵ Pasak Legkausko (2010, p. 325, 326), „išteklių koordinavimas ir darbo pasidalijimas įgalina grupę atlikti daug daugiau, nei atliktų atskiri jos nariai“.

Scott (2007) pabrėžia ir asmens orumo bei laisvės nuo apribojimų svarbą. Pasak autoriaus, nepakanka vien tik išorinio elgesio valdymo, negalima vaiko paversti visiškai priklausomu nuo aplinkos (per pastiprinimus ar bausmes), bet reikia sudaryti palankias sąlygas asmenybės sklaidai (savirealizacijai). Tokios nuostatos laikosi ir humanistinės teorijos atstovai

¹⁵ Ališauskas, 2002; Ališauskas, 2007; Ališauskienė, Miltenienė, 2004; Berns, 2010; Bitinas, 2000; Gerulaitis, 2007; Gevorgianienė 2003a; Gevorgianienė, 2003b; Ruškus, Mažeikis 2007, Juodaitytė, 2003, Miltenienė, 2005a, Miltenienė 2005b, Ruškus, Mažeikis 2007, Scott, 2007.

(Butkienė, Kepalaitė, 1996; Rogers, 2005, Bitinas, 2000). Pedagogas, kuris remiasi humanistinėmis idėjomis, sąveikauja su vaiku tokiu, koks jis yra, stengiasi suprasti tai, ką jaučia vaikas, atvirai su juo bendrauja. Anot humanizmo atstovų, „pozityvi žmogaus prigimtis skleidžiasi savaime, jei brėsdamas jis gali įgyvendinti savo pagrindinius *fiziologinius* <...> ir *dvasinius* poreikius – <...> būti pastebėtam, išgirstam, išklaustam, <...> būti suprastam ir priimtam tokiu, koks jis yra <...>, mylėti ir būti mylimam“ (Butkienė, Kepalaitė, 1996, p. 25). Butkienės, Kepalaitės (1996), Jovaišos (2001) teigimu, kai šie poreikiai patenkinami, kyla savipildos poreikis, o šių poreikių nepatenkinimas gali slopinti, vėliau ir žlugdyti asmenybės pykčiu, neapykanta, agresija.

Šios modernios socializacijos teorijos, kaip socialinio modelio dalis, puikiai gali laviruoti tarp įvairių žmogaus elgesio ir emocijų keitimą aiškinančių teorijų bei pasitarnauti, sprendžiant edukacinius iššūkius, susijusius su EES patiriančio vaiko problemomis „čia ir dabar“.

- *Sisteminis, ekosisteminis požiūris* – ugdymas pagrįstas individualistinėmis strategijomis. Čia emocijų ir elgesio problemos siejamos ne su ugdytiniu, o su socialine aplinka, kuri jį supa. Pasak Ališauskienės (2005), Berns (2010) ekologinis požiūris orientuotas į visas vaiko sistemos dalis: biologinę, socialinę, dvasinę, sąveikaujant su aplinkos sistemomis ir „yra apibrėžiamas kaip teorinė metodologinė nuostata į vaiką šeimos ir platesnėje aplinkoje“ (cit. Ališauskienė, Mikalajūnienė, Čegyte, 2007, p. 109).

Naujausios ankstyvosios intervencijos ir ikimokyklinio ugdymo idėjos Europoje, skatina keisti griežtą požiūrį, orientuotą vien tik į sutrikimą ir pagalbą vaikui (šiuo atveju siekiant mechaniškai modeliuoti vaiko elgesį, tikintis pasikeitimo). Skatinamas vaiko pažinimas, atsižvelgiant į jo šeimos bei aplinkos, kurioje vaikas gyvena ypatumus.¹⁶ Leliūgienė (2003), Nasvytienė (2005), Berns (2010) aplinkoje išskiria *mikrosistemas* (šeima, draugai darželyje, auklėtoja), *mezosistemas* (gyvenamoji vieta, tautiniai požymiai ir kt.) ir *egzosistemas* (socialinė – ekonominė tėvų padėtis, jų palankumas vienoms ar kitoms nuostatoms; įvairūs nuo vaiko nepriklausantys veiksniai), *makrosistemas* (visuomenė, subkultūra, kurioms priklauso augantis vaikas, ir jos ideologija), *chronosistemas* (vidiniai asmens pokyčiai laike, sukuriantys naujas raidą veikiančias sąlygas) (Berns, 2010). Akcentuojama, kad socialinė mikrosistema „yra vienas iš svarbiausių veiksnių, pagreitinančių arba stabdančių asmenybės savirealizacijos procesą, iš kitos pusės – neišvengiama sėkmingo šio proceso vystymosi sąlyga“ (Leliūgienė, 2003, p. 48, Berns, 2010, Kvieskienė, 2003). Pabrėžiamas nuolatinis vaiko tobulėjimas sąveikaujant su

¹⁶ *Ankstyvoji intervencija vaikystėje. Situacijos Europoje analizė pagrindiniai aspektai ir rekomendacijos* (2005). Ataskaita. Red. Soriano, išvertė S. Ališauskienė. Europos specialiojo ugdymo plėtros agentūra. http://www.european-agency.org/publications/ereports/early-childhood-intervention/eci_lt.pdf (žiūrėta 2011 – 08 – 30).

aplinka. Vaikas perima socialinį patyrimą, kai yra ugdomas, ir net tuomet, kai jį įtakoja neigiami socialiniai veiksniai, kuriuos tiesiogiai gali skatinti reikšmingi žmonės (Kvieskienė, 2003, Berns, 2010, Sutton, 1999). Tai išmokymas grįžtamojo ryšio būdu (Sutton, 1999). Utz (2001, p. 14), Ališauskienė, Mikalajūnienė, Čegyūtė (2007), Ališauskas (2002), Mitchel, (2008), Bitinas (2000) pažymi, kad sistema, kuri susideda iš atskirų narių, į visumą sieja nuolatiniai tarpusavio ryšiai ir, “jei šioje sistemoje kas nors pakinta, turi pasikeisti ir visi jos nariai”. Remiantis šiuo požiūriu, galima teigti, kad vaiko elgesio ir emocijų problemoms daug įtakos turi ugdytojų ir ugdytinio tarpusavio sąveika (pedagogas ↔ ugdytinis; šeima ↔ ugdytinis; pedagogas ↔ tėvai). Todėl artimiausios aplinkos asmenys turi organizuoti ne tik veiklas, orientuotas į vaiko netinkamo elgesio ar emocijų mažinimą, bet ir patys keisti savo požiūrį, vertybines nuostatas, demonstruoti tokius elgesio ir emocijų reakcijų modelius, kokių tikisi iš vaiko. Mokslininkų atlikti tyrimai patvirtina, kad pertvarkius ugdytojo ir ugdytinio sąveikos procesus, galimi pokyčiai ir pedagogo elgesyje (Civinskas, Levickaitė, Tamutienė, 2006; Dobryninas, Poviliūnas, Tureikytė, 2004).

Ugdant EES patiriančius vaikus, turėtų būti paisoma tokių principų:

- Vaiko įvertinimo ir tenkinimo dėmė;
- Vaiko artimiausios socialinės situacijos pažinimas (šeimoms, pedagogų, bendraamžių), jos unikalumų ir ribotumų identifikavimas;
- Ugdymas apima vaiko elgesio/emocijų, socialines žinias ir gebėjimus;
- Aplinkos keitimas, atsižvelgiant į besikeičiančius EES patiriančio vaiko poreikius;
- Ugdymo proceso dalyvių (vaiko, bendraamžių, pedagogų, šeimos narių) tarpusavio santykiai grindžiami tolerancija, aktyviu bendradarbiavimu.¹⁷

• *Kognityvinis biheivioristinis požiūris* – ugdymas pagrįstas sąveikų konstravimu, elgesio reguliavimu, valdymu. Ugdymas remiasi psichologinėmis strategijomis, tačiau menkai kreipiamas dėmesys į ugdytinio poreikius (Dobryninas ir kt., 2004, Sutton, 1999; Žukauskienė, 2001; Žukauskienė, 2002). Mitchell (2008), Sutton (1999), kognityvinį biheivioristinį modelį sieja su vaiko metakognityvinėmis strategijomis: savęs suvokimu, pažinimu, mąstymu, savo jausmų ir emocijų reguliavimu, savęs valdymu.

Pastaraisiais metais psichologai ir edukologai akcentuoja *konstruktyvistinę* mokymosi sampratą, kuri tarsi papildo kognityvinę biheivioristinę paradigmą. Dauguma naujovišką pedagoginę patirtį taikančių edukologų, praktikų pabrėžia vaiko aktyvumą, pedagogams siūlo taikyti aktyviuosius metodus, vadovaujasi mokymosi bendradarbiaujat principais. Konstruktyvistiniu požiūriu, vaikai savitai bando perprasti ir pažinti juos supantį pasaulį, derindami naujus patyrimus su tais, kuriuos jau yra suvokę. Tai, ką vaikas suvokė per asmeninius savo gebėjimus, sąmonėje konstruoja procesą kaip tas žinias pritaikyti. Pabrėžiamas suaugusiojo

¹⁷ Ten pat

– „kaip pagalbininko ir tarpininko“ vaidmens reikšmingumas. Svarbiausi konstruktyvistiniai metodai yra ugdytojo netiesioginis vadovavimas veiklai, t. y. netinkamo elgesio problemos aiškinamos dialogo forma ir konstruojamos veiklos (Caughlin, Hansen, Heller, Kaufmann, Stolberg, Walsh, 1997, p. 24, Staerfeldt, Mathiasen, 1999, Teresevičienė, Gedvilienė, 2003).

Mokslininkai aprašo nemažai įvairių tyrimų, metodikų, rekomendacijų, orientuotų į kognityvinį bihevioristinį modelį (Abromaitienė, 2008; Butkienė, Kepalaitė, 1996; Mitchell, 2008; Rogers, 2005).

EES patiriančių vaikų ugdymo procese yra aktualizuojama *pozityvaus elgesio palaikymo sistema*. JAV įsteigto Nacionalinio pozityvios elgesio intervencijos ir pagalbos centro atstovai (Scott, 2007; Sugai, Horner, Dunlap ir kt., 1999), pristatydami pozityvaus elgesio palaikymo sistemą, pažymi, kad jos „branduolį“ sudaro: *elgsenos mokslai; praktinė intervencija; socialinės vertybės, integracija / inkliuzija; sisteminė perspektyva*.

- *Elgsenos mokslai*. Pozityvaus elgesio palaikymo modelis siejamas su elgesio analize (stimulas → reakcija → teigiamas pastiprinimas), kartu taikant intervencijos strategijas, skatinant visuomenei priimtina elgesį, savęs pažinimu bei savikontrolę (Mitchell, 2008; Sugai, Horner, Dunlap ir kt., 1999);

- *Praktinė intervencija*. Scott (2007), Sugai, Horner, Dunlap ir kt. (1999) aktualizuoja įrodymais grįstą pedagogo veiklą, kuri remiasi moksliniu vaiko pažinimu. Tai procesas, kurio metu yra priimami sprendimai, besiriamiantys duomenimis ir įrodymais, gautais analizuojant vaiko elgesio sunkumus, socialinių įgūdžių stoką. Vaiko pažinimas ir sprendimų priėmimas remiasi tokiu nuoseklumu: - atpažįstamos ir apibūdinamos vaikui su jo elgesio sunkumais susijusios problemos; - planuojama pirmojo, antrojo arba trečiojo lygmens prevencija, numatant jos veiksmingumą; - plano įgyvendinimas, remiantis tyrimais pagrįstomis pozityviomis ugdymo strategijomis, atsižvelgiant į vaiko poreikius ir gebėjimus; - įvertinama, kaip pakito vaiko elgesys ugdytojų atžvilgiu, kokie pokyčiai įvyko ekosistemose ir toliau planuojamos kitos veiklos.

- *Socialinės vertybės, integracija / inkliuzija*. Pozityvaus elgesio palaikymo sistemos kryptingumas – ugdymo proceso dalyvių gyvenimo kokybės užtikrinimas, aktualizuojant įgalinimo, socialinio dalyvavimo, integracijos/inkliuzijos paradigmines nuostatas (Scott, 2007).¹⁸

- *Sisteminė perspektyva*. Sisteminė perspektyva yra orientuota į sistemingą intervencijos konstravimą individualiu, grupės, ugdymo institucijos lygiu, visiems proceso dalyviams bendradarbiaujant. Pagalba teikiama siekiant mokyti, stiprinti, akcentuoti, skatinti pozityvias asmens elgesio galimybes ir asmeninį poreikį pasikeisti. Skatinamas visų proceso dalyvių asmeninis tobulėjimas, keičiant savo veiklą (Scott, 2007; Sugai, Horner, Dunlap ir kt., 1999).

¹⁸ Asmens gyvenimo kokybė, įgalinimas, socialinis dalyvavimas, inkliuzija analizuojama skyriaus pradžioje (p. 15 - 16).

Scheuermann, Holl, Swainston (cit. Geležinienė, 2009, p. 6), pozityvaus elgesio palaikymo šalininkai, teigia, kad „naudojant pozityvias, mokslininkų bei pedagogų praktiniais tyrimais paremtas strategijas <...>, mokant ir skatinant tinkamą elgesį, pereinama nuo reaktyvių, nepageidaujamų reakcijų prie elgesio modeliavimo ir veiksmingos pozityvaus elgesio palaikymo sistemos kūrimo“. Geležinienės (2009) atlikti tyrimai įrodo, kad konstruojamos EES turinčių mokinių sąveikos su aplinka bei nuolat palaikant pozityvų elgesį stebimi veiksmingi pokyčiai ne tik mokytyje, bet ir visoje pozityvaus palaikymo grupėje. Tačiau autorė pabrėžia, kad „pasikeitimas nenutinka „pabaigoje“ – jis vyksta visą laiką“ (Geležinienė, 2009, p. 142).

1.3. Vaikų netinkamo elgesio ir emocijų valdymo strategijų taikymo galimybės ikimokyklinėse įstaigose

Kaip jau buvo minėta, vaikų netinkamo elgesio ir/ar emociniai sunkumai turi būti sprendžiami visoje vaiko funkcionavimo aplinkoje (ugdymo įstaigoje, šeimoje, bendruomenėje). Nors pirmiausia ši problema turėtų būti sprendžiama instituciniu lygmeniu, tačiau Braslauskienė, Jonutytė (2005) pabrėžia, kad ši problema nebus išspręsta, jei nebus sukurta strategija, kaip ją spręsti grupės ir interpersonaliniu lygmeniu.

Grupės lygmuo. Socialinis pedagogas – vienas iš pagrindinių pozityviosios socializacijos vadovų, socialinės pagalbos proceso koordinatorius ir iniciatorius. Jis yra svarbus ugdymo įstaigos pedagogų komandos narys, dirbantis kartu su pedagogais, psichologais ir tėvais (Kvieskienė, 2003). Vadinasi, EES patiriančių vaikų ugdymo procese yra svarbus socialinio pedagogo kaip koordinatoriaus, o psichologo kaip konsultanto vaidmuo.

Kadangi ikimokyklinėse ugdymo institucijose stokojama specialistų (socialinio pedagogo, psichologo), todėl vaikų patiriančių EES problema tampa auklėtojų veiklos sritimi. Taigi, ugdytojas, dirbdamas su vaikais, kurie netinkamai elgiasi, reiškia negatyvias emocijas turi atlikti ir tam tikras socialinio pedagogo, psichologo funkcijas (Braslauskienė, Jonutytė, 2005). Berns (2010) nuomone, nepriklausomai nuo to, kas rūpinasi vaiku, kokybiškai vaiko priežiūrai reikia: nuoširdaus ir atsidavusio globėjo, vadovaujančio vaikui, dirbančio su šeima, kad būtų užtikrinta optimali vaiko raida; aplinkos, kurioje vaikas jaustųsi saugus; veiklos, atitinkančios amžių bei skatinančios vaiko emocinę, socialinę, psichinę, fizinę raidą.

Grupės bendruomenės dalimi yra ir tėvai bei globėjai, turintys didžiausią įtaką vaiko ugdymui, todėl siekiant nepriimtinių emocijų ir elgesio prevencijos, būtina įtraukti tėvus sprendžiant šias problemas (Braslauskienė, Jonutytė, 2005). Tėvai savo vaiką pažįsta geriausiai ir gali pedagogams suteikti svarbios informacijos, padėsiančios išsamiau analizuoti patiriamus vaiko sunkumus ar papildyti turimus duomenis. Auklėtojai visada turi keistis informacija su

tėvais, pranešdami ką sužinojo apie jų vaiką (Szarkowicz, 2006). Gevorgianienės (2003a) teigimu, nėra pedagogų, kurie būtų pajėgūs vieni patys patenkinti visapusiškus vaiko poreikius. Todėl, grupei, siekiant bendrų tikslų, jos nariai turi kooperuoti ir koordinuoti savo pastangas – bendradarbiauti. Taigi, iškyla darbo bendroje komandoje (grupėje) poreikis, sutelktumo ir kryptingumo būtinybė.

Pasak Legkausko (2010), efektyvų grupės narių bendradarbiavimą užtikrina jų kognityvumo komponentas (panašumas) ir elgesio komponentas (tarpusavio bendravimas ir bendri veiksmai). Gevorgianienė (2003 b, p. 212) akcentuoja abipusį atvirumą ir pabrėžia, kad jis galimas tik tuomet, kai „komandos nariai vertina vienas kito asmeninę ir dalykinę kompetenciją, yra pasirengę išiklausyti į vienas kito nuomonę ir vienas iš kito mokytis“. Pagarba ir pasitikėjimu grįsti santykiai, sukuria saugumo atmosferą.

Grupės apibrėžimui svarbus ir motyvacinis komponentas, t.y. komandos narių tarpusavio panašumas turi būti jiems labai svarbus, kad paskatintų jų bendravimą ir bendradarbiavimą (Legkauskas, 2010).

Grupės nariai siekdami vieno bendro tikslo – geriausiai ugdyti vaiką, derindami veiklos metodus, t. y. pasiskirstydami vaidmenimis, dalydamiesi įsipareigojimais, neišvengiamai dalijasi ir atsakomybe už bendros veiklos rezultatus (Berns, 2010; Legkauskas, 2010; Sutton, 1999). Pasak Gevorgianienės (2003 b), dirbti grupėje – gebėjimas dalytis su kitais komandos nariais ugdymo sėkme ir nesėkme. Autorė pažymi, kad komandinis darbas yra efektyvus, kai visi jos nariai sąveikauja tiesiogiai, todėl jiems būtini tam tikri socialiniai gebėjimai: gebėjimas išiklausyti, konstruktyviai išreikšti nepritarimą, priimti kritiką, derinti savo nuomonę su kitų nuomonėmis, spręsti konfliktines situacijas, empatija. Ruškaus, Mažeikio (2007) teigimu, probleminių klausimų sprendimas diskutuojant, pasitelkiant įvairius požiūrius, nuostatas, įsitikinimus, juos derinant ir pereinant prie bendrų idėjų, galima tikėtis, specialistų, vaiko ir jo artimųjų santykio pasikeitimo bei pereiti prie aktyvios, kūrimo veiklos. Geležinienė (2009), Szarkowicz (2006) aktualizuoja savirefleksijos gebėjimus. Kiekviena komandos narių diskusija – galimybė kitų ekspertų žinių ir patirties kontekste naujai pažvelgti į savo požiūrį, sąveikos su vaiku stilių, darbo metodus. Šiuo požiūriu skatinamas komandos dalyvių profesinis ir asmeninis augimas.

Įvairūs literatūros šaltiniai bei užsienio šalių patirtis rodo (Žukauskienė, 2001; Abromaitienė, 2008; Braslauskienė, Jonutyte, 2005; Leliūgienė, 2003; Meyer, Farrell 1998), kad šiuolaikinės efektyvios elgesio ir emocijų valdymo strategijos **grupės lygmeniu** apima šiuos pagrindinius elementus:

- Vieningos elgesio valdymo sistemos sukūrimas (taisyklės, paskatinimai, nuobaudos) ir jos sistemingas įgyvendinimas (apie tai išsamiau bus kalbama 1.4. skyriuje);
- Grupinės veiklos metodai (apie tai išsamiau bus kalbama 1.4. skyriuje);
- Socialinių įgūdžių formavimo pratybų organizavimas, nelaukiant, kol pasireikš nepageidaujamas elgesys (apie tai išsamiau bus kalbama 1.4. skyriuje);
- Pykčio ir užsispyrimo įveikimo strategijos EES patiriančiam vaikui (apie tai išsamiau bus kalbama 1.4. skyriuje);
- Bendradarbiavimo atmosferos grupėje sukūrimas (apie tai išsamiau bus kalbama 1.4. skyriuje);
- Reguliarių grupės narių susitikimų organizavimas.
- Grupės vaikų, pedagogų ir tėvų santykių stiprinimas.
- Sudaryti sąlygas vaikui prisiimti atsakomybę už savo problemų sprendimą

Reguliarių grupės narių susitikimų organizavimas. Braslauskienė, Jonutytė (2005), Gevorgianienė (2003b) akcentuoja dažnus komandos narių (vaiko, tėvų, pedagogo; vaikų grupės) tiesioginius susitikimus, kur būtų aptariamoms kylančios problemos, suderinami ugdymo tikslai, ugdymo procesas, pasidalijama atsakomybe, numatomi rezultatai, metodai. Gevorgianienė (2003b) nurodo, kad efektyviausia ir dažniausia susitikimų forma yra „atvejo analizė“. Kartais reikalingas individualaus plano kūrimas, siekiant pedagogų ir tėvų komunikacijos (Gerulaitis, 2007).

Nors visi komandos nariai turi vienodas teises, sprendžiant konkretaus vaiko ugdymo klausimus, tačiau dažniausiai asmuo, kurio dalykinė kompetencija labiausiai atitinka EES patiriančio vaiko poreikius, paprastai vykdo lyderio ar tarpininko vaidmenį (Gevorgianienė, 2003 b; Legkauskas, 2010).

Galima teigti, kad auklėtojas grupės veikloje turėtų atlikti vadovavimo funkciją, įtraukiant šeimą ir EES patiriantį vaiką į jo ugdymo procesą.

Grupės vaikų, pedagogų ir tėvų santykių stiprinimas. Braslauskienė, Jonutytė (2005), Gevorgianienė (2003 a) pabrėžia neformalios aplinkos svarbą, stiprinant bendraamžių, pedagogų ir tėvų santykius. Dalyvavimas kartu šventėse, išvykose, ugdymo įstaigos renginiuose, bendruose grupės susirinkimuose pasižymi įvairiapusiška nauda: EES patiriančių vaikų asmenybė tobulėja ir skleidžiasi; tėvams – puiki galimybė geriau suprasti vaikų tarpusavio santykius, pastebėti savo vaikų emocijų ir elgesio ypatumus, pabendrauti su pedagogais, vaiko grupės draugais. Tokiu būdu mažinama tiek vaiko, tiek tėvų socialinė atskirtis (Gevorgianienė, 2003 a).

Interpersonalinis lygmuo. Interpersonaliniu lygiu vykstančiose sąveikose žmogus atsižvelgia į savo ir kito asmens individualius poreikius, norus bei galimybes (Legkauskas, 2010).

Laiko individualiam bendravimui su EES patiriančiu vaiku skyrimas. Ugdytojas turi skirti laiko, kuriuo vaikas galėtų pasidalyti savo kasdienybe, rūpesčiais, rūpimais klausimais. Tačiau tik pozityvi, pasitikėjimu grįsta sąveika leidžia vaikui saugiai išreikšti pyktį, nerimą, susierzinimą, tuo tarpu pedagogui - efektyviai koreguoti emocijų ir elgesio patiriamus sunkumus (Braslauskienė, Jonutytė, 2005; Szarkowicz, 2006).

Netradicinių ugdymo metodų taikymas bendraujant individualiai su EES patiriančiu vaiku. Pasak Braslauskienės, Jonutytės (2005), EES patiriantys vaikai nėra linkę pripažinti suaugusiojo autoriteto. Dažniausiai jie susižavi neeilinėmis asmenybėmis, originaliomis suaugusiojo idėjomis. Pasak autorių, vaikų požiūris yra pozityvus į tokius ugdytojus, kurie naudoja netradicinius ugdymo metodus.

Bendradarbiavimas su tėvais ir jų švietimas. Pedagogas kartu su tėvais turi aiškintis vaiko emocijų ir elgesio pokyčius sukėlusias priežastis ir jas šalinti (Braslauskienė, Jonutytė, 2005). Legkauskas (2010) teigia, kad efektyvų bendradarbiavimą užtikrina bendravimo kompetencijos aspektas, t. y. bendravimo lankstumas, kai asmuo geba priderinti savo kalbą prie partnerio, kad galėtų bendradarbiauti ir būti suprastas. Szarkowicz (2006) nuomone, profesionalus pedagogo bendravimas su tėvais, stiprina jų pasitikėjimą. Todėl auklėtojas turi: bendrauti atvirai, pagarbiai, pozityviai (pastebimi laimėjimai, o ne tai, kas buvo nepadaryta ar padaryta netinkamai), suinteresuotai, tėvams suprantama leksika; keistis informacija bei palaikyti tėvus. Be to, informacijos turinys ir sklaidos pobūdis labai priklauso nuo pačių pedagogų aktyvumo (Gevorgianienė, 2003 b; Juodaitytė, Gaučaitė, Kazlauskienė, 2009).

Siekiant EES patiriančio vaiko ugdymo kokybės, akcentuotinas tėvų švietimo ir pagalbos šeimai būtinumas (Mielke, 1997). Pasak Ališauskienės, Miltenienės (2004), šeimos ir specialisto (šiuo atveju auklėtojo) susitikimas turėtų prasidėti nuo konsultacijos, t. y. patarimo, rūpinimosi, diskutavimo, svarstymo bei informavimo su vaiko ugdymu susijusiais klausimais. Autorės teigia, kad konsultacija – puikus pagrindas formuoti bendravimui, kuris vėliau gali peraugti į kooperavimąsi, šeimos įtraukimą, bendradarbiavimą komandoje, pereinant prie santykių idealo – partnerystės. Malinauskaitė (2010) siūlo supažindinti ir įtraukti tėvus į vaikų prevencinių programų turinį, tikslus, siekiant jų vykdymo efektyvumo.

Nesvarbu, ar tėvai noriai priima pagalbą ir paramą, ar yra priešišškai nusiteikę bendravimui ir bendradarbiavimui, pedagogai privalo siekti įtraukti šeimas į vaiko ugdymo procesus. (Ališauskienė, Miltenienė, 2004).

1.4. Pozityvios pedagoginės priemonės, vykdančios elgesio ir emocijų prevenciją

Ikimokykliniai metai yra palankiausias laikas vaikų socialinių nuostatų ir elgesio ugdymuisi, kitaip vaikas gali “nudreifuoti” delinkvencijos link (Daniels, Stafford, 2000; Dobryninas ir kt. 2004). Bet kaip tai padaryti, kai kiekvienas atvejis yra labai savitas, unikalus, bet ir turintis bendrų bruožų. Ruškus, Mažeikis (2007, p. 162) teigia, kad “probleminės situacijos sėkmingai sprendžiamos tais atvejais, kai pavyksta suderinti universaliuosius dalykus (strateginius ir metodologinius) sugebėjimu įsigilinti į konkrečios situacijos savitumą”. Vadinasi, ugdytojai turi būti ne tik kūrybingi, bet ir taikyti įrodymais grįstas bendravimo su vaiku strategijas, organizuoti veiklos būdus, atsižvelgiant į konkrečioje situacijoje ugdytinio poreikius.

Abromaitienė (2008), Berns (2010), Leliūgienė (2003) pažymi, kad, ugdant EES patiriančius vaikus, svarbu:

- Dažnas kontaktas su vaiku, rodomas pasitikėjimas, pagarba;
- Organizuojama įdomi ir turininga veikla;
- Aiškios taisyklės, vienodi reikalavimai ir nuoseklumas;
- Ugdytojų objektyvus problemos suvokimas;
- Bendradarbiavimas su tėvais, derinant bendrus auklėjimo stilius;
- Vaiko elgsenos nekritikavimas, siejant su tėvų (netinkamu) elgesiu;

Elgesio ir emocijų valdymo sistema. Abromaitienė (2008), Leliūgienė (2003) teigia, kad, valdant vaikų elgesį ir emocijas, kompleksinė ir nuosekli sistema padeda valdyti nepriimtina vaikų elgesį. Autorės pažymi, kad turi būti derinamos taisyklės, skatinimai ir nuobaudos.

Taisyklės elgesio valdymo sistemoje turi būti formuojamos vaiko ir ugdytojo bendravimo pradžioje (Vosylienė, 2009). Pageidaujamas elgesys modeliuojamas, kartu su vaikais kuriant taisykles (apribojimus, draudimus, reikalavimus, lūkesčius) bei priimant kaip privalomą elgesį visiems grupę lankantiems, numatant skatinimo ir drausminimo priemones. Kadangi suaugusysis vaikams aiškina, kokio elgesio iš jų tikimasi, todėl taisyklių kūrimas padeda apsaugoti nuo netinkamo elgesio apraiškų dar prieš joms atsirandant. Taisyklių neturėtų būti labai daug (apytiksliai penkios), svarbu, kad jos būtų aiškios, suprantamos, stabilios ir derinamos su kitais ugdytojais (šiuo atveju tėvais/globėjais) (Abromaitienė, 2008; Vosylienė, 2009; Žukauskienė, 2001; Braslauskienė, Jonutytė, 2005; Lawrence, Shapiro, 2008; Newcomer, 2009).

Pozityvus paskatinimas (pastiprinimas). Tai pati svarbiausia strategija, kai dėmesys yra kreipiamas ne į netinkamus, o į pageidautinus elgesį ir/ar emocijas. Elgesio terapijos esmė – vaiko pageidaujamo elgesio stiprinimas, sukuriant situacijas, per kurias patiriama sėkmė,

unikalumo pripažinimas ir priėmimas, dėmesio rodymas (Braslauskienė, Jonutytė, 2005; Mielke, 1997; Monkevičienė, 2004).

- *Dėmesio rodymas (teigiamas pastiprinimas)*. Pasak Braslauskienės, Jonutytės (2005), auklėtojas neturėtų reaguoti į vaiką tose situacijose, kai jis reikalauja dėmesio išmoktu agresyvumu. Kai vaikas elgiasi tinkamai, ypač toje situacijoje, kurioje elgdavosi netinkamai, reikėtų pagirti, skirti jam daugiau dėmesio. Mielke (1997) manymu, efektyviausia pedagogo elgsenos strategija yra teigiamas pageidautino elgesio vertinimas **pagyrimu, apdovanojimu**. Autorės teigimu, tokiu būdu vaikas geriau suvokia, koks elgsenys yra priimtinas ir pageidautinas, ir jis stengiasi elgtis taip, kad patiktų suaugusiajam. Giriant vaiką reikia sutelkti visą savo dėmesį į vaiką ir situaciją, priartėti prie jo, užmegzti akių kontaktą. Pedagogo akys turi būti akių lygyje, todėl reikėtų atsitūpti, pasilenkti. Pagiriant vaiką reikia stengtis atrodyti maloniai, apibūdinti vaikui tai, ką pedagogas mato, pavyzdžiui: „Aš matau dvi gražiai žaidžiančias mergytes, kurios moka dalytis žaislais“. Vaikui reikia pasakyti, kad džiugina toks jo elgsenys, apkabinti. Dažnai apkabinimas arba švelnus palietimas pagyrimą sustiprina, tačiau ne visais atvejais tai būtina (Gray, 2009).

- *Neigiamas pastiprinimas*. Šia strategija siekiama panaikinti nemalonią sąlygą, sulaukus pageidaujamo atsako, pavyzdžiui, vaikui leidžiama išeiti iš savo kambario, kai jis nustoja ožiuotis (Berns, 2010).

- *Profesionalumo poveikis*. Bončkutė – Petronienė (2008) pabrėžia, kad ugdytojo skelbiamos tiesos ir jo paties elgsenys turi sutapti. Autorės teigimu, jei auklėtojas dirba tai, ko reikalauja jo socialinis vaidmuo (profesija), bet nėra jam priimtina, jo informacija nebus labai veiksminga. Pažymima, kad vaiko saugumo jausmą bei teigiamą rezultatą užtikrina tik pasitikėjimu grįstų santykių kūrimas.

- *Teigiamo pavyzdžio įtaka*. Taikant tokį intervencijos modelį, dėmesys kreipiamas į vaiko tėvų arba pedagogų elgsenys kaitą. Šios strategijos esmė tokia, kad ugdytojas, norėdamas pozityvios sąveikos su vaiku, pirmiausia turėtų išanalizuoti klaidingus ir netinkamus savo įsitikinimus, susidarytą savo nuomonę apie vaiką. Jeigu auklėtojas manys, kad vaikas nepajėgia valdyti savo elgsenys ar emocinių reakcijų, tai vaikas atitinkamai ir elgsis, tarsi pateisindamas auklėtojo lūkesčius. Taigi, turi būti keičiama vaiko socialinė aplinka, nes manoma, kad vaikas buvo išmokytas elgtis netinkamai, todėl jis turi būti išmokytas socialiai priimtino elgsenys (Žukauskienė, 2001; Grakauskaitė – Kodikienė, Jonutienė, 2007). Anot Bončkutės – Petronienės (2008), Berns (2010), vaiko savęs identifikavimas su teigiamu autoritetu (ugdytoju, bendraamžiu, herojumi), gali paskatinti esminiam lūžiui jo perauklėjimo procese (pavyzdžiui, siūloma vaidinti negatyvaus elgsenys ar patiriamų emocijų situacijas, jas analizuoti, aptariant su vaikais pozityvius reagavimo į panašias situacijas būdus). Tėvams yra kuriamos specialios

mokymo programos, kurios remiasi socialinio išmokymo teorijos principais (Grakauskaitė – Kodikienė, 2007).

- *Sėkmės garantas.* Ši strategija remiasi tuo, kad skiriama užduotis ar pasiūloma kita veikla, per kurią vaikas patirtų sėkmę, taip formuojant pasitikėjimą savimi (Berns, 2010; Bončkutė – Petronienė, 2008).

- *Materialinės paskatos.* Berns (2010), Bončkutė – Petronienė (2008) teigia, kad galima vaikams duoti taškelių, paveikslėlių, saldumynų ar net kišenpinigių, tačiau svarbu išvengti papirkinėjimo ir šantažo. Autorių atlikti tyrimai atskleidė, kad apdovanojimai padeda tik trumpam.

- *Savęs pastiprinimas.* Kuomet vaikas identifikuoja individualius savo elgesio standartus, tada jis vertina save ir atitinkamai gali save girti arba smerkti (Berns, 2010; Bončkutė, Petronienė, 2008).

Pabrėžtina tai, kad ugdytojui svarbu rasti individualų ir reikšmingą pastiprinimą, taikytiną tik konkrečiam vaikui. Kadangi jį identifikuoti nėra lengva, būtina nuolat stebėti, pažinti tiriamąjį. Pradžioje naudinga skatinti nuolat, vėliau – kartais, nes vaikas nežinos, kada sulauks pastiprinimo (Vosylienė, 2009).

Bausmė. Berns (2010) bausmę apibūdina kaip fiziškai (pliaukštelėjimas) ar psichologiškai (barimas, aštri kritika, sukelianti gėdą) skausmingą dirgiklį ar laikiną malonumų atėmimą (draudimas žiūrėti televizorių), atsiradus nepageidaujamam elgesiui. Anot autorės, bausmė yra kritikuojama nes: tai įsikišimo priemonė, nepageidaujamam elgesiui slopinti; bausmė nenurodo, koks elgesys yra pageidaujamas ir tinkamas; baudžiantis ugdytojas gali tapti neigiamu pavyzdžiu; galimas šalutinis emocinis bausmės poveikis (baimė, gėda, sutrikimas, įtampa, menka savivertė), kuris gali psichologiškai labiau žaloti nei elgesys, už kurį baudžiama.

Gray (2009) teigia, kad pozityviai auklėjant vaikus, nesinaudojama jokiais bausmėmis, tačiau kartais tenka pakoreguoti vaikui suteiktos laisvės ribas ir jokių būdu negalima leisti, kad jie turėtų galimybę pasirinkti aiškiai netinkamą elgesį.

Pasak Bončkutės – Petronienės (2008), gera bausmė yra tokia, kuri padeda vaikui augti, t. y. svarbiau ugdytiniui padėti suprasti klaidą, negu bausti. Todėl kaip toleruotinos bausmės gali būti: netinkamos veiklos sustabdymas ir perorientavimas; netinkamo elgesio ignoravimas (blėsimas); privilegijų atėmimas, įgaliojimų panaikinimas; pašalinimas iš situacijos; sugadintų objektų sutaisymas; pastabos, papeikimai, įspėjimai, nepritarimas; izoliavimas (šalinimas iš grupės), paaiškinant kaip netinkamas elgesys veikia kitus, leidžiant pajusti liūdesį, kurį sukėlė vienas.

Atkreiptinas dėmesys į vaiko netinkamo elgesio blėsimą. Žukauskienė (2001) teigia, kad ugdytojas neturi ignoruoti net menkiausio netinkamo elgesio atvejo. Pasak autorės, kad vaiko

netinkamas elgesys nestiprėtų, pedagogas kiekvieną kartą privalo imtis aktyvių veiksmų. Kad socializacijos strategija būtų veiksminga, ignoravimą reikia derinti su pastiprinimu (ignoruojamas nepageidaujamas elgesys, o jam pasikeitus, atkreipiamas dėmesys į jį, pastebimi teigiami veiklos rezultatai) (Berns, 2010; Ramanauskienė, 2005).

- Berns (2010) nurodo kitą blėsimo rūšį – *pertrauką* – kai nutraukiamas bet koks pastiprinimas. Pavyzdžiui, vaikas kurį laiką praleidžia savo kambaryje ar kampe, kur galimas jo elgesio ignoravimas. Pasak autorės, pertrauka suteikia vaikui laiko ir erdvės pačiam suvaldyti savo emocijas ir elgesį, tačiau svarbu pasakyti pertraukos priežastį, kad vaikas ateityje ją žinotų ir kontroliuotų save.

Elgesio ir emocijų valdymo sistemoje naudotinos kompleksinės priemonės, atsižvelgiant į poreikį, galimybes, ugdytinį, pasitelkiant įžvalgumą ir kūrybiškumą.

- *Sutartis*. Ramanauskienė (2005) vaikų netinkamą elgesį siūlo koreguoti apgalvota skatinimo ir nuobaudų sistema elgesiui valdyti, sukuriant sąlygas, kurios leistų geriau suprasti ir kontroliuoti save, pabrėžiant pozityvaus elgesio elementus. Ši sistema vaiko elgesiui valdyti turi būti humaniška (vengti fizinių bausmių, ironijos, pažeminimo), įvairi, nuolat papildoma naujomis priemonėmis (atsisakant tokių, kurios jau neveikia vaiko). Autorė akcentuoja, kad skatinimo ir bausmių formos turi būti iš anksto aptartos su vaiku ir priimtos abipusiu susitarimu („Jei..., tai...“). Turi būti aptartas siekiamas abipusis elgesys, aptariamoms elgesio pažeidimo ribos, skatinimo būdai už susitarimo vykdymą ir bausmės už jo nevykdymą. Į tokį susitarimą būtinai turi būti įtraukiamos vaikui suprantamos ir konkrečios skatinimo ir baudimo priemonės. Žukauskienė (2001) pastebi, jog susitarimu vaikui parodoma, kad jis gali rinktis, kaip jam elgtis, o jo pasirinkimas priklausys nuo to, ar vaikas linkęs priimti netinkamo elgesio pasekmes, ar jų išvengti. Tie vaikai, kurie pasižymi netinkamu elgesiu, dažnai linkę susitaikyti su pasekmėmis. Autorė pritaria požiūriui, kad reikia vaikui leisti pačiam pasirinkti, tačiau jį reikia tinkamai taikyti.

Elgesio ugdymo lentelės. Šią strategiją dauguma psichologų siūlo įsisenėjusiems vaiko elgesio sunkumams spręsti kaip paskatinimus, motyvuojant tinkamą elgesį. Pagal šią sistemą vaikai gali užsidirbti taškų ar surinkti plusų, saulyčių, šypsenėlių už aiškiai apibrėžtą teigiamą elgesį. Šiuos taškus ar plusus galima „išmainyti“ į greitus arba ilgalaikius apdovanojimus. Už nederamą elgesį taškai atimami (Lawrence, Shapiro, 2008; Ramanauskienė, 2005). Ši sistema ugdytojams padeda analizuoti netinkamo elgesio apraiškų priežastis, pasekmes, numatyti pagalbos kryptis ir kontroliuojančius asmenis (Vosylienė, 2009; Žukauskienė, 2001).

Jausmų, pykčio ir užsispyrimo įveikimas. Ši strategija remiasi tuo, kad stengiamasi pakeisti vaiko elgesį, kai įvykiai, kurie sukelia vaikui nusivylimo, nepasitenkinimo jausmą, negalėtų sukelti tokio pat stiprumo agresyvios pykčio reakcijos. Tokiu būdu padedama vaikui

išsiugdyti savikontrolės įgūdžius. Naudojamas savęs instruktavimo metodas. Pedagogas turi padėti vaikui pažinti savo negatyvius jausmus, išmokti jį kontroliuoti ir išreikšti priimtinais būdais. Mokoma kontroliuoti savo pyktį, įtikinant jį, kad svarbu rasti jėgų pasakyti tam tikrus žodžius, pavyzdžiui: „Aš pradėdau pykti“. Lawrence, Shapiro (2008) pabrėžia, kad emocinis komunikavimas yra svarbesnis už pasakomus žodžius. Pasak autorių, svarbu įpratinti vaikus atpažinti ankstyvuosius fizinius savo emocinių reakcijų požymius. Kai vaikas supyksta, jo veidas parausta, įsitempia kūnas, kurį galima atpažinti iš kūno laikysenos, veido išraiškos, gestų. Sėkmingas pykčio valdymo pratimas moko vaikus pajusti savo kūno pokyčius ir atsakyti į juos nusiraminant, pavyzdžiui, giliai kvėpuojant ar atitraukiant savo dėmesį į kitus dalykus. Kartu yra ugdomi ir socialiniai gebėjimai.

Porter (2003) siūlo skatinti vaikus išlieti pyktį ant negyvų daiktų: kalti, kaukšėti plaktuku, skylmušiu daryti skylutes, glamžyti ar plėšyti popierių, kumščiuoti pagalvę, mėtyti akmenis lauke ir pan.

Braslauskienė, Jonutytė (2005) nepritaria pykčio išliejimo skatinimui ant negyvų daiktų. Autorių nuomone, vaikas turi būti natūraliai įtraukiamas į veiklą, kuri vaikui būtų įdomi ir jos rezultatas teiktų pasitenkinimą. Pavyzdžiui, glamžytą popierių ar išmuštus popierinius skrituliukus panaudoti aplikavimui ar erdvinei kūrybai, fejerverkams. Tokiu būdu vaikams suteikiama galimybė pajusti, kad pykčio energija virsta kūrybine energija.

Porter (2003) siūlo ugdytojams organizuoti veiklą, skatinančią išlieti pyktį, užsispyrimą pozityviu būdu:

- organizuoti fizinius pratimus, skatinančius spontanišką vaiko judėjimą: bėgiojimas po pievą, šokinėjimas ant pagalvių, čiūžinių, dūkimas mėtant saugius daiktus, rėkavimas, pavyzdžiui, „išsikrovimo kambaryje“, laukymėje, voliojimasis minkštame sniege ir kt.;
- organizuoti žaidimus su vandeniu: burbulų pūtimas, rankų plovimas, laivelių plukdymas;
- organizuoti dailės užsiėmimus: tapymas pirštais, molio minkymas delnuose, piešimas, popieriaus glamžymas bei dažų liejimas ant jo ir kt.;
- organizuoti įvairius vaidinimus, per kuriuos vaikas galėtų per vaidmenį išreikšti tai, ką jaučia.

Saugios aplinkos sukūrimas. Kad išvengtume netinkamo vaikų elgesio, kartais tereikia pakeisti aplinką. Bruneikienė (2009) pabrėžia tikslingą aplinkos keitimą. Jei vaikai daug bėgioja, galima baldus sustatyti taip, kad būtų daugiau erdvės; jei vaikai pešasi dėl žaislų, vadinasi, jų trūksta; jei vaikai, ką nors veikdami, negali susikaupti, vadinasi, patalpa per daug erdvi. Braslauskienės, Jonutytės (2005) nuomone, erdvės ribojimas gali sukelti vaikų pyktį ar net agresyvumą. Autorės akcentuoja asmeninės vaiko erdvės, kurioje jis galėtų saugiai išreikšti savo jausmus, pabūti vienas, sukūrimo svarbą. Auklėtojai turi grupėje sukurti tokias erdves, kuriose

vaikas turėtų galimybę žaisti vienas ar klausytis muzikos. Kadangi daiktinė aplinka skatina vaiką veikti ir padeda atsipalaiduoti, grupėje turi būti ir įvairių priemonių, kurios padėtų vaikui susikurti savo erdvę: čiužinių, pagalvių, didelių kaladėlių ir kt. Žaislai turi būti išdėlioti taip, kad netrukdytų, būtų lengvai pasiekiami vaikui.

Bendradarbiavimo atmosferos grupėje sukūrimas. Socialiai nepriimtinas vaiko elgesys, pavyzdžiui, agresija, gali susilaukti bendraamžių nepalankumo, atstūmimo, nes buvo nepateisinti jų lūkesčiai. Todėl būtent bendraamžiai gali sustiprinti netinkamą elgesį, sudarydami galimybes jam pasireikšti. Kad bendraamžių lūkesčiai pasiteisintų, labai daug kas priklauso nuo pedagogo sąveikų konstravimo (Berns, 2009). Vaiko statusui pakelti auklėtojas turėtų įvairiomis intervencijomis lavinti socialinius įgūdžius. Vaikai skatinami žaisti kartu, susidraugauti, bendradarbiauti, padėti draugui. Organizuojami žaidimai, pokalbiai, skatinantys vaikus suvokti ir gerbti kitokį vaiką, nesutarimus spręsti pozityviai tariantis ir ieškant kompromiso (Daniels, Stafford, 2000; Berns, 2009).

Grupinės veiklos metodai. Pasak Vosylienės (2009), koreguojant netinkamą vaikų elgesį ar neigiamas emocijas, svarbu įtraukti į pozityvių tarpusavio socialinių santykių kūrimą kasdieninėje veikloje, per neformalųjį ugdymą. Viena iš strategijų – *diskusijos grupėmis*, per kurias sužinoma vaikų nuomonė, abejonės, nuogaštavimai bei žinių lygis. Autorės teigimu, tokiu būdu ugdytiniui yra suteikiama galimybė atsiskleisti, į patiriamus sunkumus pažvelgti iš įvairių pozicijų, perimti dvasines ir fizines vertybes arba tiesiog išsikalbėti. Tuo tarpu pedagogui – geros sąlygos pasirengti pateikti papildomos informacijos. Socialinis darbas yra patogesnis tada, kai dalyvauja natūralios grupės (šeima, grupė, neformali bendraamžių grupė). Tačiau gali būti formuojamos ir specialios grupės tais atvejais, kai vaiko statusas yra žemesnis. Taip vaikui būtų sudaromos sąlygos drąsiai reikšti savo mintis (Braslauskienė, Jonutyte, 2005; Vosylienė, 2009).

- ***Žaidimo terapija.*** Buttner (1998) siūlo organizuoti žaidimus, skirtus pykčiui mažinti. Anot autoriaus, žaidimas padeda vaikams atsikratyti neapykantos ir pykčio dažnai pasitaikančiose situacijose. Žaidimas nebūtinai turi turėti aiškiai suvokiamą prasmę. Tačiau galima lengvai įsivaizduoti, kad žaisdami maži vaikai nuolat patiria prieštaravimus. Anot Lawrence, Shapiro (2008), žaidimais galima suteikti vaikams galimybių išmokti ir išbandyti naujų galvojimo, jausenos ir elgsenos būdų, o suaugusiojo dalyvavimas tuose žaidimuose gali tapti neatsiejama emocinio mokymo dalimi.

- ***Sociodrama.*** Gray (2009) nuomone, svarbu pratinti suprasti ir pastebėti pasekmes, kurias sukelia netinkamas vaiko elgesys. Todėl pravartu suvaidinti situaciją, kad vaikas realiau pajustų savo poelgio pasekmes. Autorius pabrėžia, kad būtina paaiškinti ugdytiniams, kodėl įvyko taip ar

kitaip ir kaip elgtis, kad tokie dalykai nesikartotų. Sociodramos strategija padeda pedagogui modeliuoti gyvenimiškas situacijas, skatinti vaikų bendravimą bei išlaisvinti jų spontaniškumą.¹⁹

- *Socialinių įgūdžių ugdymo programos*. Socialiniai gebėjimai – tai „kitų žmonių jausmų ir ketinimų žinojimas ir supratimas, gebėjimas atitinkamai reaguoti ir savo veiksmų padarinių suvokimas“ (Berns, 2009, p. 299). Pasak Braslauskienės, Jonutytės (2005), žmogus, kurio geri socialiniai gebėjimai, gali konstruktyviai spręsti konfliktus, sugeba gauti paramą ir efektyviai ją panaudoti, užmegzti ir palaikyti pozityvius santykius su kitais, kūrybiškai ir kritiškai mąstyti bei suvokti tam tikras taisykles ir socialines normas. Autorės teigia, kad dažniausiai netinkamai besielgiantys vaikai neturi elementarių socialinių gebėjimų, kurie leistų užmegzti ir palaikyti pozityvius santykius su bendraamžiais ir suaugusiais. Todėl svarbiausia socialinius įgūdžius ugdyti nuo mažens, ne kartkartėm, ne tam tikru dienos metu, o kiekvieną akimirką, pasinaudojant bet kokia pasitaikiusia proga.

Vadinasi, kai vaiko socialiniai gebėjimai yra geri, jis geba veiksmingai bendrauti įvairiose situacijose ir aplinkose.

Socialinių įgūdžių ugdymas suteikia vaikams galimybę išmokti to, ką jiems reikia žinoti, kad įsijungtų į visuomenę vyresniame amžiuje. Todėl, siekdamas sumažinti vaikų netinkamą elgesį, pedagogas turi sudaryti sąlygas įgyti pagrindinius socialinius įgūdžius – ugdyti pozityvų savęs pažinimą bei vertinimą, jausmų suvokimą, išmokyti savireguliacijos, palaikyti gerą savijautą, mokyti tinkamai bendrauti (Berns, 2009).

Pasak Abromaitienės (2008), socialinių gebėjimų ugdymas – viena iš elgesio ir emocijų valdymo strategijos dalių, nes šis ugdymo procesas reikalauja tam tikrų resursų, kompetentingų ugdytojų ir tinkamų programų.

Lietuvos ikimokyklinėse įstaigose jau dešimt metų įgyvendinama iki šiol vienintelė socialinių įgūdžių lavinimo programa „*Zipio draugai*“, skirta priešmokyklinio amžiaus vaikams (5 – 7 m.). Šios programos *tikslas* – siekiant geresnės emocinės vaikų savijautos, padėti jiems įgyti socialinių bei emocinių sunkumų įveikimo gebėjimų. Atlikti tyrimai Lietuvoje ir Danijoje rodo, kad „*Zipio draugų*“ programa pasižymi trumpalaikiu poveikiu²⁰ ir nėra akcentuojama kaip prevencinė programa (Malinauskaitė, 2010).

„*Big Brothers Big Sisters*“ programa yra viena seniausių, geriausiai žinomų ir efektyviausių programų pasaulyje, skirtų padėti 7 -14 metų vaikams. Tai unikali programa mokyklinio amžiaus vaikams, kurios sėkmingumą užtikrina stabili vaiko ir savanorio draugystė.

¹⁹ *Socialinės dramos galimybės ir praktika* (2005) . Vilnius: Europos namai.

²⁰ *Programa „Jaunoji Europa“ („Zipio draugai“)*. www.pedagogika.lt/puslapis/naujienos/jauneuro.doc (žiūrėta 2011 – 10 – 12).

Programos esmė - suaugusiojo ir vaiko draugystė, padedanti vaikui sustiprėti, labiau pasitikėti savimi, bendrauti su kitais draugiškai, išmokti pasirūpinti savimi ir šalia esančiais.²¹

Malinauskaitė (2010), pristatydamą socialinio – kognityvinio informacijos apdorojimo modelių grįstą prevencinę programą 4 – 6 metų amžiaus vaikams, sukurtą ir patvirtintą Vokietijoje, „*Lubo iš Kosmoso!*“ bei remdamasi naujausiais moksliniais tyrimais, teigia, kad ji skirtingai nei „*Zipio draugai*“ pasižymi ilgalaikiu veiksmingumu bei intensyvumu. Be to, „*Lubo iš Kosmoso!*“ tikslingai skatina emocines ir socialines kompetencijas pagal individualius poreikius ir resursus.

Įgyvendinant Europos sveikatą stiprinančių mokyklų projektą, koordinuojamą pasaulio sveikatos organizacijos Europos regiono biuro, Europos Tarybos ir Europos Komisijos, bendradarbiaujant su Jungtinių Tautų Vaikų fondu (UNICEF), parengta „*Gyvenimo įgūdžių ugdymo programa*“, apimanti asmeninių ir socialinių įgūdžių ugdymą įvairiais mokyklinio amžiaus tarpsniais, įskaitant ir ikimokyklinį amžių.²² Tai vienintelė programa skirta ikimokyklinio amžiaus vaikams. Apie šios programos veiksmingumą bei kokiu mastu ji vykdoma Lietuvoje, duomenų rasti nepavyko.

Nepriklausomai nuo programos pavadinimo, visose galima aptikti šiuos socialinių įgūdžių ugdymo elementus: gebėjimą užmegzti kontaktus, išreikšti save, klausytis; gebėjimą dirbti komandoje; gebėjimą integruotis; gebėjimą integruotis, prisitaikyti, taisyklių priėmimą; atsakomybės ugdymą; jautrumo, empatijos ugdymą; refleksiją; konfliktų sprendimo, tolerancijos ugdymą.²³

Reikia pastebėti, kad Lietuvoje programos dažniausiai vykdomos projektų forma ir vienkrypte tematika (agresija, hiperaktyvumo problemos, patyčios ir pan.). Beje, dažniausiai jos yra skirtos mokyklinio amžiaus vaikams bei jaunuoliams.²⁴

Remiantis Lietuvoje vyraujančia tendencija priemonių imtis tik tada, kai emocijų ir elgesio sutrikimai būna jau išsiskniję (Ališauskas, Ališauskienė, Gerulaitis ir kt. (2010); Malinauskaitė, 2010), reikėtų akcentuoti prevencinių programų efektyvumą bei reikalingumą dar ikimokykliniame amžiuje.

²¹ *Paramos vaikams centras*. <http://pvc.lt/bbbs> (žiūrėta 2011 – 10 – 12).

²² *Gyvenimo įgūdžių ugdymas* (2004). Antroji pataisyta laida. Vilnius: ŠCA

²³ *Programa „Zipio draugai“* (2002); *Gyvenimo įgūdžių ugdymas* (2004). Antroji pataisyta laida. Vilnius: ŠCA; Malinauskaitė (2010).

²⁴ *Programa „Jaunoji Europa“ („Zipio draugai“)*. www.pedagogika.lt/puslapis/naujienos/jauneuro.doc (žiūrėta 2011 – 10 – 12); <http://www.vaikulinija.lt/index.php/savaite-be-patyciu-c/savaite-be-patyciu-2011/> (2011 – 10 – 15);

- *Apibendrinant emocijų ir elgesio sunkumų patiriančių vaikų vertinimo ir jų tenkinimo situaciją ikimokyklinėse įstaigose, galima teigti, kad LR švietimo ir mokslo ministerijos dokumentai, reglamentuojantys psichologinę, specialiąją pedagoginę ir specialiąją pagalbą sudaro tinkamas sąlygas teikti pagalbą ugdytiniais, jų pedagogams ir tėvams. Tačiau statistinių duomenų analizė rodo, kad EES patiriančių vaikų tenkinimo situacija pirmuoju lygiu ikimokyklinėse įstaigose yra labai bloga. Daugelyje ikimokyklinių įstaigų Vaiko gerovės komisijoje trūksta specialistų (psichologų, socialinių pedagogų ir kt.) arba apskritai nėra nė vieno specialisto, išmanančio EES patiriančių vaikų ypatumus ir ugdymosi poreikius. Tai rodo, kad ikimokyklinė įstaiga nepajėgi užtikrinti kokybiškos pagalbos teikimo EES patiriančiam vaikui. Dėl šių priežasčių išskyla būtinybė analizuoti ir tirti pedagogų ir pačių tėvų teikiamas pagaldas. Pastebėta, kad iki šiol dar nėra realios EES patiriančių vaikų ikimokyklinėse įstaigose apskaitos sistemos, kuri per ilgesnį laiką padėtų tiksliau išryškinti vienokias ar kitokias vaikų elgesio tendencijas ir jas suvokti.*

- *Teorinė emocijų ir elgesio valdymo sampratų apžvalga rodo emocijų ir elgesio modeliavimo strategijų įvairovę, kurios remiasi humanistinėmis idėjomis. Mokslininkai, psichologai, edukologai ir kiti specialistai sutaria, kad svarbiausia, ugdant EES patiriančius vaikus yra pozityvi ugdytojo ir vaiko tarpusavio sąveika, grįsta bendradarbiavimu, pasitikėjimo savimi, savivertės ir motyvacijos skatinimu. Į vaiką orientuotas požiūris padeda pažinti vaiką ir jo poreikius, juos kartu tenkinti, atsižvelgiant ir pasinaudojant jo gebėjimais. Ugdytojas savo veikla, pasirinktomis ugdymo strategijomis gali paskatinti arba sumažinti, gal net visiškai pašalinti vaiko emocijų ir elgesio sunkumus, kylančius ugdymo situacijose.*

- *Emocijų ir elgesio sunkumų patiriančių vaikų ugdymo procesas turėtų būti grįstas ugdymo proceso dalyvių (vaikų, tėvų, pedagogų) bendra veikla, orientuota į pozityvaus elgesio palaikymą, skatinant ir stiprinant pozityvų elgesį, emocijas, akcentuojant teigiamus pokyčius, sudarant kryptingas situacijas bei veiklas, mokant ir skatinant vaiką savistabos, savivaldos ir savianalizės, ugdant EES patiriančio vaiko ir bendraamžių socialinius gebėjimus.*

2 skyrius. PEDAGOGŲ IR TĖVŲ PATIRTIES, TAIKANT ELGESIO IR EMOCIJŲ VALDYMO STRATEGIJAS, ANALIZĖ

2.1. Tyrimo metodika.

Tyrimo metodai. Socialinių mokslų praktikoje, atliekant tyrimus, dažniausiai vadovaujamosi sisteminiu metodologijos požiūriu, kai tarpusavyje derinami ir integruojami kiekybiniai ir kokybiniai tyrimo metodai (Kardelis, 2007).

Šiame magistro darbe, siekiant užtikrinti duomenų patikimumą ir išsamumą, buvo pasirinkta derinti kiekybinę ir kokybinę analizę. Toks metodų kompleksiskumas, derinimas yra vadinamas *trianguliacija* (Kardelis, 2007). Tyrimo kompleksiskumui būdinga tai, kad naudojami keli tyrimo instrumentai ir metodai.

Darbe siekiama susieti tyrimo metodus ir imtį taip, kad būtų galima atskleisti pedagogų ir tėvų naudojamas elgesio ir emocijų valdymo patirtis, patiriamus sunkumus, realijas, ugdant ikimokyklinio amžiaus vaikus. Pasirinkti ir taikyti skirtingi tyrimo metodai:

I etapas – **teorinė analizė** (siekiant operacionalizuoti elgesio valdymo ir strategijų taikymo konceptus bei atskleisti teorines emocijų ir elgesio valdymo strategijų taikymo galimybes grupės ir interpersonaliniame lygmenyse); **antrinių duomenų analizė** (pasitelkta teisinių dokumentų analizė, siekiant atskleisti EES patiriančių ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdymo galimybes Lietuvoje; siekiant identifikuoti ir atskleisti situaciją, tenkinant EES patiriančių ikimokyklinio amžiaus vaikų poreikius, pasitelkta atliktų tyrimų duomenų analizė, atlikta ŠMM SVIS,²⁵ Lietuvos statistikos departamento prie LR vyriausybės duomenų analizė).

II etapas - **kokybinis tyrimas – sutelkta (focus) grupė** – pasirinktas kaip papildomas metodas prieš apklausą. Taip pat taikytas, ieškant empirinių kintamųjų, siekiant atskleisti gerąsias ugdomasias patirtis bei nuomones, ugdant ikimokyklinio amžiaus EES patiriančius vaikus, pasitelkus šios srities ekspertus (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008).

Detalus sutelktos (focus) grupės tyrimo aprašymas. Siekiant, paskatinti diskutuoti, buvo sutelkta 13 specialistų (praktikų), dirbančių vienoje ikimokyklinėje įstaigoje. Šioje sutelktoje grupėje vyko diskusija apie veiksmingas elgesio ir emocijų valdymo priemones. Kaip pagrindas diskutuoti, buvo pateiktos šešios situacijos (situacijos pateikiamos *1 priede*).

Susitikimas vyko 48 minutes. Diskusija buvo įrašoma į diktofoną, o jos turinys analizuojamas, naudojant turinio analizės metodą. Diskusijos ataskaita raštu pateikiama *1 priede*.

²⁵ Švietimo ir mokslo ministerijos ITC Švietimo valdymo informacinės sistemos.

III etapas – **kiekybinė anketinė apklausa**, remiantis Ališausko, Geležinienės, Gudinavičiaus, Kaffemanienės, Miltenienės, Gerulaičio (2010), Miltenienės (2005) parengtais klausimynais, teoriniais kriterijais bei ekspertų patirtimi, nuomonėmis. **Turinio analizės metodas** (angl. *content*) naudotas apdorojant apklausos raštu atvirais klausimais gautus duomenis, atsakymus kategorizuojant.

Pirmajame empirinio tyrimo etape dominavo kokybinis tyrimas (diskusija sutelktoje grupėje), antrajame – kiekybinis (anketavimas). Tyrimo etapai ir taikyti metodai pateikiami 1 pav.:

<p>Antrinė teisinių dokumentų, statistinių duomenų analizė, naudojantis teisine baze, švietimo valdymo informacine ir statistikos departamento sistema.</p>	<p>Sutelkta (<i>focus</i>) grupė (N=13)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Auklėtojai • Administracijos darbuotojai • Neformaliojo ugdymo mokytoja • Studentės
<p>ELGESIO VALDYMO STRATEGIJŲ TAIKYMO ĮVAIROVĖ</p>	
<p>Apklausa raštu (anketavimas) (N=306)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Auklėtojai (N=236) • Tėvai (N=70) 	

1 pav. Elgesio ir emocijų valdymo strategijų naudojimo patirtims atskleisti, tyrimo metodai ir imties charakteristika

Duomenims apdoroti, taikyti kokybiniai – interpretaciniai (turinio analizės) ir statistiniai duomenų analizės metodai: aprašomoji statistika, faktorinė analizė, parametrinis T – testas.

Kokybinių tyrimų duomenims apdoroti buvo taikoma:

Turinio (*content*) analizė. Šis metodas pasirinktas diskusijos sutelktoje grupėje pirmajame tyrimo etape analizei. Tyrimas reikšmingas tuo, kad atsiskleidžia nauji aspektai, iliustruojantys tiriamą objektą, arba „patvirtinamas kituose tyrimuose nustatytų to paties fenomeno charakteristikų egzistavimas“ (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008, p. 229). Turinio vienetai grupuojami pagal prasmes, semantinį panašumą bei fiksuojami tekstų analizės matricoje (Bitinas, Rupšienė, Žydžiūnaitė, 2008).

Statistiniai tyrimo duomenys buvo apdoroti kompiuterine programa SPSS. 17 (Statistical package For Social Science).

Anketinė apklausa. Prieš atliekant tyrimą, buvo parengti du pusiau uždaro tipo klausimynai atskiroms respondentų grupėms apklausti. Abu klausimynus sudarė trys dalys – atmintinė, demografiniai duomenys ir pagrindinė – diagnostiniai kintamieji.

Tyrimui atlikti parengtos pusiau uždaro tipo anketos. **Klausimyną tėvams** (žr. 3 priedą) sudaro tokie blokai: demografinis (duomenys apie tiriamuosius – lytis, amžius, gyvenamoji vieta išsimokslinimas (nominalinės skalės)); klausimų blokas, skirtas identifikuoti emocijų ir/ar elgesio sunkumų patiriančių vaikų požymius (1 ranginė skalė, 17 teiginių); klausimų blokas, skirtas tirti tėvų konstruojamoms sąveikoms su EES patiriančiu vaiku ir organizuojamoms veikloms netinkamo elgesio mažinimui (1 ranginė skalė, 27 teiginiai); klausimų blokas – fizinės aplinkos pritaikymui tirti (1 klausimas, nominalinė skalė); klausimų blokas – tėvų į(si)traukimo ir dalyvavimo, tenkinant EES patiriančių vaikų ugdymą lygio įvertinimui (1 ranginė skalė, 19 teiginių); tėvų lūkesčiai vaiko ugdymo atžvilgiu (2 atviri klausimai). **Klausimyną pedagogams** (žr. 4 priedą) sudaro tokie blokai: demografinis (duomenys apie tiriamuosius – lytis, amžius, išsimokslinimas, darbinė kvalifikacinė kategorija, pedagoginio darbo stažas (nominalinės skalės)); klausimų blokas profesiniam tobulėjimui tirti (1 uždaro tipo klausimas; nominalinė skalė); klausimų blokas, skirtas identifikuoti emocijų ir/ar elgesio sunkumų patiriančių vaikų požymius (2 uždaro tipo klausimai (nominalinė skalė); 1 ranginė skalė, 17 teiginių); klausimų blokas, skirtas specialiosios pedagoginės ir specialiosios psichologinės pagalbos teikimo ugdymo įstaigoje vertinimui (1 ranginė skalė, 5 teiginiai); klausimų blokas – prevencinių programų ir jų elementų taikymui atskleisti (2 ranginės skalės, 15 teiginių); klausimų blokas, skirtas tirti pedagogų konstruojamoms sąveikoms su EES turinčiu vaiku ir organizuojamoms veikloms netinkamo elgesio mažinimui (1 ranginė skalė; 44 teiginiai); klausimų blokas – fizinės aplinkos pritaikymui tirti (1 klausimas, nominalinė skalė); klausimų blokas – tėvų įtraukimo, spendžiant su vaiku susijusius klausimus situacijai identifikuoti (1 ranginė skalė, 15 teiginių); pedagogų lūkesčiai vaiko ugdymo atžvilgiu (2 atviri klausimai). Pateikiant ranginei skalei priskiriamus klausimus, respondentų buvo prašoma matuojamus požymius sugrupuoti didėjimo ar mažėjimo tvarka

Parengus klausimynus, prieš išsiuntinėjant anketas į ikimokyklines įstaigas, buvo skambinta į kiekvieną atrinktą lopšėlį – darželį bei bendrauta su administracijos atstovais. Pokalbių metu ikimokyklinės įstaigos buvo kviečiamos dalyvauti tyrime ir išreikšti savo gerąsias patirtis, užtikrinant anonimiškumą. Su pašnekovais buvo tariamasi dėl siunčiamų anketų kiekio (nuo 2 iki 25) ir dėl anketų gražinimo (kartu su anketomis išsiųsti atgaliniai vokai su pašto ženklais, kad ikimokyklinėms įstaigoms, nebūtų papildomų išlaidų).

Statistinės analizės metodai naudojami gautiems tyrimo duomenims apdoroti ir susisteminti.

Aprašomoji (deskriptyvinė) statistika. Aprašomosios statistikos pagrindu, parengta bazė išsamesniems skaičiavimams (Kardelis, 2007), kurie leido daryti pagrįstas išvadas apie nagrinėjamus požymius (Čekanavičius, Murauskas, 2003). Šiame tyrime buvo skaičiuojami

kintamųjų dažniai (procentai), kad būtų lengviau suvokti ir pastebėti įvairias duomenų aibės savybes – dažniausiai arba mažiausiai pasikartojančią reikšmę; padėties charakteristikos (vidurkiai); sklaidos charakteristikos (standartinis nuokrypis), parodančios vidutinę duomenų sklaidą apie vidurkį.

Faktorinė analizė. Šiuo daugiamačiu statistiniu metodu (nagrinėja nepriklausomų ir priklausomų kintamųjų sąveiką) buvo siekiama didelio kiekio kintamųjų tarpusavio koreliacijas paaiškinti tam tikrų bendrų faktorių įtaka ir pakeisti kelių faktorių rinkiniu (Čekanavičius, Murauskas, 2003). Faktorinė analizė leido minimaliai prarandant informacijos suklasifikuoti, sugrupuoti tarpusavyje nesusijusias kintamųjų grupes.

Parametrinis T – testas. Šiuo testu buvo siekiama palyginti dviejų suporuotų/susijusių skalių vidurkių skirtumus (Čekanavičius, Murauskas, 2003).

Kiekybinio tyrimo duomenų patikimumą, apdorojant kiekybinio tyrimo duomenis, užtikrina statistinių metodų (faktorinės analizės, t – testo ir kt.) panaudojimas ir tyrimo duomenų patikimumo reikalavimus atitinkančios statistinės charakteristikos (sklaidos, faktorinio svorio ir kt. parametrai).

2. 2. Tyrimo imtis

Tyrimo respondentų imties tūrio nustatymas. Siekiant, identifikuoti tiriamą objektą, anketinė apklausa buvo atlikta Lietuvos ikimokyklinėse ugdymo įstaigose 2011 m. balandžio mėnesį.

Kiekybinio tyrimo respondentų atrankai buvo naudojama atsitiktinė atranka. Pradžioje buvo sudaryta visų Lietuvos ikimokyklinių įstaigų sąrašas. Sąrašas sudarytas, remiantis Švietimo ir mokslo ministerijos ITC valdymo informacine sistema (remiantis 2010 m. pateiktais duomenimis).

Tyrimo populiacija suskirstyta į sluoksnius pagal apskritis. Buvo siekta užtikrinti, kad apklaustųjų skaičius būtų proporcingas sluoksnio dydžiui bei apimtų visas Lietuvos apskritis, užtikrinant reprezentatyvią imtį.

Siekiant apklausti EES patiriančių vaikų tėvus, buvo taikyta netikimybinė – patogioji imtis, laikantis anonimiškumo ir savanoriškumo principų.

Taikant kokybinį metodą, tyrimo respondentų atrankai taikyta kokybinė imtis (ekspertų grupė, **N=13**). Tai yra kompetentingi asmenys, tiriamo objekto (elgesio valdymo strategijų taikymo), ugdant elgesio ir emocijų sunkumų patiriantį vaiką, pedagogai praktikai, administracijos atstovai bei studentė. Ekspertų imtis buvo suformuota, siekiant atskleisti

praktikoje įgyvendinamą gerąją ugdymo(si) patirtį, kuri tyrimo metu buvo priskiriama sėkmės atvejams bei sudaryti kokybiškesnį klausimyną.

Inties charakteristikos. Iš viso, atliekant kiekybinį tyrimą, buvo išsiųsta 400 anketų. Iš jų grįžo 306 (grįžtamumas - 76,5 proc.). Tokį, pakankamai aukštą, anketų grįžtamumą galėjo lemti tiesioginis bendravimas su ikimokyklinėmis ugdymo įstaigomis. Buvo apklausta 70 tėvų, auginančių EES patiriančius vaikus; 236 pedagogai, ugdantys ikimokyklinio amžiaus vaikus. Tyrime dalyvavo respondentai iš visų didžiųjų Lietuvos miestų (Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių, Panevėžio), miestų, miestelių ir kaimų. Toliau pateikiamos apklaustųjų asmenų demografinės charakteristikos.

Tėvai. Tyrime dalyvavo 70 EES patiriančių vaikų tėvai. Didžiąją respondentų dalį sudaro moterys (94, 3%)²⁶. Vidutinis respondentų amžius – 35,7 metai. Beveik pusė tėvų yra įgiję aukštąjį išsilavinimą (48,6%), trečdalis – profesinį (24,3%), kiti – vidurinį (17,1%), pagrindinį (1,4%). 8,6 % tėvų nurodė kitą išsilavinimą (žr. 5 priedą, 2 lentelę).

Pedagogai. Apklausoje dominavo moterys 99,2% (N = 234), vyrai – 0,8% (N = 2). Dauguma pedagogų (53,6%) dirba daugiau kaip 20 metų (žr. 5 priedą, 3 lentelę).

Nors pedagoginio darbo stažas yra pakankamai didelis, tačiau daugiau nei pusė pedagogų (65,7%) yra įgiję tik vidutines kvalifikacines kategorijas (žr. 5 priedą, 3 lentelę). Trečdalis auklėtojų yra įgiję auklėtojo metodininko (18,6%), auklėtojo (15, 3%), mažiausiai (0,4%) apklaustųjų tarpe – auklėtojų ekspertų.

Apklaustos rezultatai rodo, kad ikimokyklinėse ugdymo įstaigose dirba didelę pedagoginę patirtį, teorinių pedagoginių žinių turintys auklėtojai bei pakankamai gyvenimiškos patirties įgiję tėvai. Tai labai svarbu, tenkinant kiekvieno EES patiriančio vaiko ugdymo(si) poreikius.

2.3. Elgesio ir emocijų valdymo patirtis ikimokyklinio ugdymo įstaigoje: diskusijos sutelktoje grupėje rezultatai

Taikant sutelktos (*focus*) grupės metodą, tyrime dalyvavo vienos Šiaulių miesto ikimokyklinės įstaigos pedagogai praktikai, administracijos atstovai, studentė (N = 13), kuriems savo darbe tenka dirbti su emocijų ir elgesio sunkumų patiriančiais vaikais. Sutelkta (*focus*) grupė buvo suformuota laikantis anonimiškumo ir savanoriškumo principų, kviečiant pasidalyti gerąją EES patiriančių vaikų ugdymo patirtimi. Pagrindinis diskusijos turinio analizės tikslas – pagalbos EES patiriantiems vaikams struktūros atskleidimas.

Sutelktos grupės metu, tyrimo dalyviams buvo pateiktos šešios situacijos kaip pagrindas diskutuoti (situacijos pateiktos 1 priede).

²⁶ Vienas tyrime dalyvavusių tėvų į pateiktą klausimą neatsakė.

Tyrimo dalyviai, kaip savo srities ekspertai, dalijosi patirtimi apie tai, *kokias elgesio valdymo strategijas yra taikę, pasiteisino arba kokių priemonių imtųsi konkrečioje situacijoje.*

Tyrimo metu pedagogai praktikai išsakė 94 teiginius – empirinius referentus. Buvo atlikta šių teiginių turinio analizė, t. y. sugrupuota pagal semantinius ryšius ir įvardintos kategorijos, suteikiant kategorijai jos esmę atitinkantį pavadinimą. Buvo išskirtos 7 kategorijos: *netinkamo elgesio valdymas (N = 25); bendradarbiavimas su tėvais (N = 20); gebėjimas atpažinti emocijų ir elgesio sunkumus bei galimas jų priežastis (N = 16); savalaikis reagavimas ir konfliktų sprendimas (N = 14); ugdymo veiklos organizavimas (N = 8); socialinių įgūdžių tobulinimas; savianalizės ir savikontrolės (N = 6)* (žr. 1 lentelę). Visų gautų duomenų svarba nustatyta pagal reitingo dėsnį.

Tyrimo duomenys analizuojami pagal teiginių, sudarančių tam tikras kategorijas ir subkategorijas, dažnumą.

Diskusijos sutelktoje grupėje apibendrinti duomenys pateikiami 2 priede 1 lentelėje.

1 lentelė

Pagalbos EES patiriantiems vaikams struktūra, N

<i>Kategorija</i>	<i>Subkategorija</i>	<i>Teiginių skaičius iš viso:</i>
<i>Netinkamo elgesio valdymas</i>	Taisyklių, galiojančių visiems grupės vaikams, kūrimas	9
	Drausminimo priemonių taikymas	4
	Nepriimtino elgesio ir emocijų ignoravimas	4
	Ironizuojančios, gąsdinančios priemonės	3
	Skatinimas laikytis nurodymo	2
	Nepageidaujamo elgesio valdymas, taikant loginės pasekmės metodą	2
	Netinkamo elgesio valdymas nuolaidžiavimu	1
Iš viso:		25
<i>Bendradarbiavimas su tėvais</i>	Tėvų įtraukimas į vaiko ugdymo procesą	9
	Tėvų kaltinimas dėl netinkamo auklėjimo šeimoje	5
	Poreikis pažinti šeimą	5
	Šeimoje ir darželyje taikomų auklėjimo priemonių dermė	1
Iš viso:		20
<i>Gebėjimas atpažinti emocijų ir elgesio sunkumus bei galimas jų priežastis</i>	Netinkamo elgesio priežasčių identifikavimas	12
	Bandytas išsiaiškinti vaiko netinkamo elgesio tikslus	4
Iš viso:		16
<i>Savalaikis reagavimas ir konfliktų sprendimas</i>	Elgesio sunkumų ir taikomų strategijų situatyvumas	7
	Tarpininkavimas sprendžiant konfliktus	5
	Reakcija į bet koki nepriimtina elgesį ar emocijas	1
	Sprendimo priėmimo dilema	1
Iš viso:		14

Pagalbos EES patiriantiems vaikams struktūra, N

<i>Kategorija</i>	<i>Subkategorija</i>	<i>Teiginių skaičius iš viso:</i>
<i>Ugdymo veiklos organizavimas</i>	Veiklos keitimas	4
	Skatinimas suprasti ir pastebėti pasekmes, kurias sukelia netinkamas elgesys	4
	Terapinės veiklos skatinimas	2
Iš viso:		10
<i>Socialinių įgūdžių tobulinimas</i>	Bendravimo ir bendradarbiavimo skatinimas su bendraamžiais	4
	Atsiprašymas	2
	Individualūs pokalbiai	2
Iš viso:		8
<i>Savianalizės ir savikontrolės</i>	Tolerancijos ugdymo „kitokiems“ vaikams ugdymo stoka	2
	Vaiko savivertės didinimas	2
	Skatinimas negatyviai suvokti ir vertinti save	1
	Priemonės, skatinančios analizuoti savo elgesį	1
Iš viso:		6

Kaip parodė ekspertų, t.y. pedagogų, ugdymo įstaigos administracijos, studentės sutelktoje grupėje pasisakymai apie EES patiriančių vaikų poreikių tenkinimą, labiausiai akcentuojamas *netinkamo elgesio valdymas*, kuriant taisykles, kurios betarpiškai galiotų visiems grupės vaikams (N =9) (*bet vilku aš jo irgi neskirčiau <...>. Tegul jis kitą kartą žino, kad vat yra taisyklės [aukl. 2]²⁷*). Retai buvo minimos pozityvios emocijų ir elgesio priemonės tokios kaip skatinimas laikytis nurodymo (N = 2), naudojant *“sugedusios plokštelės“ metodą* ar vietoj bausmės loginės pasekmės metodo taikymas (N = 2) (*duoti Rimui vis dėlto išvalyti draugo spintelę, atsiprašyti [aukl. 1]*).

Tyrimo dalyviai kartais minėjo tokias elgesio valdymo priemones, kurios susijusios su negatyvių sąveikų konstravimu, t. y. drausminančių priemonių taikymu (N = 4) (*galima bausmę naudoti <...> „out stop“. <...> toks būdas, ant kėdelės pasodinamas ir nusuktas į sieną vaikas [aukl. 2]*), nepriimtino elgesio ignoravimu (N = 4) (*<...> vaikas spardo tą sieną ir reikia nekreipt dėmesio, ir negirdėt [aukl. 2]*). Galima daryti prielaidą, kad bausmė, netinkamo elgesio ignoravimas - vienos iš auklėtojų naudojamų strategijų, kuriomis siekiama sužadinti vaiko norą geriau elgtis. Žukauskienė (2001) teigia, kad pastaruoju metu vis labiau aiškėja, kad toks bendravimo būdas (ignoravimas) rodo vaikui, jog nieko blogo, kad jis netinkamai elgiasi, ir iš tiesų ne šalina, o skatina socialiai nepriimtino elgesio apraiškas. Tuo tarpu baudžiantis suaugusysis, gali tapti vaikui netikusi pavyzdžiu arba dar blogiau – gali pasireikšti šalutinis

²⁷ Tyrimo dalyvių kalba netaisyta.

emocinis bausmės poveikis, kuris gali psichologiškai labiau žaloti nei elgesys, už kurį baudžiama (Berns, 2010).

Nors ir atrodo keista, bet kartais, valdant vaikų elgesį yra pasitelkiamos ironizuojančios, gąsdinančios priemonės (N = 3) (*Dar labai geras ir efektyvus, ir paprastas būdas – išsišveisti dantis, išsiskalauti burną ir viskas pasibaigia [aukl. 1]*). Pastebėta, kad kartais mokytojai sako: <...> *tai lietuviškai keikitės [dir.]*. Tokie komentarai ne stabdo, o skatina pakartoti netinkamą poelgį.

Buvo paminėtas ir toks elgesio valdymas, grįstas nuolaidžiuoju (N = 1). Tokiu būdu auklėjami vaikai taip ir neišmoksta suprasti savo blogo elgesio ir jo kontroliuoti.

Kita tyrimo metu nustatyta **bendradarbiavimo su tėvais** sritis. <...> *jeigu pedagogas pasikalbėtų su tėvais, kad jūsų vaikas pastoviai nesidalina <...> vis tiek kažkiek gal atsižvelgtų [stud.]*. Toks situacijų sprendimas rodo auklėtojų pastangas įtraukti tėvus į vaiko ugdymo procesą (N = 9), todėl tam, kad labiau pažinti vaiką, iškyla poreikis pažinti šeimą (N = 5) (*Galbūt auklėtoja turėtų geriau pažinti tą šeimą [pav.]*).

Pedagogai kartais kaltina tėvus dėl netinkamo auklėjimo šeimoje (N = 5) (<...> *tėvai kažkaip tai vis tiek nuolaidžiauja [aukl. 7]*); <...> *namuose tėvai kalba garsiai, vaikui girdint <...> [aukl. 2]*). Galima daryti prielaidą, kad kaltinamai tėvams atsiranda, susidūrus su problemomis, sunkumais, kai negebama jų spręsti. Todėl iškyla šeimoje ir darželyje taikomų priemonių dermės aktualumas (N = 1). Ekspertų išsakytos nuomonės išryškino bendradarbiavimo su tėvais spragas, konstruktyvaus dialogo ir bendro supratimo apie EES patiriančio vaiko poreikius ir jų tenkinimo nepakankamą buvimą, kas prieštarauja šiuolaikinėms bendradarbiavimo idėjoms.

Nagrinėjant EES patiriančių vaikų poreikių tenkinimą, išryškėjo pedagogų **gebėjimas atpažinti emocijų ir elgesio sunkumus bei galimas jų priežastis** ir tai, kaip svarbu jas išmanyti ugdant auklėtinius. Sutelktoje grupėje dalyvavę ekspertai pakankamai dažnai minėjo netinkamo elgesio priežasčių identifikavimo ir konteksto svarbą (N = 12) (*išsaukt <...> gali ir kita. Tiesiog nuovargis vaiko ir įvairūs faktoriai [aukl. 8]*). Dalis sutelktos grupės ekspertų prieš imdamiesi pedagoginių priemonių bando išvelgti netinkamo elgesio tikslus, įvertindami vaiko psichologinius aspektus, įsigilindami ir suprasdami, kodėl vaikas netinkamai elgiasi (*O aš manau, kad kitą kartą jis dar kartą aptepliuotų, nes jam kaifas buvo valyti. Visi į jį žiūrėjo. Kaip Tomas Sojeris <...> tai va čia <...> elgiasi lygiai taip pat. Kitą kartą aš irgi apipaišysiu, vėl darysiu ir vėl vaidinsiu [aukl. 4]*).

Ne mažiau svarbus, ekspertų nuomone, yra **savalaikis reagavimas ir konfliktų sprendimas** tam tikrose situacijose. Tyrimo metu gana dažnai buvo išsakytos mintys, kad sprendžiant EES patiriančio vaiko sunkumus, būtina sąlyga atsižvelgti į kiekvieno vaiko ir tėvų

individualius poreikius ir situatyvumą (N = 7) (<...> *čia labai individualu. Vienu atveju suveikia vienoks, kitu atveju – kitoks [aukl. 4]; Su vienu tėvu vienaip kalbėsies, su kitu – kitaip [priešm.]*) bei tarpininkavimą sprendžiant konfliktus (N = 5) (*nukreiptą žaidimą, kad pažaiskime, aš žaidžiu su tuo, tu žaisk su šituo, <...> nes svarbu tą įgūdį ugdyti, kad reikia dalintis [stud.]*). Tik vienas teiginys, atspindintis, kad auklėtojui reikėtų reaguoti į bet kokią nepriimtina vaiko elgesį ar emocijas dar labiau patvirtina aukščiau analizuotus duomenis, kad auklėtojai labiau linkę ignoruoti netinkamo elgesio ar emocijų apraiškas.

Diskusijoje buvo akcentuotos strategijos, susijusios su **ugdymo veiklos organizavimu**, sustabdant netinkamą veiklą ir pakeičiant ją kita (N = 4), skatinant suprasti ir pastebėti pasekmes, kurias sukelia netinkamas elgesys (N = 4), terapinės veiklos skatinimu (N = 2) bei **socialinių įgūdžių tobulinimu**, skatinant bendravimą ir bendradarbiavimą su bendraamžiais (N = 4), atsiprašant draugo (N = 2), individualių pokalbių metu (N = 2).

Kategorijoje **savianalizės ir savikontrolė** vos kelis kartus tebuvo paminėta, kad reikia didinti vaiko savivertę, pakeisti jo savęs vaizdą, ugdati pozityvius jo jausmus (N = 2), ugdyti toleranciją ir supratimą „kitokiems“ vaikams, netiesiogiai paaiškinant, kad visi vaikai darželyje yra lygūs (N = 2) (*labai gerai tas posakis, kad mūsų darželio nelanko nei durneliai, nei kvailėliai [pav.]*;). Orientacija skatinant analizuoti savo elgesį (N = 1) dar kartą įrodo, kad pedagoginėje praktikoje kartais yra naudojami netinkami bendravimo būdai su vaiku.

Tenka pripažinti, kad gerosios ugdymo patirties pavyzdžiai, susijęs su teigiamo emocinio fono kūrimu, pozityvaus elgesio skatinimu, nebuvo aktualizuoti, nors edukologijos mokslininkų yra pripažįstami kaip būtina EES patiriančio vaiko ugdymo dalis.

- *Apibendrinant sutelktos grupės metu gautus tyrimo duomenis, susijusius su gerąja EES patiriančių vaikų ugdymo(si) patirtimi, galima išskirti dvi edukologiniu požiūriu vertingas kryptis: **pozityvios, su gerąja patirtimi susijusios kategorijos; dileminės EES patiriančių vaikų poreikių tenkinimo charakteristikos.***

- *Sutelktoje grupėje į įgalinimą orientuotų ir pozityvių elgesio valdymo strategijų atskleista daugiausiai: taisyklių kūrimas ir skatinimas jų laikytis; skatinimas laikytis nurodymo; nepageidaujamo elgesio valdymas taikant loginės pasekmės metodus; įvairus ugdymo veiklų organizavimas; socialinių įgūdžių tobulinimas; tėvų įtraukimas į vaiko ugdymo procesą; poreikis pažinti šeimą; šeimoje ir darželyje taikomų auklėjimo priemonių dermė; savalaikis reagavimas ir konfliktų sprendimas; savianalizės ir savikontrolės.*

- *Šios charakteristikos atskleidžia pedagogų intuityvų darbą pozityvia kryptimi su EES patiriančiais vaikais, siekimą įtraukti tėvus į vaiko ugdymo procesą, kurie skatina pedagoginės pagalbos kokybišką diegimą bei kryptingų pokyčių plėtotę ikimokyklinėse įstaigose.*

- *Svarbu ir tai, kad šalia įvairių požiūrių įsigali konkrečių ugdymo(si) situacijų, atvejų atpažinimas. Tai patvirtina teiginiai, sudarantys kategoriją „Gebėjimas atpažinti emocijų ir elgesio sunkumus bei galimas jų priežastis“.*

- *Tyrimo metu identifikuotos ir kai kurios į pokyčius orientuotos sritys, tenkinant EES patiriančių vaikų poreikius: tėvų kaltinimas dėl netinkamo auklėjimo šeimoje; auklėjimo būdai grįsti drausminančiomis strategijomis; nepriimtino elgesio ir emocijų ignoravimu; ironizuojančiomis, gąsdinančiomis priemonėmis; nuolaidžiavimu.*

- *Remiantis tyrimo duomenimis, galima teigti, kad inovatyvių ir netradicinių ugdymo strategijų taikymas, EES patiriančius vaikus turėtų tapti kasdienės veiklos orientyru. Nors tėvų įsitraukimas pripažįstamas kaip būtina ugdymo proceso dalis, tačiau akcentuojamos tam tikros socialinės charakteristikos, ribojančios bendradarbiavimą ir tėvų įsitraukimą. Tai įrodo konstruktyvių metodų, būdų, organizavimo siekiamybės poreikį ugdymo praktikoje.*

2.4. Tėvų patirtis, įveikiant vaikų elgesio ir emocijų sunkumus: anketinės apklausos rezultatų analizė

2.4.1. Vaikų elgesio ir emocijų raiškos požymiai ikimokykliniame amžiuje tėvų požiūriu

Siekiant atskleisti, kokio pobūdžio charakteristikos vyrauja EES patiriančio vaiko bei su kokiais sunkumais tenka susidurti tėvams, auklėjant savo vaiką, buvo pateiktos skalės su elgesio ir/ar emocijų sutrikimams būdingais požymiais (17 teiginių).

Atlikus skalės, su aukščiau minėtais požymiais, faktorinę analizę buvo išskirti trys faktoriai, atskleidžiantys tėvų pastebimus požymius – ***agresyvus elgesys ir netinkamas elgesys; dėmesio ir savireguliacijos sunkumai; socialiniai ir emociniai sunkumai*** (žr. 2 lentelę).

Vaikams, patiriantiems elgesio ir/ar emocijų sunkumų, būdingų požymių faktorių modelis: tėvų apklausos rezultatai (KMO=0,889)²⁸

Struktūriniai komponentai ir testo žingsniai	M	Testo žingsnio svoris, <i>L</i>	Testo žingsnio skiriamoji geba, <i>r/itt</i>	Cronbach α	Faktoriaus aprašomoji sklaida, %
AGRESYVUMAS IR NETINKAMAS ELGESYS (M = 1,91)					
Žiaurumas su gyvūnais ar draugais	1,57	0,80	0,76	0,92	24,66
Svetimo žaislo pasisavinimas, kitų nuosavybės gadinimas	1,94	0,78	0,81		
Melavimas, konfliktų, muštynių inicijavimas	2,01	0,76	0,81		
Pasikartojantis ir nuolatinis kitų teises pažeidžiantis, agresyvus ir provokuojantis, įžūlus elgesys	2,00	0,73	0,84		
Daikto, kuriuo galima rimtai sužaloti naudojimas	1,93	0,67	0,70		
Negatyvus, priešiškas, įžūlus, provokuojantis elgesys	2,02	0,63	0,73		
DĖMESIO IR SAVIREGULIACIJOS SUNKUMAI (M = 2,7)					
Nedėmesingumas, nesusikaupimas (nesugebėjimas pakankamai ilgai išlaikyti dėmesį, baigti pradėtą darbą)	2,70	0,83	0,79	0,89	22,04
Impulsyvumas (nesugebėjimas sulaukti savo eilės, atidėti noro išpildymo)	2,77	0,75	0,77		
Hiperaktyvumas (bėgiojimas, judėjimas, triukšmavimas, kai reikia sėdėti ramiai, įkyrus elgesys)	2,81	0,68	0,68		
Silpna ugdymosi motyvacija (menkas susidomėjimas ankstesnėmis veiklomis bei ugdymusi)	2,42	0,68	0,73		
Trūksta valingo elgesio, savikontrolės, vengimas užduoties	2,57	0,66	0,72		
SOCIALINIAI IR EMOCINIAI SUNKUMAI (M = 2,02)					
Menkas savęs vertinimas	1,94	0,82	0,75	0,89	19,98
Jaučiasi beverčiai, mano nieko negalintys padaryti gerai	1,90	0,79	0,73		
Susirūpinimas, nerimas, intensyvios baimės, stipriai paveikiančios asmens funkcionavimą darželyje ir/arba ugdymosi veikloje.	1,87	0,77	0,82		
Emocijų staigūs pokyčiai (jaučiasi liūdni, dažnai verkia ar atrodo bepravirkstantys)	2,37	0,62	0,76		
Nesugebėjimas įsilieti į bendraamžių grupę: izoliacija, bendraamžių atstūmimas	2,00	0,47	0,64		
Populiarumo tarp bendraamžių bei nuolatinės artimos draugystės stoka	2,09	0,44	0,60		

* respondantai turėjo pasirinkti tarp atsakymų „Tikrai ne“, „Ne“, „Taip“ ir „Tikrai taip“. Atitinkamas matavimo įvertis: „Tikrai ne“ – 1, „Ne“ – 2, „Taip“ – 3 ir „Tikrai taip“ – 4.

²⁸ **L** – faktorinis svoris (remiantis pagrindinių komponentų metodu VARIMAX rotacija) parodo kintamųjų ir faktoriaus (ALFA faktorinės analizės modelis) statistinio ryšio glaudumą.

% – procentinis (kumuliatyvinis) dažnis parodo, kiek % priklausomojo kintamojo sklaidos gali būti paaiškinta nepriklausomuoju kintamuoju.
r/itt (*Item-Total-Correlation*) - testo žingsnio skiriamosios gebos rodiklis; iš esmės tai yra koreliacijos koeficientas, atspindintis statistinį ryšį tarp pavienio testo žingsnio įverčių ir bendro testo balo.

α (*Cronbach- α*) – testo vidinės konsistencijos koeficientas.

KMO (*Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy*) – skalės tinkamumas faktorinei analizei.

M - subskalės vidutinis įvertis.

Tiek šioje lentelėje, tiek ir vėliau pateikiamose lentelėse (2, 3, 5, 13, 17, 19 lentelėse), atskleidžiančiose, EES patiriantiems vaikams būdingų požymių, tėvų ir pedagogų naudojamų emocijų bei elgesio valdymo priemonių, tėvų ir pedagogų bendradarbiavimo tėvų požiūriu, modelių, pateikiami statistiniai parametrai atitinka skalės validumo reikalavimus. Skalų psichometrinė kokybė yra priimtina ir pakankamai homogeniška.

Nuomonių raiška (skalė nuo 1 iki 4). Aukščiausi įverčiai užfiksuoti kategorijoje **dėmesio ir savireguliacijos sunkumai (M = 2,7)**. Tėvai identifikuoja kaip labiausiai būdingus požymius jų vaikui - hiperaktyvumas (bėgiojimas, judėjimas, triukšmavimas, kai reikia sėdėti ramiai, įkyrus elgesys) (M = 2,81), impulsyvumas (nesugebėjimas sulaukti savo eilės, atidėti noro išpildymo) (M = 2,77), nedėmesingumas, nesusikaupimas (nesugebėjimas pakankamai ilgai išlaikyti dėmesį, baigti pradėtą darbą) (M = 2,70). Nurodoma, kad rečiau vaikui būdinga valingo elgesio, savikontrolės stoka (M = 2,57). Mažiau nei pusės tėvų nuomone, vaikas, patiriantis emocijų ir elgesio sunkumų, nepasižymi silpna ugdymosi motyvacija (menku susidomėjimu ankstesnėmis veiklomis bei ugdymusi) (M = 2,42).

Tėvai kartais pastebi savo vaikų **socialinius ir emocinius sunkumus (M = 2,02)**. Tarp stebimų elgesio ir emocijų sunkumų dažniausiai pasitaiko vaiko emocijų staigūs pokyčiai (jaučiasi, liūdni, dažnai verkia ar atrodo bepravirkstantys (M = 2,37), populiarumo tarp bendraamžių bei nuolatinės artimos draugystės stoka (M = 2,09)

Agresyvumas ir netinkamas elgesys (M = 1,91), kaip EES patiriantiems vaikams būdingi bruožai, tėvų tvirtinimu, pasitaiko ypač retai. EES patiriantiems vaikams būdingų požymių reitingai pateikti 6 priede, 4 lentelėje.

Kaffemanienė, Tereikienė (2003), pasiremdamos ART specialistų apklausos duomenimis nurodo, kad savireguliacijos sunkumus patiria net 68%, neadekvačiomis elgesio reakcijomis pasižymi 12%, emociniais sunkumais – 36%, agresyvumu – 8% vaikų. Tai leidžia manyti, kad tėvai gana objektyviai vertina savo vaikų patiriamus sunkumus.

2.4. 2. Tėvų taikomos elgesio ir emocijų valdymo strategijos

Vaikui mikrosistemos poveikis pasireiškia per dvikrypčius tėvo ↔ vaiko santykius šeimoje. Auklėjimo stilius veikia vaiko prierašumą, savireguliaciją, prosocialų elgesį, kompetenciją, laimėjimų, sėkmės motyvaciją. Autoritetingu (demokratišku) auklėjimo stiliumi auklėjantis tėvas yra: kontroliuojantis, bet lankstus; reiklus, bet racionalus; nuoširdus, imlus, bendraudamas su vaiku, vertina drausmę, pasitikėjimą savimi, unikalumą. Tokia auklėjimo praktika leidžia vaikui pasitikėti savimi, kontroliuoti save, tyrinėti, bendradarbiauti, patirti pasitenkinimą (Berns, 2010).

Taikant faktorinės analizės metodą, buvo nustatyta tėvų taikomų elgesio ir emocijų valdymo priemonių struktūra, kuri leido identifiкуoti EES patiriančių vaikų ugdymo kryptingumo situaciją šeimoje.

Tėvų taikomų elgesio ir emocijų valdymo priemonių modelyje išryškėjo **kompleksinės elgesio valdymo sistemos (M = 2,44)**, **pozityvaus pastiprinimo (M = 2,56)**, **terapinės veiklos (M**

= 1,94), *alternatyvių socialiai priimtino elgesio būdų rodymo ir skatinimo* (M = 2,52) struktūriniai elementai (žr. 3 lentelę). Reitingų lentelė pateikiama 7 priede, 5 lentelėje.

3 lentelė

Tėvų taikomos elgesio ir emocijų valdymo priemonės: faktorių modelis (KMO = 0,732)

Struktūriniai komponentai ir testo žingsniai	M	Testo žingsnio svoris, L	Testo žingsnio skiriamoji geba, r/itt	Cronbach α	Faktoriaus aprašomoji sklaida, %
KOMPLEKSINĖ ELGESIO VALDYMO SISTEMA (M = 2,44)					
Visada išsiaiškiname, ar vaikas suprato, už ką buvo nubaustas	2,69	0,61	0,54	0,78	15,5
Pasakau vaikui, kad elgesys neatitinka nustatytų taisyklių	2,57	0,60	0,59		
Kalbu su vaiku apie pyktį, aptariame situacijas, kurios jam kyla	2,53	0,60	0,57		
Jei vaikas negirdi, prieinu arčiau ir žiūrėdamas tiesiai jam į akis pakartuoju prašymą	2,46	0,58	0,51		
Prašau, kad vaikas suformuluotų taisykles, kurių nesilaikė/pažeidė	2,17	0,57	0,48		
Sudarome su vaiku sutartį, nustatant, kokie pastiprinimai (apdovanojimai) už kokius pasiekimus bus teikiami	2,23	0,47	0,51		
POZITYVUS PASTIPRINIMAS (M = 2,56)					
Už menkiausius pasiekimus stengiuosi paskatinti ir pagirti, paglostyti	2,56	0,84	0,63	0,77	11,9
Akcentuoju vaiko pozityvų elgesį ir jį nuolat pastiprinu pagyrimu, apdovanojimu	2,56	0,64	0,63		
TERAPINĖ VEIKLA (M = 1,94)					
Organizuoju judrią veiklą (mankštinantis, bėgiojant, važiuojant dviračiu)	2,24	0,77	0,68	0,72	10,3
Organizuoju individualią kryptingą kūrybinę veiklą (pasakojimus ramios muzikos fone, dailės veiklą, vaidybines situacijas, žaidimus su vandeniu, judesių atlikimą, skambant muzikai ir pan.)	2,09	0,74	0,65		
Leidžiu išlieti pyktį ant negyvų daiktų (pasiūlau kalti, kaukšėti, boksuoti pagalvę, plėšyti netinkamą popierių ir pan.)	1,51	0,49	0,33		
ALTERNATYVIŲ SOCIALIAI PRIIMTINO ELGESIO BŪDŲ RODYMAS IR SKATINIMAS (M = 2,52)					
Apibūdinu vaikui tai, ką matau, parodydamas pavyzdį, pvz., kaip draugai dalinasi „Žiūrėk, va, kaip gražu, Petriukas ir Onytė dalinasi, kokie geri vaikai“	2,51	0,72	0,58	0,53	9,6
Pageidaujamą elgesį vertinu pozityvia veido išraiška (žvilgsniu, šypsena)	2,70	0,45	0,37		
Parodau ir skatinu savo jausmus išreikšti žodžiais, pvz., „Aš pradėdau pykti“	2,23	0,41	0,38		
Skatinu įsijausti į kito vaiko ar suaugusiojo padėtį ir atsiprašyti	2,64	0,41	0,44		

* respondentai turėjo pasirinkti tarp atsakymų „Ne“, „Kartais“ ir „Taip“. Atitinkamas matavimo įvertis: „Ne“ – 1, „Kartais“ – 2 ir „Taip“ – 3.

Didžioji dalis tėvų, *pozityviai skatindami* vaiką, dažnai akcentuoja jo pozityvų elgesį (M = 2,56), už menkiausius pasiekimus pagirdami, paglostydami (M = 2,56). Daniels, Stafford (2000, p. 162) teigimu, neverbalinė komunikacija bei artima distancija tarp suaugusiojo ir vaiko „gali būti veiksmingesni negu postringavimas garsiai“.

Subskalės *alternatyvių socialiai priimtino elgesio būdų rodymas ir skatinimas* įvertis ($M = 2,52$) rodo, kad tėvai stengiasi parodyti, pamokyti ir skatinti pozityvų elgesį. Dauguma šeimos narių siekia parodyti vaikui, kaip tuo momentu vertina jo elgesį žvilgsniu šypsena ($M = 2,7$), ugdo empatiškumo įgūdžius, skatindami įsijausti į kito asmens padėtį ir atsiprašyti ($M = 2,64$), apibūdina tai, ką mato, parodydami teigiamų pavyzdžių ($M = 2,51$). Tačiau, kad emocijas, kurias jaučia vaikas, galima išreikšti žodžiais ugdytojai stengiasi įtikinti tik kartais ($M = 2,23$).

Dauguma tėvų, *naudodami kompleksinę elgesio valdymo sistemą*, visada išsiaiškina su vaiku, ar jis suprato už ką buvo nubaustas ($M = 2,69$), pasako jam, kad jo elgesys neatitinka nustatytų taisyklių ($M = 2,57$). Daugiau nei pusė tėvų ($M = 2,53$), individualių pokalbių metu, padeda įsisąmoninti vaikui savo neigiamas emocijas, skatina pripažinti, kad jos yra. Tačiau, jei ugdytinis negirdi, ugdytojai tik kartais savo prašymą pakartoja, palaikydami akių kontaktą ($M = 2,46$), kuris, Žukauskienės (2001) teigimu, sustiprina paliepiamą ar prašymą. Ne visada skatinama laikytis taisyklių, sudarant sutartis, nustatant kokius pastiprinimai, už kokius pasiekimus bus teikiami ($M = 2,23$), prašant įvardinti taisykles, kurių nesilaikė, pažeidė ($M = 2,17$).

Tik retais atvejais vaikai yra skatinami išlieti pyktį pozityviu būdu, taikant *terapinės veiklos* priemones: organizuojama judri veikla ($M = 2,24$), individuali ir kryptinga kūrybinė veikla ($M = 2,09$). Džiugu, kad dauguma tėvų neleidžia savo vaikui išlieti pykčio ant negyvų daiktų ($M = 1,51$), kuri, anot Braslauskienės, Jonutytės (2005), neturėtų būti laikoma priemone, skatinančia pykčio išliejimą. Autorių teigimu, vaikas turi būti natūraliai įtraukiamas į veiklą, kuri būtų įdomi ir teiktų teigiamų emocijų.

Siekiant identifikuoti, į kokių emocijų ir elgesio priemonių taikymą reikėtų labiau orientuotis, tėvų požiūriu, buvo naudotas parametrinis T – testas, kai $p \leq 0,05$ (išsamiau žr. 7 priedą, 5 lentelę).²⁹

Tėvai labiau linkę akcentuoti poreikį taikyti tokių emocijų ir elgesio priemonių, kurios sietinos su pozityvaus elgesio palaikymo strategijomis: **paaiškinimu, už ką baudžiama** (pvz.: *visada išsiaiškiname, ar vaikas suprato, už ką buvo nubaustas* ($M_1 = 2,69$; $M_2 = 2,88$; $p = 0,006$))³⁰; **skatinimu laikytis nurodymo** (pvz.: *jei vaikas negirdi, prieinu arčiau ir žiūrėdamas jam į akis pakartojau prašymą* ($M_1 = 2,69$; $M_2 = 2,77$; $p = 0,016$)); **pozityviu skatinimu** (pvz.: *už menkiausius pasiekimus stengiuosi paskatinti ir pagirti* ($M_1 = 2,56$; $M_2 = 2,69$; $p = 0,003$)); **kryptingos aktyvinančios veiklos organizavimu** (pvz.: *organizuoju judrią veiklą (mankštinantis, bėgiojant važiuojant dviračiu* ($M_1 = 2,69$; $M_2 = 2,77$; $p = 0,016$); *organizuoju individualią kryptingą kūrybinę veiklą (pasakojimus ramios muzikos fone, dailės veiklą,*

²⁹ p – statistikai reikšmingas skirtumas.

³⁰ M_1 – esamos situacijos vidurkis; M_2 – poreikio taikyti priemones vidurkis.

vaidybinės situacijas, žaidimus su vandeniu, judesių atlikimą, skambant muzikai ir pan. ($M_1 = 2,09$; $M_2 = 2,61$; $p = 0,000$)); **pozityvaus elgesio mokymu ir rodymu** (pvz.: *apibūdiniu vaikui tai, ką matau, parodant pavyzdį, pvz.: „Žiūrėk, va, kaip gražu, Petriukas ir Onytė dalinasi, kokie geri vaikai“* ($M_1 = 2,51$; $M_2 = 2,67$; $p = 0,021$); *pageidaujama elgesį vertinu pozityvia veido išraiška (žvilgsniu, šypsena)* ($M_1 = 2,70$; $M_2 = 2,82$; $p = 0,011$)).

Respondentų siekimą kartais vaikų elgesį normalizuoti ribojančiomis strategijomis atspindi pritarimas **drausminančiai veiklai** (pvz.: *ribojamas vaiko fizinis aktyvumas (uždraudžiama aktyvi žaidybinė veikla, neleidžiama užsiimti judria mėgstama veikla)* ($M_1 = 1,73$; $M_2 = 2,00$; $p = 0,001$); *sodinimas ant „karštos kėdės“* ($M_1 = 1,83$; $M_2 = 2,08$; $p = 0,003$)).

Fizinės aplinkos pritaikymas. Apibendrinus atsakymo į klausimą apie fizinės aplinkos pritaikymą rezultatus (respondentai galėjo pažymėti kelis atsakymų variantus) (žr. 4 lentelę), paaiškėjo, kad tėvai dažniausiai pasiūlo atskirą patalpą nusiraminiui (60%), skatina draugystę su ramaus elgesio bendraamžiu ($N = 47\%$).

4 lentelė

Fizinės aplinkos pritaikymas, emocijų ir/ar elgesio sunkumų patiriančiam vaikui, (N)

Eil. Nr.	Kintamasis	N	%
1.	Pasiūlau atskirą patalpą nusiraminiui	42	60
2.	Skatinu draugystę su ramaus elgesio bendraamžiu (kaimyno vaiku, kiemo bendraamžiais)	33	47
3.	Namuose turi savo (atskirą nuo kitų šeimoje augančių vaikų) vietą individualiai veiklai	27	39
4.	Parenku žaidimų vietą toliau nuo kitų šeimoje augančių vaikų	11	16
5.	Pasiūlau specialiai įrengtą kampelį nusiraminiui	9	13
6.	Vengiu keisti žaidimų vietą namuose	6	9

Trečdalis tėvų nurodo, kad vaikas namuose turi savo vietą (atskirą nuo kitų šeimoje augančių vaikų) individualiai veiklai (39%). Penktadalis apklaustųjų nurodė, kad parenkama žaidimų vieta toliau nuo kitų šeimos vaikų (16%). Kas dešimtas tėvas pasiūlo specialiai įrengtą kampelį nusiraminiui (13%), vengia keisti žaidimų vietą (9%).

Apibūdinant tėvų taikymo emocijų ir/ar elgesio strategijų kryptingumą, galima reziumuoti, kad jos yra orientuotos į pozityvaus elgesio palaikymą.

2.4.3. Tėvų ir pedagogų bendradarbiavimas

Įsitraukimas – nenutrūkstama tėvų ir ugdymo institucijos sąveika. Tėvų įsitraukimas reiškia dvipusę komunikaciją, suteikianti šeimoms svarbų vaidmenį vaikų ugdymo(si) procese bei skatinanti aktyvų dalyvavimą jame, specialistus traktuojant kaip partnerius, o ne kaip autoritarinius ekspertus (Gerulaitis, 2007; Ališauskas, Ališauskienė ir kt. 2010). Visų ugdymo proceso dalyvių aktyvus įsitraukimas ir dalyvavimas, identifikuojant EES patiriančių vaikų ugdymosi poreikius, planuojant veiklą, ją įgyvendinant ir vertinant jos rezultatus, sudaro tvirtą pagrindą tarpusavio pasitikėjimui, pagarbai bei bendradarbiavimo ir partnerystės siekiamybei (Miltenienė, 2005 b). Siekiant identifiкуoti, tėvų ir pedagogų bendradarbiavimo situacijas, buvo bandoma išvelgti pagrindinius bendros veiklos elementus, tenkinant EES patiriančių vaikų poreikius.

Skalę, susijusią su tėvų nuostatomis į bendradarbiavimą su auklėtojais sudarė 19 kintamųjų. Atlikus šios skalės faktorinę analizę, tėvų bendradarbiavimo formų modelyje identifiкуoti keturi struktūriniai elementai (žr. 5 lentelę): vienas iš jų orientuotas į **komandinį darbą** ($M = 2,44$); du – į pedagogų kaip partnerių pripažinimą **auklėtojų pozityvios nuostatos** ($M = 2,7$); **auklėtojai – vaikų ugdymo ekspertai** ($M = 2,5$), vienas – **tėvų atsiribojimas** ($M = 1,43$) išryškina tendenciją, kad ne visi tėvai linkę atsiverti, kooperuotis, pasitikėti pedagogais (skalė nuo 1 iki 3). Išsamesni duomenys apie tėvų bendradarbiavimo formų vertinimą atskirose skalėse žr. 8 priedą, 6 lentelę.

Aukščiausi įverčiai užfiksuoti apibendrintoje kategorijoje **auklėtojų pozityvios nuostatos**. Dauguma tėvų teigia, kad auklėtojams rūpi vaiko patiriami emocijų ir/ar elgesio sunkumai ir jie nori padėti jų vaikui ($M = 2,86$) ir, kai nebežino, kaip auklėti savo vaiką, visada gali pasikonsultuoti su jais ($M = 2,77$). Nors iš esmės fiksuojamas pritarimas, tačiau labiausiai tėvų nuomonės skyrėsi, vertinant tokius teiginius, kaip: auklėtojai visada tariaisi su tėvais, rengiant vaiko individualią programą ($M = 2,58$); darželyje organizuojami tėvų, vaikų, pedagogų susitikimai, diskusijos ($M = 2,56$). Tai atspindi nevienareikšmišką nuomonę šių bendradarbiavimo formų atžvilgiu – nors jos vertinamos kaip itin taikomos, tačiau respondentai nėra tikri dėl pakankamai dažno nurodytų formų naudojimo.

Ambivalentiška pozicija fiksuojama kategorijoje vertinant **auklėtojai – vaikų ugdymo ekspertai**. Nors tėvai tvirtina, kad jiems yra svarbi auklėtojų patirtis, auklėjant EES patiriantį vaiką ($M = 2,7$), tačiau tik kartais yra linkę domėtis auklėtojų patirtimi ($M = 2,46$) ar stengiasi ją perimti ir pasinaudoti ($M = 2,35$), auklėjant savo vaiką.

Tėvų ir pedagogų bendradarbiavimo faktorių modelis: tėvų apklausos rezultatai (KMO = 0,722)
0,722)

Struktūriniai komponentai ir testo žingsniai	M	Testo žingsnio svoris, L	Testo žingsnio skiriamoji geba, r/itt	Cronbach α	Faktoriaus aprašomoji sklaida, %
KOMANDINIS DARBAS (M = 2,44)					
Kartu su vaiku, auklėtojais numatome veiklos tikslus, juos įgyvendiname ir aptariame veiklos rezultatus	2,19	0,82	0,67	0,82	15,7
Auklėtojai domisi mūsų (tėvų) patirtimi, sprendžiant vaiko emocijų ir/ar elgesio problemas	2,49	0,70	0,66		
Auklėtojai visada tariaisi su mumis (tėvais), priimant sprendimus dėl vaiko ugdymo	2,61	0,65	0,67		
Kartu su vaiku, auklėtojais aptariame pageidaujamą elgesį	2,50	0,54	0,61		
AUKLĖTOJŲ POZITYVIOS NUOSTATOS (M = 2,7)					
Auklėtojams rūpi vaiko patiriami emocijų ir/ar elgesio sunkumai ir jie nori padėti mūsų vaikui	2,86	0,77	0,62	0,75	14,0
Kai nebežinau, kaip auklėti savo vaiką, visada galiu pasikonsultuoti su auklėtoju	2,77	0,63	0,58		
Darželyje organizuojami tėvų, vaikų, pedagogų susitikimai, diskusijos	2,56	0,59	0,54		
Auklėtojai visada tariaisi su mumis (tėvais), rengiant vaiko individualią ugdymo programą	2,58	0,58	0,53		
TĖVŲ ATsirIBOJIMAS (M = 1,43)					
Nenoriu kalbėtis apie vaiko patiriamus emocijų ir/ar elgesio sunkumus ir jų įveikimo galimybes, todėl stengiuosi išvengti dažnų susitikimų su auklėtojais	1,36	0,78	0,61	0,77	13,55
Stengiuosi nepaisyti auklėtojų nuomonės ar patarimų, auklėdamas(a) savo vaiką	1,45	0,71	0,66		
Geriau, kai auklėtojai mažiau kišasi į vaiko auklėjimą namuose	1,68	0,69	0,56		
Kalbėdamiesi su vaiko auklėtojais dažnai nelabai suprantame, apie ką jie kalba	1,24	0,57	0,48		
AUKLĖTOJAI – VAIKŲ UGDYMO EKSPERTAI (M = 2,5)					
Domiuosi auklėtojų patirtimi, auklėdamas(a) savo vaiką	2,46	0,79	0,53	0,68	9,8
Man yra svarbi auklėtojų patirtis, auklėjant mano vaiką	2,70	0,58	0,53		
Stengiuosi perimti ir pasinaudoti auklėtojų patirtimi, auklėjant savo vaiką	2,35	0,44	0,46		

* respondentai turėjo pasirinkti tarp atsakymų „Ne“, „Kartais“ ir „Taip“. Atitinkamas matavimo įvertis: „Ne“ – 1, „Kartais“ – 2 ir „Taip“ – 3.

Kaip jau buvo minėta ankstesniame skyriuje, Lietuvos Respublikos įstatymai įpareigoja pedagogus tartis su tėvais bei ieškoti bendrų sprendimų, priimant su vaiko ugdymu susijusius klausimus. Tėvai gana prieštaringai vertina *darbą komandoje* su auklėtojais. Nurodoma, kad auklėtojai gana dažnai tariaisi su EES patiriančio vaiko šeima, priimant sprendimus dėl jo ugdymo (M = 2,61) bei visi ugdymo proceso dalyviai aptaria pageidaujamą jo elgesį (M = 2,50), bet ne visada yra kartu su vaiku, auklėtojais numatomi veiklos tikslai, jie įgyvendinami bei aptariami veiklos rezultatai (M = 2,19). Beveik pusė apklaustųjų teigia, kad pedagogai nėra linkę visada domėtis tėvų, kaip geriausiai pažįstančių savo vaiką, patirtimi, sprendžiant su vaiko

patiriamais sunkumais susijusias problemas (M = 2,19). Tokie rezultatai rodo, kad bendras problemų sprendimas dar nėra suprantamas kaip natūralus reiškinys, auklėjant EES patiriančius vaikus.

Tėvų atsiribojimas kategorijoje tėvai dėl galimo vaiko sunkumų, problemų nepripažinimo, tam tikrų baimių ar nepasitikėjimo pedagogais mano, kad geriau kartais, kai auklėtojai mažiau kišasi į vaiko auklėjimą namuose (M = 1,68). Pasitaiko atvejų, kai nepaisoma pedagogų nuomonės ar patarimų, auklėjant savo vaiką (M = 1,45). Tik pusę respondentų nesutinka su teiginiais, kad nenori kalbėti apie vaiko patiriamus sunkumus, jų įveikimo galimybes, todėl stengiasi išvengti dažnų susitikimų su auklėtojais (M = 1,36) ir, kad, kalbėdamiesi su pedagogais, dažnai nelabai supranta, apie ką jie kalba (M = 1,24).

Tyrimo rezultatai rodo tėvų ir pedagogų siekį dirbti komandoje, bet ne visada tai daroma iki galo.

2.4.4. Pagalbos poreikis tėvams, ugdant elgesio ir emocijų sunkumų patiriančius vaikus

Siekiat atskleisti, kas labiausiai neramina tėvus ir kokia pagalba jiems yra reikalinga iš darželyje dirbančių pedagogų ar kitų specialistų, tėvų buvo prašoma pateikti dažniausiai kylančius klausimus su vaiko auklėjimu ir elgesio valdymu bei nurodyti pagalbos poreikį. Šie klausimai buvo apibendrinti turinio analizės metodu ir išskirtos sritys. Visas kategorijas ir subkategorijas iliustruojantys teiginiai pateikiami 9 priede 7 lentelėje ir 10 priede 8 lentelėje.

Tėvams dažniausiai kylantys klausimai, susiję su vaiko auklėjimu ir elgesio valdymu. Identifikuotos keturios kategorijos: *psichologinių ir socialinių pedagoginių žinių trūkumas; sunkumai kylantys dėl vaiko ypatingumo; vaiko ugdymąsi apibūdinanti informacija; savianalizė ir refleksyvumas.*

Daugiausiai leksinių - semantinių vienetų užfiksuota kategorijoje *psichologinių ir socialinių pedagoginių žinių trūkumas* (N = 34) (žr. 6 lentelę).

6 lentelė

Kategorija „Psichologinių ir socialinių pedagoginių žinių trūkumas“ bei ją sudarančios subkategorijos

<i>Kategorija</i>	<i>Subkategorija</i>	<i>Teiginių skaičius</i>
Psichologinių ir socialinių pedagoginių žinių trūkumas	Emocijų ir/ar elgesio sunkumų patiriančių vaikų elgesio ir emocijų valdymo priemonių taikymo dilemos	19
	Klausimai, susiję su psichologinėmis ir socialinėmis pedagoginėmis žiniomis	14
Iš viso:		33

Vieni iš aktualiausių klausimų tėvams susiję su elgesio ir/ar emocijų sunkumų patiriančių vaikų elgesio ir emocijų valdymo priemonių dilemomis (*Kaip reaguoti į dažnus emocijų pasikeitimus?; Kaip išmokyti ramiai reaguoti į priešišką draugo elgesį?; Ką daryti, jei vaikas agresyvus?; Kaip suvaldyti hiperaktyvų vaiką?; Kaip išmokyti laikytis savo žodžio?; Ką daryti, kad vaikas sutelktų dėmesį?*) bei susiję su psichologinėmis ir socialinėmis pedagoginėmis žiniomis (*Ar galima taikyti fizinę bausmę?; Kodėl? vaikas taip elgiasi; Kaip? pasiekti norimą rezultatą; Kada? reikia būti griežtam, kada nusileisti vaikui; Kiek įgimtos vaiko savybės lemia negatyvų elgesį?*).

Kita klausimų kategorija išryškina tėvų patiriamus **sunkumus, kylančius dėl vaiko ypatingumo** (N = 27) (žr. 7 lentelę).

7 lentelė

Kategorija „Sunkumai, kylantys dėl vaiko ypatingumo (emocijų ir elgesio sunkumų)“ ir ją sudarančios subkategorijos

<i>Kategorija</i>	<i>Iliustruojantys teiginiai</i>	<i>Teiginių skaičius iš viso:</i>
Sunkumai, kylantys dėl vaiko ypatingumo (emocijų ir elgesio sunkumų)	Vaiko agresija	27
	Hiperaktyvumas	
	Neklausymas, užsispyrimas	
	Vaikas negirdi ką sakau	
	Įkyrus elgesys, atsikalbinėjimas	
	Trūksta savikontrolės, savarankiškumo	
	Susierzinimo valdymas	

Tėvai tikriausiai nežino kaip spręsti su vaiko elgesiu susijusius sunkumus, todėl nuolat mąsto apie tai ir nerimauja dėl „kitokio“ vaiko. Pernelyg didelis susitelkimas ties vaiko sunkumais gali trukdyti išvelgti savo vaiko gebėjimus, apriboti vaiko saviraišką ir dalyvavimą grupės ar įvairioje neformalioje veikloje.

Kategoriją **vaiko ugdymą(si) apibūdinanti informacija** (N = 14) sudarančių teiginių turinys rodo, kad tėvams aktuali bet kokia informacija, susijusi su jų vaiko kasdiene veikla grupėje, ugdymosi sėkmėmis ir nesėkmėmis, elgesiu (žr. 8 lentelę).

8 lentelė

Kategorija „Vaiko ugdymą(si) apibūdinanti informacija“ bei ją sudarančios subkategorijos

<i>Kategorija</i>	<i>Subkategorija</i>	<i>Teiginių skaičius</i>
Tėvams aktualiausia informacija apie vaiką	Ugdymosi pasiekimai	7
	Elgesys	4
	Socialiniai įgūdžiai	3
Iš viso:		14

Tėvams reikšminga ir informacija kaip informacijos gavėjams darželyje susijusi su vaiko ugdymo(si) pasiekimais (*Kaip sekasi asmeninė veikla?*); su vaiko elgesiu (*Kaip vaikas elgiasi darželyje (palyginimui kaip elgiasi namuose)*); *Ar sugeba sutelkti dėmesį į reikiamus dalykus?*) ir socialiniais įgūdžiais (*Ar įsitraukia į bendrą veiklą su bendraamžiais?*; *Ar bendrauja su savo bendraamžiais?*).

Tėvai ne visada atsakymus, kaip ugdyti EES patiriantį vaiką, gali rasti metodinėje literatūroje, ne visada turi kur kreiptis patarimo. Jie susiduria su realiais sunkumais, kurie yra saviti ir neaprašyti jokiuose vadovėliuose. Todėl kai kurių tėvų veikla yra grįsta *savianalize ir refleksyvumu* (N = 4) (žr. 9 lentelę).

9 lentelė

Kategorija „Savianalizė ir refleksyvumas“

<i>Kategorija</i>	<i>Iliustruojantys teiginiai</i>	<i>Teiginių skaičius</i>
Savianalizė ir refleksyvumas	Ar aš visada išklausau ko vaikas reikalauja iš manęs?	4
	Ar aš nebūnu kartais jiems per griežta?	
	Gal per daug jį/ją lepinau?	
	Ar aš teisingai auklėju?	

Kategoriją iliustruojantys teiginiai rodo, kad tėvai stengiasi kritiškai pažvelgti į savo veiksmus, siekdami pažinti, tirti savo praktinę veiklą. Vadinasi, jie jaučiasi atsakingi už savo veiklos padarinius ugdydami savo vaiką, nori ją tobulinti ir tokiu būdu gerinti praktikos kokybę.

Aktualizuojami ir klausimai, kur pabrėžiamas ne tik tėvų vaidmens reikšmingumas, ugdant EES patiriančius vaikus, bet ir, ugdytojų nuomone, atsakomybę turėtų prisiimti viena iš visuomenės informavimo institucijų, tokių kaip televizija. Kategorija išryškina tėvų nuomonę, *televizijos poveikis vaiko elgesiui* yra negatyvus (*Turėtų kažkas tikrinti televiziją – ką ji rodo, o ne kaltinti tik tėvus*) (žr. 9 priedą, 7 lentelę).

Iš ikimokyklinėje įstaigoje dirbančių pedagogų ar kitų specialistų pagalbos poreikis tėvams. Turinio analizės metodu buvo išskirtos septynios kategorijos: *švietimo pagalbos poreikis; ugdymo individualizavimas ir diferencijavimas; dalijimosi informacija ir bendradarbiavimo poreikis; pedagogų kompetencijos; vaikų skaičiaus grupėje optimizavimas; papildomų poreikių nėra.*

Švietimo pagalbos poreikis (N = 26) tėvams išryškėjo kaip svarbiausia ir aktualiausia kategorija. Tėvų nuomone, EES patiriančio vaiko ugdymo kokybei didelės įtakos turi psichologinė, socialinė ir specialioji pedagoginė pagalba, tėvų švietimas, konsultavimas ugdymo klausimais bei reali pagalba, sprendžiant EES patiriančio vaiko situacijas (žr. 10 lentelę).

Kategorija „Švietimo pagalbos poreikis“ ir ją sudarančios subkategorijos

<i>Kategorija</i>	<i>Subkategorija</i>	<i>Teiginių skaičius</i>
Švietimo pagalbos poreikis	Psichologinės, socialinės ir specialiosios pedagogės pagalbos akcentavimas	18
	Tėvų švietimas, konsultavimas (edukacinė pagalba tėvams)	6
	Pagalbos poreikis, sprendžiant emocijų ir elgesio sunkumus	2
Iš viso:		26

Tėvai itin aktualizavo:

- specialistų pagalbos poreikį (*viena didžiausių problemų, nėra psichologo darželyje; reikalinga socialinio pedagogo pagalba, darželyje nėra tokio etato; terapijos specialisto; norėčiau psichologo pagalbos visai šeimai*);
- edukacinės pagalbos poreikį (*padėti susitvarkyti su vaiko agresyviu elgesiu; tikslios informacijos apie probleminį vaiko elgesį*);
- individualių situacijų sprendimą (*Esminių pagrindų įdiegimą; literatūros (nuorodų) kaip teisingai, kryptingai ugdyti vaikus*) bei savipagalbos grupių organizavimo poreikį, kurios leistų tėvams pasidalinti asmenine patirtimi, rūpesčiais tarpusavyje, padėtų suprasti vaiko galimybes, išspręsti su vaiku susijusias problemas (*diskusijų apie problemiškus vaikus; organizuoti susitikimus su tėvais auginančiais problemų turinčius vaikus nedidelėmis grupėmis*).

Ugdymo individualizavimas ir diferencijavimas (N = 11) – tėvų manymu, kitas ugdymo kokybę sąlygojantis veiksnys, ugdant EES patiriantį vaiką inkliuzinėje aplinkoje (žr. 11 lentelę).

Kategorija „Ugdymo individualizavimas ir diferencijavimas“

<i>Kategorija</i>	<i>Subkategorija</i>	<i>Teiginių skaičius</i>
Ugdymo individualizavimas ir diferencijavimas	Teigiamos (pozityvios) emocinės aplinkos sukūrimas grupėje	4
	Individualus darbas su EES patiriančiu vaiku	3
	EES patiriančių vaikų emocijų ir elgesio valdymas	3
	Vaiko patiriamų sunkumų atpažinimas	2
Iš viso:		11

Respondentai mano, kad svarbu vaikui sukurti teigiamą emocinę aplinką grupėje, kuriant pozityvias ir dažnesnes sąveikas su vaiku, suteikiančias galimybę vaikui pasijusti saugiu, modeliuoti tinkamą elgesį (*kad nebartų ir mylėtų; kad daugiau bendrautų su vaiku*).

Tėvai išryškino ir vaiko pažinimo svarbą sistemingu tyrimu, tiesioginiu jo stebėjimu grupės aplinkoje, siekiant atskleisti, kokias funkcijas atlieka netinkamas elgesys ar emocijos (*kad*

vaikas būtų stebimas ar jis gerai elgiasi grupėj, kaip bendrauja su vaikais, ar moka dalintis, ką sugeba ar ko nesugeba ir kur dar reikia pasistengt). Vadinasi, tėvai nori kuo geriau suprasti, kodėl netinkamas elgesys ar emocijos reiškiasi ilgesnį laiką ir kokios priemonės būtų tinkamiausios, siekiant jį pakeisti.

Apklaustieji mano, kad būtina ugdymo individualizavimo sąlyga – laiko individualiam bendravimui, darbui su EES patiriančiu vaiku skyrimas (*daugiau laiko būtų skirta individualiam darbui*).

Tėvai išreiškia poreikį skatinantį pedagogus taikyti nuoseklias bei pozityvias emocijas ir elgesį palaikančias priemones: *nustatyti elgesio normas; atkreiptų dėmesį į judrų elgesį; pagirtų už nuopelnus*.

Kita aktualizuojama sritis – ***dalijimosi informacija ir bendradarbiavimo poreikis*** (N = 10) (žr. 12 lentelę).

12 lentelė

Kategorija „Dalijimosi informacija ir bendradarbiavimo poreikis“ ir ją sudarančios subkategorijos

<i>Kategorija</i>	<i>Subkategorija</i>	<i>Teiginių skaičius</i>
Dalijimosi informacija ir bendradarbiavimo poreikis	Tėvų informavimas	7
	Tėvų priėmimas	3
Iš viso:		10

Tėvai mano, kad pedagogai turėtų konstruoti emociškai artimesnį ryšį su jais, grįstą *geranoriškumu, supratimu, kai nesupranti ko nors* ir gerinti tėvų informavimo kokybę ugdymo klausimais, kuriant komunikacinius, paremtus dialogu ir atvirumu bei kooperacinius santykius: *bendradarbiauti su vaikučių tėveliais; kad visada praneštų apie jo elgesį; Daugiau atvirumo! iš pedagogų pusės; pranešti kaip vaikučiai jaučiasi darželio aplinkoje, kur jam reikia suteikt pagalbos*.

Pedagogų kompetencijų (N = 4) tobulinimas - vienas iš sprendimų kokybiškai ir kompetentingai tenkinti kiekvieno ugdytinio individualiuosius poreikius (žr. 10 priedą, 8 lentelę).

Aktualus kvalifikuotos pagalbos poreikis, kurį spręsti siūloma pedagogams orientuojantis į savišvietą, ieškant naujų ugdymo metodų (*didelės kantrybės ieškant naujovių*). Nes tėvams yra svarbu, kad auklėtoja *mokėtų paaiškinti reikiamus dalykus*.

Kai kurie tėvai siūlo problemas spręsti, susijusias su materialiniais ištekliais. Jų nuomone, ***vaikų skaičiaus grupėje optimizavimas*** (N = 2) (*mažinti vaikų skaičių grupėse*),

pagerintų ugdymo kokybę, nes palengvintų pedagogo darbą bei daugiau liktų laiko individualiems užsiėmimas su kiekvienu vaiku (žr. 10 priedą 8 lentelę).

Dalies tėvų atsakymai rodo, kad vaiko socializacijai teigiamą įtaką turėtų **neformali veikla** (N = 2), susijusi su papildomu už grupės ribų užimtumu (žr. 10 priedą 8 lentelę).

Papildomų poreikių nėra (N = 8) teigė kas dešimtas tėvas (žr. 10 priedą 8 lentelę).

Šios kategorijos atsakymai apima: vaikui suteikiama visa reikalinga pagalba (*visa, kas reikalinga mano vaikui, darželyje suteikiama*); pozityvias sąveikas konstruojanti pagalba (*auklėtojos ir logopedė daug ir nuoširdžiai dirba su vaikais*).

- *Daugumos tėvų patirtis rodo, kad elgesio ir emocijų sunkumų patiriančių vaikų yra bloga asmens savikontrolė, chaotiška, netolygi veikla dėmesio stoka yra kaip labiausiai būdingi požymiai ikimokykliniame amžiuje. Ypač retai stebimi vaiko socialiniai ir emociniai sunkumai, agresyvumo ir netinkamo elgesio raiška.*

- *Tėvų taikomų elgesio ir emocijų valdymo strategijų struktūra išryškino tendenciją, kad orientuojamasi į pozityvių sąveikų konstravimą su vaiku bei pakankamai įvairias, kartais netradicines pozityvias elgesio valdymo strategijas, paremtas pozityviu pastiprinimu, alternatyvių socialiai priimtino elgesio būdų rodymu ir skatinimu, kartais pasitelkiant terapinę veiklą, kompleksinės elgesio valdymo sistemos elementų naudojimu. Pritaikydami fizinę aplinką vaikams, tėvai dažniausiai pasiūlo atskirą patalpą nusiraminiui, bei skatina draugystę su ramaus elgesio bendraamžiu. Aktualizuojamas poreikis taikyti dar dažniau į pozityvių elgesį orientuotas elgesio valdymo strategijas. Tačiau tėvų nuomone, kartais reikėtų naudoti ir drausminančias priemones.*

- *Tėvai dažniausiai patiria sunkumų dėl vaiko ypatingumo ir neretai jiems kyla klausimų, susijusių su psichologinėmis ir socialinėmis žiniomis, auklėjant savo vaiką, jiems rūpi bet kokia informacija, susijusi su jų vaiku ir ugdymo(si) situacija, todėl labiausiai išreiškiamas švietimo pagalbos iš darželyje dirbančių pedagogų ar kitų specialistų, efektyvesnių dalijimosi informacija būdų, ugdymo individualizavimo ir diferencijavimo poreikis.*

- *Tėvai pripažįsta auklėtojų pozityvias nuostatas, sprendžiant su jų vaiku susijusias problemas. Pedagogai įvardijami kaip šios srities ekspertai, todėl šeimos nariams yra svarbi jų patirtis, tačiau ne visada ja domimasi ir perimama, auklėjant EES patiriantį vaiką. Tėvai nėra linkę atsiriboti nuo bendro problemų sprendimo, tačiau jos kartu yra sprendžiamos retai. Galima daryti prielaidą, kad tėvų dalyvavimas vaikų ugdymo procese kartais yra pasyvus, todėl siekis dirbti išvien ne visada tampa tikru komandiniu darbu.*

2.5. Pedagogų naudojamos elgesio ir emocijų valdymo strategijos: anketinės apklausos rezultatų analizė

2.5.1. Pedagogų profesinis tobulėjimas, tenkinant elgesio ir emocijų patiriančių vaikų specialiuosius ugdymosi poreikius

Remiantis nuostata, kad pedagogas turi siekti tobulinti EES patiriančio vaiko ugdymo procesą, suprasdamas mokymosi visą gyvenimą svarbą ir nuostatą nuolat tobulėti,³¹ buvo svarbu sužinoti iš kur pedagogai gauna informacijos apie vaikų emocijų ir elgesio valdymą (žr. *10 priedą*, 9 lentelę). Atsakydami į šį klausimą, pedagogai galėjo pasirinkti kelis atsakymų variantus.

Gauti rezultatai rodo, kad dauguma auklėtojų ieško atsakymų seminaruose (84%), skaito specialiai jiems skirtą literatūrą: metodinę (81%), specialius periodinius leidinius (64%). Auklėtojai neužsisklendžia savo grupėje, o bendradarbiauja su kolegomis (81%), kai tuo tarpu bendrojo lavinimo mokyklų pedagogai kylančias problemas bei konfliktines situacijas yra linkę spręsti individualiai, minimaliai bendradarbiauja su kolegomis ar kitais ugdymo proceso dalyviais (Geležinienė, 2009). Deja, tik pusė respondentų teigia, kad konsultuojasi su šios srities specialistais (psichologais, socialiniais pedagogais, spec. pedagogais). Nustatyta, kad ikimokyklinių įstaigų pedagogai profesinio tobulėjimo veikloje išnaudoja visas jiems siūlomas galimybes.

Apibendrinant galima teigti, kad ikimokyklinių įstaigų pedagogai suvokia būtinybę nuolat tobulėti savo profesinėje veikloje ir ją tobulina.

2.5.2. Vaikų elgesio ir emocijų raiškos požymiai ikimokykliniame amžiuje pedagogų požiūriu

Vertinant pedagogų požiūrį į vaikus, patiriantiems emocijų ir elgesio sunkumus būdingus požymius, jų ugdymą, buvo naudojamos tos pačios skalės.

Pedagogams buvo pateiktas klausimas, ar tenka ugdyti EES patiriančius vaikus. Tokiu būdu norėta įvertinti, kaip dažnai jiems tenka sąveikauti su tokio pobūdžio sunkumų patiriančiais vaikais. Paaiškėjo, kad beveik visiems pedagogams (92,8%) tenka ugdyti EES patiriančius vaikus ir net 22,3% respondentų nurodė, kad grupėje yra vaikų, kuriems nustatytas emocijų ir

³¹ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas, 2011m. kovo 17 d. Nr. XI-1281. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=395105&p_query=&p_tr2=; Valstybinės švietimo strategijos 2003 – 2012 metų nuostatos (2003). www.smm.lt/ti/docs/strategija2003-12.doc (žiūrėta 2011 – 09 -20); Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategija ir jos įgyvendinimo planas (2004). www.lssic.lt/.../mokym_visa_gyv_strateg_veiksmu_planas.doc (žiūrėta 2011 - 09 – 20).

elgesio sutrikimas bei įformintas dokumentuose (žr. 5 priedą, 3 lentelę). Šie duomenys gana prieštaringi, nes kaip jau buvo minėta ankstesniame skyriuje, oficialios statistikos duomenimis, vaikų, turinčių emocijų ir/ar elgesio sutrikimų skaičius yra labai nedidelis.

Siekiant atskleisti, su kokio pobūdžio sunkumų patiriančiais vaikais pedagogams tenka dirbti ir kokio pobūdžio nepriimtinių emocijų ir elgesio apraiškos dominuoja ikimokyklinio amžiaus vaikų tarpe, buvo pateikta skalė su emocijų ir/ar elgesio būdingais požymiais (17 požymių). Atlikus skalės faktorinę analizę, buvo išskirti trys faktoriai, atskleidžiantys pedagogų patirtis – *agresyvumas ir netinkamas elgesys; dėmesio ir savireguliacijos sunkumai; žema savivertė ir ugdymosi motyvacija*. Būdingiausi EES patiriančių vaikų elgesio bruožai, asmenybės savybės pateikiami 13 lentelėje (skalė nuo 1 iki 4). Teiginių reitingų lentelė pateikiama 11 priede 10 lentelėje.

13 lentelė

**Vaikams, patiriantiems elgesio ir/ar emocijų sunkumų, būdingų požymių faktorių modelis:
pedagogų apklausos rezultatai, M (KMO=0,794)**

Struktūriniai komponentai ir testo žingsniai	M	Testo žingsnio svoris, L	Testo žingsnio skiriamoji geba, r/itt	Cronbach α	Faktoriaus aprašomoji sklaida, %
AGRESYVUMAS IR NETINKAMAS ELGESYS (M = 2,76)					
Žiaurumas su gyvūnais ar draugais	2,52	0,80	0,70	0,87	24,6
Pasikartojantis ir nuolatinis kitų teises pažeidžiantis, agresyvus ir provokuojantis, įžūlus elgesys	3,01	0,79	0,76		
Daikto, kuriuo galima rimtai sužaloti naudojimas	2,47	0,74	0,67		
Melavimas, konfliktų, muštynių inicijavimas	2,78	0,69	0,65		
Svetimo žaislo pasisavinimas, kitų nuosavybės gadinimas	2,71	0,61	0,59		
Negatyvus, priešiškas, įžūlus, provokuojantis elgesys	3,09	0,56	0,59		
DĖMESIO IR SAVIREGULIACIJOS SUNKUMAI (M = 3,24)					
Impulsyvumas (nesugebėjimas sulaukti savo eilės, atidėti noro išpildymo)	3,20	0,73	0,60	0,72	14,6
Nedėmesingumas, nesusikaupimas (nesugebėjimas pakankamai ilgai išlaikyti dėmesį, baigti pradėtą darbą)	3,34	0,63	0,53		
Hiperaktyvumas (bėgiojimas, judėjimas, triukšmavimas, kai reikia sėdėti ramiai, įkyrus elgesys)	3,40	0,57	0,49		
Trūksta valingo elgesio, savikontrolės, vengimas užduoties	3,00	0,50	0,40		
ŽEMA SAVIVERTĖ IR UGDYMOŠI MOTYVACIJA (2,44)					
Menkas savęs vertinimas	2,33	0,85	0,71	0,78	14,0
Jaučiasi beverčiai, mano nieko negalintys padaryti gerai	2,26	0,72	0,63		
Silpna ugdymosi motyvacija (menkas susidomėjimas ankstesnėmis veiklomis bei ugdymusi)	2,74	0,61	0,51		

* respondantai turėjo pasirinkti tarp atsakymų „Tikrai ne“, „Ne“, „Taip“ ir „Tikrai taip“. Atitinkamas matavimo įvertis: „Tikrai ne“ – 1, „Ne“ – 2, „Taip“ – 3 ir „Tikrai taip“ – 4.

Subskalės *dėmesio ir savireguliacijs sunkumai* ($M = 3,24$) vidutinis įvertis rodo, kad dažnai EES patiriantiems vaikams yra būdingas aktyvumas. Reikia pastebėti, kad šios skalės struktūra sąlyginai atitinka tėvų nuomonių struktūrinius komponentus. Pedagogai kaip ir tėvai teigia, kad vaikai dažnai yra hiperaktyvūs (bėgioja, juda, triukšmauja, įkyriai elgiasi, kai reikia sėdėti ramiai) ($M = 3,40$). Auklėtojai tvirtina, kad EES patiriančio vaiko dėmesys nėra atrankinis, todėl jam sunku sukaupti dėmesį į vieną veiklą ($M = 3,34$), bendroje grupės veikloje elgiasi impulsyviai (nesugeba sulaukti savo eilės, atidėti noro išpildymo). Skirtingai nei tėvų nuomone, auklėtojai mano, kad neretai susiduriama ir su valingo elgesio, savikontrolės ($M = 3,00$) stoka.

Skirtingai nei tėvai, pedagogai, ugdydami EES patiriančius vaikus, gana dažnai susiduria su jų *agresyvumu ir netinkamu elgesiu* ($M = 2,76$). Dažniausiai pastebimas negatyvus, priešiškas, įžūlus elgesys ($M = 3,09$), kuris yra pasikartojantis ir nuolatinis, kitų teises pažeidžiantis, agresyvus ir provokuojantis ($M = 3,01$). Auklėtojai nurodo, kad gana dažnai tenka auklėti vaikus, kurie linkę meluoti, inicijuoti konfliktus ir muštynes ($M = 2,78$), pasisavinti svetimą žaislą ar gadinti kitų nuosavybę ($M = 2,71$). Pasitaiko atvejų, kai vaikai žiauriai elgiasi su gyvūnais ir draugais ($M = 2,52$), naudodami daiktus, kurie gali rimtai sužaloti ($M = 2,47$). Tai EES patiriantiems vaikams būdingi požymiai, į kuriuos laiku ir tinkamai nesureagavus, toliau trikdytų jų socializaciją ir įtakos kriminogeninių procesų atsiradimui. Daugelis autorių (Ališauskienė, Mikalajūnienė, Čegyūtė, 2007; Braslauskienė, Jonutytė, 2005; Herm, 2004) mano, kad vaikų netinkamas elgesys dažniausiai yra adekvati reakcija į priešišką, nepalankią aplinką. Teigiama, kad vaiko emocinei raidai didelę įtaką turi auklėjimo stilius, lemiantis auklėtojo ir auklėtinio tarpusavio santykius, vaiko elgesio ypatumus bei vertybių sistemą.

Lyginant su tėvų apklausos rezultatais, galima numanyti, kad vaikai neklusnūs ir negatyvūs būna tik darželyje, o namuose jie elgiasi tinkamai. Tai įrodo, kad pedagogai ir tėvai turi nuolat bendrauti ir kooperatyviai sutelkti jėgas, sprendžiant vaiko elgesio sunkumus, lemiančias problemas.

Kiek rečiau auklėtojai pastebi vaikų *žemą savivertę ir ugdymosi motyvaciją* ($M = 2,44$). Tarp stebimų sunkumų dažniausiai pasitaiko silpna ugdymosi motyvacija (menkas susidomėjimas ankstesnėmis veiklomis bei ugdymusi) ($M = 2,74$). Ypač retai EES patiriantis vaikas menkai save vertina ($M = 2,33$) bei jaučiasi beverčiu, mano nieko negalintis padaryti.

Reziumuojant tėvų ir pedagogų apklausos rezultatus, galima daryti prielaidą, kad vaikų savijauta darželyje yra gera, todėl jie nepatiria emocinių sunkumų, pakankamai gerai sutaria su bendraamžiais (žr. 2 ir 13 lenteles), todėl jų savivertė gana gera. Ugdytojų nurodyti būdingiausi EES patiriančiam vaikui emocijų ir elgesio nukrypimai pasireiškia nuolat ir įvairiose situacijose.

Todėl tai galima laikyti signalu, kad vaikas turi psichologinių, socialinių problemų ir, kad jo gyvenime esama neigiamų situacijų, į kurias reaguoja negatyviai.

2.5.3. Pedagogų taikomos elgesio ir emocijų valdymo strategijos

Siekiant įvertinti pagalbos ypatumus EES patiriantiems vaikams ikimokyklinėse įstaigose, buvo pateikta klausimų, atspindinčių specialistų teikiamą pagalbą, taikomas socialinių įgūdžių ugdymo programas, jų elementus bei emocijų ir elgesio valdymo priemonės, fizinės aplinkos pritaikymą.

Kadangi, EES patiriantiems vaikams reikalinga ypatinga priežiūra ir pagalba – tai ji turi būti įvairiapusė, kvalifikuota ir kokybiška. T – testu nustatytas specialistų teikiamos pagalbos ir poreikio ją teikti vertinimas pateikiamas 14 lentelėje.

14 lentelė

Teikiamos pagalbos vaikui, patiriančiam emocijų ir/ar elgesio sunkumų, esamos situacijos ir poreikio vertinimas, M (skalė nuo 1 iki 4)³²

Eil. Nr.	Pagalbos teikėjai	Esama situacija	Poreikis	Statistikai reikšmingas skirtumas (p)
		Vidurkis* (M)	Vidurkis* (M)	
1.	Auklėtojas	2,49	3,31	0,000
2.	Psichologas	2,17	3,47	0,000
3.	Specialusis pedagogas	2,23	3,42	0,000
4.	Socialinis pedagogas	2,17	3,39	0,000
5.	Terapijos specialistas (taikomosios elgesio terapijos ir kt.)	2,11	3,41	0,000

- respondentai turėjo pasirinkti tarp atsakymų „Tikrai ne“, „Ne“, „Taip“ ir „Tikrai taip“. Atitinkamas matavimo įvertis: „Tikrai ne“ – 1, „Ne“ – 2, „Taip“ – 3 ir „Tikrai taip“ – 4.

Analizuojant teikiamos pagalbos vertinimą, nustatyta palankiausia, nors ir ne itin pakankama EES patiriantiems vaikams yra auklėtojų pagalba ($M_1 = 2,49$)³³, todėl išreiškiamas didelis poreikis šią pagalbą stiprinti ($M_2 = 3,31$; $p = 0,000$). Kadangi emocijų ir elgesio valdymas reikalauja ne tik pedagoginio išmanymo, nuolatinio lankstumo priimant sprendimus, galima daryti prielaidą, jog auklėtojos nežino kaip reikia ugdyti EES patiriančius vaikus ir ne visada gali tą pagalbą suteikti. Pedagogai nurodo, kad retai yra teikiama specialistų pagalba: specialiojo pedagogo ($M_1 = 2,23$), socialinio pedagogo ($M_1 = 2,17$) ir psichologo ($M_1 = 2,17$), terapijos specialisto ($M_1 = 2,11$). Todėl respondentams atrodo šių specialistų pagalba svarbi ir reikalinga (psichologo ($M_2 = 3,47$; $p = 0,000$); specialiojo pedagogo ($M_2 = 3,42$; $p = 0,000$); terapijos specialisto ($M_2 = 3,41$; $p = 0,000$); socialinio pedagogo ($M_2 = 3,39$; $p = 0,000$)).

³² p – statistiškai reikšmingas skirtumas, kai $p \leq 0,05$

³³ M_1 – esamos situacijos vidurkis; M_2 – specialistų poreikio vidurkis.

Pedagogų naudojamos socialinių įgūdžių ugdymo programos ir/ar jų elementai.

Šiuolaikiniu požiūriu, turėtų keistis pagalbos kryptis EES patiriantiems vaikams “nuo netinkamo elgesio “korekcijos” prie netinkamo elgesio prevencijos” (Ališauskas, Ališauskienė, Gerulaitis ir kt. (2010, p. 229), kurios tikslas - užkirsti kelią neigiamų emocijų ir elgesio raiškai dar prieš jiems atsirandant (Abromaitienė, 2008), tokiu būdu skatinant visos grupės vaikų emocines ir socialines kompetencijas.

Tyrimu buvo siekiama atskleisti, kokias prevencines ugdymo programas ikimokyklinio amžiaus vaikams taiko pedagogai (žr. 15 lentelę).

15 lentelė

Pedagogų taikomos prevencinės programos, %

Eil. Nr.	Preveninės programos	Nežino (N)	%	Yra girdėję (N)	%	Taiko (N)	%
1.	Gyvenimo įgūdžių ugdymo programa	27	13	94	44	92	43
2.	„Zipio draugų“ programa	7	3	146	65	71	32
3.	„Didysis brolis, didžioji sesuo“ („Big Brothers Big Sisters“) programa	111	57	82	42	2	1
4.	„Lubo iš kosmoso!“	153	78	43	22	0	0

Vertinant prevencinių programų taikymą ikimokyklinio amžiaus vaikams, situacija nėra pakankamai džiuginanti. Efektyvesnių priemonių imasi mažiau nei pusė pedagogų (43%), taikydami vienintelę, skirtą ikimokyklinukams „Gyvenimo įgūdžių ugdymo programą“, trečdalis – „Zipio draugų“ programą (32%), skirtą priešmokyklinukams. 1% auklėtojų įtraukia vaikus į „Didysis brolis, didžioji sesuo“ programą.

Kadangi socialinių - emocinių programų įgyvendinimo veiksmingumą lemia nuoseklumas, tai galima numanyti, kad ikimokyklinių įstaigų pedagogai nelinkę laikytis nuoseklumo, ugdant EES patiriančius vaikus arba yra girdėję, bet nelinkę jomis domėtis ir taikyti savo darbe. Tyrėjos, kaip buvusios darželio auklėtojos duomenimis „Gyvenimo įgūdžių ugdymo programą“ turi visų ikimokyklinių įstaigų biblioteka, taigi galima daryti ir prielaidą, kad auklėtojai nėra pakankamai informuojami apie tokios programos egzistavimą bei skatinami ją vykdyti, todėl ši programa taip ir lieka gulėti lentynoje. Tokiu atveju aktualu identifikuoti, kokius prevencinių programų elementus dažniausiai taiko savo darbe EES patiriančius vaikus ugdantys pedagogai (žr. 16 lentelę).

Socialinių įgūdžių programų elementų taikymas pedagogų darbe, M

Eil. Nr.	Socialinių įgūdžių programų elementai	Vidurkis* (M)	Standartinis nuokrypis (SD)
1.	Konfliktų sprendimo, tolerancijos įgūdžių ugdymas	2,92	0,30
2.	Gebėjimo klausytis įgūdžių ugdymas	2,92	0,32
3.	Gebėjimo priimti taisykles įgūdžių ugdymas	2,91	0,33
4.	Atsakomybės įgūdžių ugdymas	2,90	0,35
5.	Gebėjimo dirbti komandoje įgūdžių ugdymas	2,88	0,38
6.	Gebėjimo išreikšti save įgūdžių ugdymas	2,87	0,39
7.	Gebėjimo integruotis, prisitaikyti įgūdžių ugdymas	2,87	0,39
8.	Gebėjimo užmegzti kontaktus įgūdžių ugdymas	2,82	0,48
9.	Jautrumo, empatijos įgūdžių ugdymas	2,75	0,53
10.	Refleksijos įgūdžių ugdymas	2,52	0,63

- respondentai turėjo pasirinkti tarp atsakymų „Netaikau“, „Netaikau, bet norėčiau taikyti“ ir „Taikau“. Atitinkamas matavimo įvertis: „Netaikau“ – 1, „Netaikau, bet norėčiau taikyti“ – 2 ir „Taikau“ – 3.

Statistinių duomenų analizė rodo, kad auklėtojai ugdo vaikų konfliktų sprendimo, tolerancijos (M = 2, 92), gebėjimo klausytis (M = 2,92), gebėjimo priimti taisykles (M = 2,91), atsakomybės (M = 2,90), gebėjimo dirbti komandoje (M = 2,88), gebėjimo išreikšti save, integruotis, prisitaikyti (M = 2,87), gebėjimo užmegzti kontaktus (M = 2,82), jautrumo (M = 2,75) įgūdžius. Kiek mažiau yra ugdomi ikimokyklinio amžiaus vaikų refleksijos įgūdžiai (M = 2,52), kas labai svarbu mokant pažinti save.

Pedagogų naudojamos elgesio ir emocijų valdymo strategijos. Siekiant atskleisti kokių emocijų ir elgesio valdymo priemonių imasi pedagogai, kad įvairiapusiškai ugdytųsi vaikų socialiniai ir emociniai gebėjimai buvo pateikta 44 kintamųjų skalė su įvairiomis emocijų ir elgesio valdymo priemonėmis. Atlikta faktorinė analizė leido suformuoti tris pedagogų naudojamų elgesio ir emocijų valdymo priemonių faktorius: *segregacinės priemonės* (M = 1,19); *bendradarbiavimo santykių grupėje kūrimas* (M = 2,64); *taisyklių kūrimas ir skatinimas jų laikytis* (M = 2, 4) (žr. 17 lentelę). Teiginių reitingai atskirose skalėse pateikiami 12 priede 11 lentelėje.

Pedagogų taikomos elgesio valdymo priemonės: faktorių modelis (KMO = 0,602) (skalė nuo 1 iki 3)

Struktūriniai komponentai ir testo žingsniai	M	Testo žingsnio svoris, L	Testo žingsnio skiriamoji geba, r/itt	Cronbach α	Faktoriaus aprašomoji sklaida, %
SEGREGACINĖS PRIEMONĖS (M = 1,19)					
Vaikui pasiūloma pereiti į kitą grupę ar darželį	1,16	0,82	0,66	0,79	17,1
Vaiko tėvams siūloma perkelti jį į specializuotą ugdymo įstaigą	1,21	0,82	0,66		

Pedagogų taikomos elgesio valdymo priemonės: faktorių modelis (KMO = 0,602) (skalė nuo 1 iki 3)

Struktūriniai komponentai ir testo žingsniai	M	Testo žingsnio svoris, L	Testo žingsnio skiriamoji geba, r/itt	Cronbach α	Faktoriaus aprašomoji sklaida, %
BENDRADARBIAVIMO SANTYKIŲ GRUPĖJE KŪRIMAS (M = 2,64)					
Organizuoju visos grupės pokalbį, etines valandėles, kad išsiaiškintume kartu, kas gerai ir kas blogai, kad vaikas išgirstų draugų nuomonę	2,62	0,57	0,44	0,61	15,2
Organizuoju judrią veiklą (mankštinantis, bėgiojant, važiuojant dviračiu)	2,67	0,56	0,41		
Organizuoju veiklą, kurioje dalyvautų visa grupė	2,78	0,54	0,37		
Plėtojama pozityvaus elgesio palaikymo kultūra institucijoje	2,50	0,50	0,39		
TAISYKLIŲ KŪRIMAS IR SKATINIMAS JŲ LAIKYTIS (M = 2,4)					
Sudarome su vaiku sutartį, nustatant, kokie pastiprinimai (apdovanojimai) už kokius pasiekimus bus teikiami	2,21	0,66	0,42	0,59	11,6
Aptariame su vaiku siekiamą abipusį elgesį, jo pažeidimo ribas, skatinimo būdus už susitarimo vykdymą ir bausmes už jo nevykdymą	2,49	0,62	0,42		

- respondentai turėjo pasirinkti tarp atsakymų „Ne“, „Kartais“ ir „Taip“. Atitinkamas matavimo įvertis: „Ne“ – 1, „Kartais“ – 2 ir „Taip“ – 3.

Aukščiausi įverčiai fiksuojami apibendrintoje kategorijoje *bendradarbiavimo santykių grupėje kūrimas* (faktoriaus vidutinis įvertis – 2,64). Dažniausiai auklėtojai stengiasi, tarpininkaudami skatinti EES patiriančių vaikų socialiai vertingus santykius su bendraamžiais, organizuodami veiklas, kuriose dalyvautų visa grupė (M = 2,78), t. y. visos grupės kryptingus pokalbius, etines valandėles (M = 2,62), terapinės veiklos elementus, skatinančius atsipalaiduoti, mankštinantis, bėgiojant, važiuojant dviračiu (M = 2,67). Tuo tarpu tėvai judrią veiklą organizuoja tik kartais (M = 2,24) (žr. 3 lentelę). Gali būti, kad patys nemėgsta aktyvinančios veiklos arba tiesiog nori ramybės. Daugiau nei pusė respondentų teigia, kad plėtojama pozityvaus elgesio palaikymo kultūra institucijoje (M = 2,50).

Kuriant taisykles ir skatinant jų laikytis, auklėtojai pakankamai dažnai kartu su vaiku kuria taisykles, aptardami siekiamą abipusį elgesį, jo pažeidimo ribas, skatinimo būdus už susitarimo vykdymą ir bausmes už jo nevykdymą (M = 2,49), kartais sudaro su vaiku sutartį, nustatant, kokie pastiprinimai (apdovanojimai) už kokius pasiekimus bus teikiami (M = 2,21).

Apibendrinus skalės *segregacinės priemonės* rezultatus, paaiškėjo, kad pedagogai beveik vienareikšmiškai nepritaria tokioms priemonėms kaip vaiko tėvams pasiūloma perkelti vaiką į specializuotą ugdymo įstaigą (M = 1,21) arba pereiti į kitą grupę ar darželį. Tai leidžia teigti, kad beveik visi pedagogai nesiekia atsikratyti EES patiriančio vaiko, o atvirkščiai, pripažįsta jo individualybę.

Tyrimo duomenys atskleidė, kad pedagoginėje praktikoje dominuoja pozityvios emocijų ir elgesio valdymo priemonės: nuo vaiko priėmimo ir pozityvią sąveiką kuriančio grupėje, labiau kreipiant dėmesį į visų vaikų socialinių įgūdžių ugdymą. Pasigendama daugiau individualių sąveikų su vaiku, įvairesnių, netradicinių ugdymo metodų.

Vertinant esamos situacijos, taikant elgesio ir emocijų valdymo priemones ir poreikio jas taikyti skirtumus, naudotas parametrinis T – testas, kai reikšmingumo slenkstis $p \leq 0,05$ ³⁴ (išsamiau žr. 12 priedą, 11 lentelę).

Pedagogai mano, kad nors kai kuriuos prevencijos elementus taiko savo darbe, tačiau visgi daugiau reikėtų orientuotis į tokių strategijų taikymą, kurios sietinos su kompleksine emocijų ir elgesio valdymo sistema: **socialiai vertingų santykių skatinimas su bendraamžiais** (pvz.: *organizuoju visos grupės pokalbį, etines valandėles, kad išsiaiškintume kartu, kas gerai ir kas blogai, kad vaikas išgirstų draugų nuomonę* ($M_1 = 2,62$; $M_2 = 2,79$; $p = 0,000$))³⁵; **terapinės veiklos organizavimas** (pvz.: *organizuoju judrią veiklą (mankštinantis, bėgiojant, važiuojant dviračiu)* ($M_1 = 2,66$; $M_2 = 2,75$; $p = 0,002$)); **vaikų socializacijos procesų valdymas ugdymo institucijoje** (*plėtojama pozityvaus elgesio palaikymo kultūra institucijoje* ($M_1 = 2,52$; $M_2 = 2,70$; $p = 0,000$)); **taisyklių kūrimas ir skatinimas jų laikytis** (pvz.: *aptariame su vaiku siekiamą abipusį elgesį, jo pažeidimo ribas, skatinimo būdus už susitarimo vykdymą ir bausmes už jo nevykdymą* ($M_1 = 2,47$; $M_2 = 2,61$; $p = 0,000$; *aptariame su vaiku siekiamą abipusį elgesį, jo pažeidimo ribas, skatinimo būdus už susitarimo vykdymą ir bausmes už jo nevykdymą* ($M_1 = 2,47$; $M_2 = 2,61$; $p = 0,000$)));

Pedagogų kaip ir tėvų nuomone, kartais reikėtų imtis **drausminančių priemonių**, pasitelkiant galimybių ribojimą (pvz.: *riboju vaiko fizinį aktyvumą (uždraudžiu aktyvią žaidybinių veiklą, neleidžiu užsiimti judria mėgstama veikla ir pan.* ($M_1 = 2,06$; $M_2 = 2,22$; $p = 0,000$; *sodinu ant "karštos kėdės", kai vaikas tampa agresyvus, užsispiria* ($M_1 = 1,89$; $M_2 = 2,05$; $p = 0,000$)).

Fizinės aplinkos pritaikymas. Į pateiktą klausimą apie aplinkos pritaikymą grupėje respondentai galėjo pasirinkti kelis atsakymo variantus (žr. 18 lentelę).

18 lentelė

Fizinės aplinkos pritaikymas grupėje emocijų ir elgesio sunkumų patiriančiam vaikui, %

Eil. Nr.	Kintamasis	N	%
1.	Skatinama draugystė su ramaus elgesio bendraamžiu	148	63%
2.	Pasiūlomas specialiai įrengtas kampelis nusiramimui	106	45%
3.	Pasiūloma atskira patalpa nusiramimui	75	32%
4.	Parenkama žaidimų vieta toliau nuo grupės	72	31%
5.	Grupėje turi savo (atskirą nuo grupės draugų) vietą individualiai veiklai	56	24%
6.	Vengiama keisti žaidimų vietą grupėje	18	8%

³⁴ p – statistškai reikšmingas skirtumas.

³⁵ M_1 – esamos situacijos vidurkis; M_2 – poreikio taikyti priemones vidurkis.

Apibendrinti tyrimo rezultatai rodo, kad dažniausiai auklėtojai (63%), siekdami kad EES patiriantis vaikas stebėtų teigiamus pavyzdžius, skatina draugystę su ramaus elgesio bendraamžiu. Beveik pusė pedagogų (45%) pasiūlo specialiai įrengtą kampelį nusiramimui, trečdalis (32%) – pasiūlo atskirą patalpą nusiramimui arba parenka žaidimų vietą toliau nuo grupės (31%). Beveik penktadalis apklaustųjų nurodė, kad EES patiriantis vaikas grupėje turi savo (atskirą nuo grupės draugų) vietą individualiai veiklai. 8% respondentų vengia keisti žaidimų vietą grupėje.

Apibendrinant auklėtojų darbą su EES patiriančiais vaikais, galima teigti, kad jis nukreiptas į pozityvų emocijų ir elgesio palaikymą.

2. 5. 4. Partnerystės santykių kūrimas su tėvais

Pedagogas turi palaikyti ryšius su vaikų tėvais, kad jų siekiami tikslai vaikų socializacijos atžvilgiu papildytų vieni kitus, o ne prieštarautų. Kadangi šeima – svarbiausia vaiko ugdymo proceso dalyvė, mokytojų pareiga – paskatinti įsitraukti tėvus priimant sprendimus, dalyvaujant veikloje, tampant artimais jų partneriais (Berns, 2010).

Tyrimu buvo siekiama nustatyti pagrindinius tėvų įtraukimo į bendrą veiklą komponentus ikimokyklinėse įstaigose.

Skalę, susijusią su tėvų įtraukimu sudarė 15 kintamųjų. Atlikta faktorinė analizė, tėvų įtraukimo, sprendžiant su EES patiriančiu vaiku susijusias problemas, faktorių modelį sudaro tokie komponentai kaip *tėvų vaidmens ignoravimas* ($M = 1,4$), *tėvų noro bendradarbiauti pripažinimas* ($M = 2,51$), *darbas komandoje* ($M = 2,39$), *tėvų kompetencijų pripažinimas* ($M = 2,7$) (žr. 19 lentelę). Išsameni duomenys apie tėvų įtraukimą charakteristikos atskirose skalėse pateikiami 13 priede 12 lentelėje.

Tėvų įtraukimas sprendžiant vaikų elgesio problemas: faktorių modelis (skalė nuo 1 iki 3) (KMO = 0,705)

Struktūriniai komponentai ir testo žingsniai	M	Testo žingsnio svoris, L	Testo žingsnio skiriamoji geba, r/itt	Cronbach α	Faktoriaus aprašomoji sklaida, %
TĖVŲ VAIDMENS IGNORAVIMAS (M = 1,4)					
Stengiuosi išvengti dažnų susitikimų, kai reikia aptarti vaiko patiriamus emocijų ir/ar elgesio sunkumus ir jų įveikimo galimybes	1,27	0,76	0,53	0,65	11,4
Stengiuosi nepaisyti tėvų nuomonės ar patarimų, valdant vaikų elgesį	1,28	0,66	0,51		
Tėvai nepajėgūs suteikti vaikui tinkamos pagalbos, todėl geriau, kai jie mažiau kišasi	1,56	0,52	0,38		
TĖVŲ NORO BENDRADARBIAUTI PRIPAŽINIMAS (M = 2,51)					
Tėvai daug prisideda ir padeda vaikui įveikti sunkumus	2,39	0,66	0,52	0,66	10,9
Tėvams rūpi vaiko patiriami emocijų ir/ar elgesio sunkumai ir jie nori dalyvauti vaiko ugdymo procese	2,37	0,60	0,47		
Tėvai nori padėti savo vaikui	2,78	0,54	0,44		
DARBAS KOMANDOJE (M = 2,39)					
Kartu su vaiku, jo tėvais aptariame pageidaujama elgesį	2,39	0,76	0,60	0,74	10,8
Kartu su vaiku, jo tėvais numatome veiklos tikslus, juos įgyvendiname ir aptariame veiklos rezultatus	2,39	0,74	0,60		
TĖVŲ KOMPETENCIJŲ PRIPAŽINIMAS (M = 2,7)					
Man yra svarbi tėvų patirtis, ugdant emocijų ir/ar elgesio sunkumų patiriantį vaiką	2,87	0,69	0,44	0,52	10,2
Domiuosi tėvų patirtimi, valdant vaikų elgesį	2,72	0,47	0,34		
Kasdien artimai bendrauju (žodžiu, telefonu ir pan.) su tėvais, pasidalijame patirtimi	2,52	0,43	0,31		

Subskalės argumentacijos *tėvų kompetencijų pripažinimas* vidutinis įvertis (M = 2,7) rodo, kad tėvų žinios apie vaiką nenuvertinamos. Dauguma pedagogų teigia, kad dažnai jiems yra svarbi tėvų patirtis (M = 2,87), todėl jie ja domisi (M = 2,72), beveik kasdien artimai su jais bendraudami (žodžiu, telefonu ir pan.) (M = 2,52).

Kategorijoje *tėvų noro bendradarbiauti pripažinimas* vyrauja tendencija, kad tėvai nori padėti savo vaikui (M = 2,78), tačiau kartais stebimas jų pasyvumas, kai reikia prisidėti ir padėti vaikui įveikti sunkumus (M = 2,39), kitaip tariant dalyvauti vaiko ugdymo procese (M = 2,37).

Subskalės *tėvų vaidmens ignoravimas* atskleidė, jog nors ir tėvai kartais linkę šiek tiek atsiriboti nuo bendro problemų sprendimo su pedagogu, susijusių su jų vaiku (žr. 5 lentelę, psl. 47), tačiau auklėtojai beveik vienareikšmiškai nenuvertina tėvų vaidmens. Todėl pedagogai nesistengia išvengti dažnų susitikimų, kad aptartų vaiko patiriamus emocijų ir/ar elgesio sunkumus, jų įveikimo galimybes (M = 1,27), paisydami tėvų nuomonės ar patarimų, valdant vaikų elgesį (M = 1,27). Nors retkarčiais pedagogai vis dar nori užimti dominuojančią poziciją,

nuvertindami tėvų kompetencijas. Tai rodo kai kurių pedagogų pritarimas teiginiui (M = 1,56) tėvai nepajėgūs suteikti vaikui tinkamos pagalbos, todėl geriau, kai jie mažiau kišasi.

Darbas komandoje nėra įsitvirtinęs ugdymo procese kaip bendradarbiavimo dalis, lemiantis sėkmę vaiko socializacijai. Tai įrodo vaiko, tėvų (žr. 5 lentelę, psl. 47) ir pedagogų nepakankamai dažnas bendros veiklos tikslų numatymas, jų įgyvendinimas, rezultatų peržiūrėjimas (M = 2,39), pageidaujamo elgesio aptarimas (M = 2,39).

Tyrimas parodė, kad tėvų vaidmens pripažinimas kaip svarbių EES patiriančio vaiko ugdymo proceso dalyvių ir jų įtraukimo siekis ugdymo praktikos realybėje pamažu įsitvirtina. Tačiau, kad užtikrinti pilnavertę komunikaciją, vyksta nuolatinė konstruktyvių metodų ar geriausių bendradarbiavimo priemonių paieška.

1.5.5. Pedagogams kylančios problemos, tenkinant vaikų poreikius ir įveikiant elgesio ir emocijų sunkumus

Empirinių duomenų turinio analizė padėjo detaliau suprasti, kokios aktualiausios problemos yra pedagogams kasdieniame darbe, ugdant EES patiriančius vaikus. 20 - 26 lentelėse pateikiamos identifikuotos kategorijos ir jų turinys (subkategorijos): *sunkumai, susiję su vaiko ypatingumais; neigiamas šeimos vaizdinys; psichologinių, pedagoginių ir socialinių žinių trūkumas; EES patiriančių vaikų poreikių tenkinimo kokybę ribojantys veiksniai* (išsamiau apie kategorijų ir subkategorijų suskirstymą žr. 14 priedą, 13 lentelę).

20 lentelėje apibūdinama daugiausiai leksinių – semantinių vienetų surinkusi kategorija *sunkumai, susiję su vaiko ypatingumais* (N = 83).

20 lentelė

Kategorija „Sunkumai, susiję su vaiko ypatingumais“ bei ją sudarančios subkategorijos

<i>Kategorija</i>	<i>Subkategorija ir leksiniai - semantiniai vienetai</i>	<i>Teiginių skaičius</i>
Sunkumai, susiję su vaiko ypatingumais	Emocijų ir elgesio sunkumų įvardijimas	64
	EEE patiriantis vaikas – problema grupėje	11
	Bendravimo su bendraamžiais sunkumai	8
Iš viso:		83

Pateikti duomenys rodo, kad auklėtojų kaip ir tėvų pagrindinis minčių sutelktumas yra vaiko emocijų ir elgesio patiriami sunkumai (N = 64): *įkyrus elgesys, atsikalbinėjimas; agresyvumas; trūksta savikontrolės, savarankiškumo*. Galima daryti prielaidą, kad tai neigiamai veikia kai kurių pedagogų atliekamo darbo kokybę, lanksčiai reaguojant įvairiose situacijose,

todėl EES patiriantis vaikas tampa problema grupėje (N = 11). Pedagogų teigimu, *sunku vesti užsiėmimus, neįmanoma sukaupti vaikų dėmesio; dažnai nukenčia bendraamžiai*. Gali būti, kad lygiai taip pat, kaip ugdytoją veikia kontekstas, kuriame jis veikia, todėl jis konstruoja neigiamą įtaką kontekstui, kuriame pats veikia, dėl šių priežasčių EES patiriantį *vaiką atstumia kiti bendraamžiai; vyksta dažni konfliktai su bendraamžiais*.

Apibendrinta, kategorija **negatyvus šeimos vaizdinys** (N = 52), patvirtina, kad svarbiausioje EES patiriančių vaikų mikroaplinkoje, šeimoje, kartais susiklosto nepalankios jo socializacijai sąlygos (žr. 21 lentelę).

21 lentelė

Kategorija „Negatyvus šeimos paveikslas“ bei ją sudarančios subkategorijos

<i>Kategorija</i>	<i>Subkategorija ir leksiniai - semantiniai vienetai</i>	<i>Teiginių skaičius</i>
Negatyvus šeimos vaizdinys	Auklėjimo klaidos	15
	Socialinės rizikos situacijos	12
	Vaiko sunkumų nepripažinimas	11
	Sunkumų priežasčių paieškos šeimoje	11
	Žinių ir kompetencijų stoka	3
Iš viso:		52

Pedagogų nuomone, kad vaikų netinkamą elgesį ir emocijų raišką lemia *netinkamas ugdymas šeimoje, tėvai per mažai bendrauja su vaikais, neugdo savarankiškumo, jiems daug leidžiama ir nieko nesakoma*, socialinės rizikos situacijos, kai bent vienas iš tėvų girtauja, smurtauja, negatyvus tėvų ir vaikų tarpusavio ryšys (*alkoholizmas šeimoje; tėvų smurtas, nepagarba vienas kitam*), nepakankamas tėvų dėmesys vaikui (*abejingumas, tėvų požiūris į vaiką*). Šeimų menka socialinė patirtis, patirties vaikų auklėjimui stoka papildo vaikų netinkamo ugdymo šeimoje modelį. Pasitaiko situacijų, kai darbas su šeima yra labai sudėtingas ir sunkiai įmanomas, nes *tėvai nenori pripažinti, kad vaikas turi problemų*.

Pedagogų nuomonės apie kitus neigiamus ugdymo veiksnius atskleidžia kategorija **EES patiriančių vaikų poreikių tenkinimo kokybę ribojantys veiksniai** (N = 30) (žr. 22 lentelę).

Kategorija „EES patiriančių vaikų poreikių tenkinimo kokybę ribojantys veiksniai“ bei ją sudarančios subkategorijos

<i>Kategorija</i>	<i>Subkategorija ir leksiniai - semantiniai vienetai</i>	<i>Teiginių skaičius</i>
EES patiriančių vaikų poreikių tenkinimo kokybę ribojantys veiksniai	Nuoseklaus auklėjimo stoka	9
	Vaikų perteklius grupėse	7
	Laiko resursų stoka individualiam darbui	5
	Galių pedagogams stoka	4
	Ugdymo individualizavimo ir diferencijavimo kompetencijos stoka inkluzinėje aplinkoje	3
	Materialinių resursų stoka	2
Iš viso:		30

Kai kurie pedagogai pasigenda pedagoginės veiklos tęstinumo šeimoje, todėl mano, kad EES patiriančio vaiko ugdymo tenkinimo kokybę riboja *vientisumo auklėjime nebuvimas*, kai *vieni baudžia kiti guodžia*.

Kita aktualizuojama problema - dėl ugdymo individualizavimo ir diferencijavimo kompetencijos stokos inkluzinėje aplinkoje, auklėtojai per menkai orientuojasi į EES patiriantį vaiką bendroje grupės veikloje, mažai skiria dėmesio rezultatyvios sąveikos konstravimui (*Sunku su vaiku dirbti individualiai, kai grupėje daug vaikų*). Kaffemanienės (2005) atlikti tyrimai įrodo, kad pedagoginės sąveikos intensyvumas ir rezultatyvumas priklauso ne tik nuo ugdytinių skaičiaus klasėje bei jų gebėjimų lygio, bet tam įtakos turi ir pedagogo asmenybė, temperamentas, gebėjimas kurti darbingą mokymosi aplinką klasėje, profesinė motyvacija.

Kai kurių tyrimo dalyvių nuomone, *per daug teisių suteikta vaikams*. Tai galima interpretuoti, kad pedagogai kartais norėtų taikyti nepriimtinus šiuolaikiniam ugdymo kontekstui auklėjimo būdus.

Ne mažiau svarbi problema ir materialinių resursų stoka, kas neleidžia pritaikyti tinkamos aplinkos EES patiriančiam vaikui (*neturime sporto salės, kurioje galėtume fiziškai išsikrauti*)

Auklėtojai pripažįsta, kad gana aktuali problema, ugdant EES patiriančius vaikus ir patiems pedagogams *psichologijų, pedagoginių ir socialinių žinių trūkumas* (N = 18) (žr. 23 lentelę).

Kategorija „Psichologinių, pedagoginių ir socialinių žinių trūkumas“ bei ją sudarančios subkategorijos

<i>Kategorija</i>	<i>Subkategorija ir leksiniai - semantiniai vienetai</i>	<i>Teiginių skaičius</i>
Psichologinių, pedagoginių ir socialinių žinių trūkumas	Informacijos stoka	6
	Švietimo pagalbos ir specialistų trūkumas	6
	Bendravimo su tėvais kompetencijos stoka	4
	Emocijų ir/ar elgesio sunkumų patiriančių vaikų elgesio ir emocijų valdymo priemonių taikymo dilemos	2
Iš viso:		18

Respondentai teigia, kad *trūksta informacijos apie tokių vaikų ugdymą, dėl specialisto nebuvimo ikimokyklinėje įstaigoje, kryptingų seminarų susijusių su emocijų ir elgesio turinčių vaikų ugdymu, todėl kartais sunku paruošti individualią programą.* Pedagogai kasdien turi bendrauti su įvairaus amžiaus, išsilavinimo, skirtingas nuostatas turinčiais šeimos nariais, todėl nuogaustaujama *kaip pradėti pokalbį su tėvais, kurių vaikas turi problemų.* Dėl šių priežasčių, kartais tampa *sudėtingas abipusis bendravimas.* Tokių situacijų interpretavimas rodo auklėtojų norą siekti bendro tikslo, tačiau ir stoką konkrečių metodikų ir metodologijos, ne tik kaip bendrai spręsti problemas, bet ir emocijų ir/ar elgesio valdymo priemonių dilemas (*Ar viską vaikams reikia leisti?*).

Analizuojami ir aukščiau išanalizuoti duomenys leidžia įžvelgti bendradarbiavimo su tėvais spragas: dialogo ir bendro supratimo apie individualius vaiko poreikius ugdymosi situacijoje bei jų tenkinimo.

Pedagogų pasiūlymai, susiję su elgesio ir emocijų sunkumų patiriančių vaikų ugdymu. Pedagogų buvo prašoma pateikti pasiūlymų, kaip spręsti su EES patiriančių vaikų ugdymu susijusius klausimus. Auklėtojų pasiūlymai buvo apibendrinti turinio analizės metodu ir išskirtos trys kategorijos: *ugdymo individualizavimas ir diferencijavimas; tėvų, vaiko įtraukimas ir komandinis darbas; švietimo sistemos optimizavimas, didinant materialinius išteklius.* Kategorijas iliustruojantys teiginiai, pateikiami 15 priede, 14 lentelėje.

Daugiausiai leksinių – semantinių vienetų užfiksuota kategorijoje **ugdymo individualizavimas ir diferencijavimas** (N = 48) (žr. 24 lentelę).

Kategorija „Ugdymo individualizavimas ir diferencijavimas“ bei ją sudarančios subkategorijos

<i>Kategorija</i>	<i>Subkategorija</i>	<i>Teiginių skaičius</i>
Ugdymo individualizavimas ir diferencijavimas	I pozityvų elgesį ir emocijas orientuotos priemonės	16
	Individualus mokymas ir individualūs pokalbiai, pagalba EES patiriančiam vaikui	15
	Išteklių (laiko) skyrimas EES patiriančiam vaikui	4
	Teigiamos (pozityvios) emocinės aplinkos sukūrimas grupėje	4
	Vaiko pozityvų priėmimas ir individualumo pripažinimas	4
	Teigiamo pavyzdžio kaip autoriteto rodymas vaikui	3
	I negatyvų elgesį ir emocijas orientuotos priemonės	2
Iš viso:		48

Pedagogai patys pripažįsta individualizuotos pagalbos svarbą EES patiriančiam vaikui, todėl tikslų jie linkę siekti naudodami pakankamai įvairių į pozityvų elgesį ir emocijas orientuotas priemonių arsenalą: auklėjimo nuoseklumo laikymasis (*tvirtas elgesio ribų laikymasis tiek ikimokyklinėje įstaigoje, tiek namuose*); socialiai vertingų santykių su bendraamžiais skatinimas (*vaikų darbų dovanėlės vieni kitiems*); vaiko savęs identifikavimo skatinimas su teigiamais autoritetais (*skaityti vaikam apie gerą elgesį*); pozityvių pastiprinimų naudojimas (*dažniau pagirti, paskatinti*); įvairios veiklos pasiūlymas, skatinančios atsipalaiduoti (*pasiūlyti kuo įvairesnės veiklos; užsiėmimų metu leisti vaikui pajudėti, kad nepavargtų ramiai sėdėti*).

Kaip vienas iš sėkmės veiksnių įvardijamas išteklių (laiko) skyrimas (*daugiau laiko skirti vaikui*) ir individualus darbas su EES patiriančiais vaikais per individualius pokalbius ir užsiėmimus (*vesti individualius užsiėmimus; kuo daugiau kalbėti ir bendrauti su vaiku; aiškinti jo neigiamo elgesio pasekmes*).

Pedagogų nuomone, svarbu sukurti pozityvią emocinę aplinką grupėje, kad vaikas jaustųsi saugus (*nuoširdus bendravimas; vaiko supratimas; įsiklausyti į vaiko norus*), todėl būtinas vaiko priėmimas ir jo individualumo pripažinimas (*reikia suprasti, kad vaikai, turintys emocijų ir elgesio sunkumų yra tokie kaip ir visi; atrasti jo teigiamų savybių, pažvelgti, į vaiką iš pozityviosios pusės; neišskirti vaiko iš grupės*). Tačiau neišvengiamai, *pati auklėtoja turi būti vaikui teigiamas pavyzdys*, siekiant pozityvaus elgesio iš ugdytinio.

Nors ir nedidelis respondentų skaičius, tačiau ugdymo kokybės gerinimui buvo siūlomos ir negatyvų elgesį bei emocijas stiprinančias priemonės (*izoliuoti kitoje vietoje tokį vaiką pykčio priepuolių metu; skatinti išlieti agresiją prieš negyvus daiktus*).

Kita EES patiriančio vaiko ugdymo sėkmę lemianti sritis - *tėvų, vaiko įtraukimas ir komandinis darbas* (N = 38) (žr. 25 lentelę).

Kategorija „Tėvų, vaiko įtraukimas ir komandinis darbas“ bei ją sudarančios subkategorijos

<i>Kategorija</i>	<i>Subkategorija</i>	<i>Teiginių skaičius</i>
Tėvų, vaiko įtraukimas ir komandinis darbas	Sąveikų su tėvais inicijavimo poreikis	10
	Komandinis darbas	10
	Bendradarbiavimas su tėvais	7
	Tėvų švietimas, konsultavimas (edukacinė pagalba tėvams)	7
	Šeimos įtraukimas	2
	Bendradarbiavimas su EES patiriančiu vaiku	2
Iš viso:		38

Auklėtojai mano, kad jie turėtų *palaikyti glaudesnę ryšį su tėvais* bei *stengtis kuo daugiau bendrauti su tėvais, įtraukti tėvus į vaiko gyvenimą darželyje, jo rūpesčius, veiklą, sudominti tėvus grupe, veikla, jo vaiko pasiekimais*. Akcentuota ir į bendradarbiavimą orientuota pedagogų, specialistų, vaikų ir tėvų bendra veikla (*bendradarbiaujant tėvams, pedagogams, psychologams ir t. t.*). Minimoms ir kitoms pedagogų būtinos iniciatyvos, tokios kaip tėvų švietimas, konsultavimas (*šviesti tėvus apie jų vaikų elgesio sutrikimus*), bendradarbiavimas su EES patiriančiu vaiku (*pastovūs pokalbiai ir bendradarbiavimas su vaiku*).

Pedagogai pateikė pasiūlymų ir dėl *švietimo sistemos optimizavimo, didinant materialinius išteklius* (N = 24) (žr. 26 lentelę).

Kategorija „Švietimo sistemos optimizavimas, didinant materialinius išteklius“ bei ją sudarančios subkategorijos

<i>Kategorija</i>	<i>Subkategorija</i>	<i>Teiginių skaičius</i>
Švietimo sistemos optimizavimas, didinant materialinius išteklius	Psichologinės, socialinės ir specialiosios pedagoginės pagalbos poreikis	15
	Vaikų skaičiaus grupėje optimizavimas	6
	Auklėtojo pagalbininko vaidmuo ir poreikis	3
Iš viso:		24

Visi užfiksuoti siūlymai, susiję su išoriniais resursais. Auklėtojai sunkiai suvokia EES patiriančių vaikų ugdymą be specialistų (*kiekvienoje įstaigoje turėtų dirbti psychologas; steigti daugiau spec. pedagogų etatų*). Taip pat svarbus ir auklėtojo pagalbininko vaidmuo bei poreikis (*jei būtų auklėtojas padėjėjas, galėtų individualiai užsiimti su tokiais vaikais*). Kai kuriems pedagogams atrodo, kad vaikų skaičiaus grupėje optimizavimas padėtų atrasti pedagogams laiko individualiam darbui su EES patiriančiais vaikais (*reikėtų mažinti vaikų skaičių grupėje, tuomet galėtume daugiau laiko skirti individualiam darbui su vaiku*).

Apibendrinant galima teigti, kad pedagogai EES patiriančių vaikų sunkumų sprendimui aktualizuoja labiau pasitelkti vidinius resursus.

- *Daugumos pedagogų patirtis rodo, kad emocijų ir elgesio sunkumų patiriantiems vaikams labiausiai būdingi yra dėmesio ir savireguliacijos sunkumai. Identifikuojamos pakankamai dažnos agresyvumo ir netinkamo elgesio apraiškos bei ugdymosi motyvacijos stoka.*

- *Dauguma apklausoje dalyvavusių pedagogų mano, kad jiems yra tekę ugdyti EES patiriančius vaikus. Ši nuomonė prieštaringa, nes remiantis oficialiais statistiniais duomenimis, elgesio ir emocijų sutrikimų turinčių vaikų skaičius mokyklose nėra didelis.*

- *EES patiriantiems vaikams retai pagalbą teikia auklėtojai, spec. pedagogai, socialiniai pedagogai, psichologai, terapijos (taikomosios elgesio), todėl išreiškiamas šių specialistų poreikis.*

- *Tik trečdalis ikimokyklinių įstaigų pedagogų įgyvendina ankstyvosios emocinių ir elgesio problemų prevencijos bei socialinių įgūdžių programas. Todėl galima teigti, kad auklėtojos naudoja pačių sukurtas emocijų ir elgesio strategijas.*

- *Išanalizavus auklėtojų konstruojamas sąveikas bei organizuojamas veiklas, ugdant EES patiriančius vaikus, atskleistas pozityvių elgesio priemonių taikymo kryptingumas. Pedagogai siekia sukurti tinkamą aplinką EES patiriantiems vaikams. Elgesio ir emocinius sunkumus pedagogai dažniausiai padeda įveikti kurdami bendradarbiavimo santykius grupėje, įtraukdami visus vaikus į bendrą veiklą, organizuodami etines valandėles, kurdami taisykles ir skatindami jų laikytis, todėl išreiškiamas dar didesnis poreikis šias strategijas taikyti. Auklėtojai pritaria tėvams, kad kartais reikėtų naudoti netinkamą elgesį pastiprinančias priemones, paremtas bausmėmis.*

- *Tėvų įtraukimo į EES patiriančio vaiko ugdymo procesą faktorių modelis atskleidė pedagogų pozityvias nuostatas į tėvų vaidmenį, siekimą abipusei komunikacijai, tačiau, galbūt nerandama tų pačių geriausių bendradarbiavimo formų jai užtikrinti. Galima daryti prielaidą, kad dėl šių priežasčių tėvai kartais yra pasyvūs įsitraukdami į vaiko ugdymo procesą, numatant bendrus veiklos tikslus, juos įgyvendinant bei aptariant rezultatus.*

- *Pedagogų kaip ir tėvų minčių sutelktumas ties sunkumais darbe, susijusiais su vaiko ypatingumais, dėl lankstumo stokos, neigiamai veikia atliekamo darbo kokybę, todėl ugdytinis tampa problema grupėje. Kita problema, kurią įvardija auklėtojai – nepalankios sąlygos šeimoje ugdytis socialiniams gebėjimams, todėl kartais EES patiriančių vaikų tenkinimo kokybę riboja nuoseklus auklėjimo stoka. Pedagogai pripažįsta, kad ir jiems trūksta pedagoginių, psichologinių, socialinių žinių ir specialistų nebuvimas ugdymo įstaigoje, todėl susiduriama su sunkumais bendraujant su tėvais, taikant konkrečiam vaikui elgesio ir emocijų valdymo strategijas. Todėl šias problemas spręsti siūlo taikant į pozityvią sąveiką ir elgesį orientuotas*

priemonės, ugdymą individualizuojant ir diferencijuojant; siekiant komandinio darbo, įtraukiant tėvus ir EES patiriantį vaiką į ugdymo procesą.

Išvados

1. Elgesio valdymo ir strategijų sampratos bei taikymo galimybių, ugdant emocijų ir elgesio sunkumų patiriančius vaikus, teorinė analizė atskleidė, kad dažnai vaiko nepageidaujamo elgesio ir emocines reakcijas gali paskatinti arba visiškai pašalinti pedagogų konstruojamos elgesio valdymo strategijos, kurios remiasi įvairiomis pedagoginėmis priemonėmis. Emocijų ir elgesio sunkumų patiriančių vaikų ugdymo procesas turėtų būti grįstas ugdymo proceso dalyvių (vaikų, tėvų, pedagogų) bendra veikla, orientuota į pozityvaus elgesio palaikymą, skatinant ir stiprinant pozityvų elgesį, emocijas, akcentuojant teigiamus pokyčius, sudarant kryptingas situacijas bei veiklas, mokant ir skatinant vaiką savistabos, savivaldos, savianalizės, ugdant EES patiriančio vaiko ir bendraamžių socialinius gebėjimus.
2. Išanalizavus ikimokyklinio amžiaus emocijų ir elgesio sunkumų patiriančių vaikų poreikių vertinimo ir tenkinimo situaciją Lietuvos ikimokyklinėse įstaigose, nustatyta, kad Lietuvos Respublikos dokumentai, reglamentuojantys psichologinę, specialiąją pedagoginę ir specialiąją pagalbą sudaro tinkamas formaliąsias sąlygas teikti pagalbą ugdytiniais, jų pedagogams ir tėvams.
3. Statistinių rodiklių ir pedagogų apklausos duomenų analizė rodo, kad teikiant švietimo pagalbą nacionaliniu ir savivaldybės lygmeniu neužtikrinamas specialiosios pagalbos prieinamumas EES patiriantiems ikimokyklinio amžiaus vaikams, jų šeimoms ir pedagogams, nes trūksta šioje srityje kompetentingų specialistų (socialinių pedagogų, specialiųjų pedagogų, psichologų) arba apskritai nėra nė vieno specialisto, išmanančio EES patiriančių vaikų ypatumus ir ugdymosi poreikius.
4. Empirinio tyrimo duomenys rodo, kad pedagogų ir tėvų nuomonės apie vaikų emocijų ir elgesio raišką ikimokykliniame amžiuje yra šiek tiek kontrastingos. Labiausiai akcentuojama, kad emocijų ir elgesio sunkumų patiriantiems vaikams būdingi dėmesio ir savireguliacijos sunkumai. Pedagogai identifikuoja pakankamai dažnas vaikų agresyvumo ir netinkamo elgesio apraiškas bei ugdymosi motyvacijos stoką, kai tuo tarpu tėvai retai įvardina vaiko agresyvaus ir netinkamo elgesio požymius, nepastebi vaiko emocinių ir socialinių sunkumų.
5. Pedagogų ir tėvų taikomų elgesio ir emocijų valdymo strategijų struktūra atskleidė sąveikas bei organizuojamas veiklas, orientuotas į pozityvaus elgesio ir emocijų skatinimą. Identifikuojamas pozityvios aplinkos kūrimo kryptingumas. Auklėtojai ir šeimos nariai, padėdami įveikti elgesio ir emocinius vaiko sunkumus, kuria su vaiku taisykles ir skatina jų laikytis. Pedagogai orientuojasi į socialinių įgūdžių ugdymą grupės lygiu, kurdami bendradarbiavimo santykius grupėje, įtraukdami visus vaikus į bendras veiklas, organizuodami etines valandėles, tačiau mažiau kreipiamas dėmesys į individualius EES patiriančio vaiko

poreikius. Tėvai taiko tiek individualistines, tiek kompleksines strategijas, paremtas pozityviu pastiprinimu, alternatyvių socialiai priimtino elgesio būdų rodymu ir skatinimu, kartais pasitelkiant terapinę veiklą. Nors tiek tėvų, tiek pedagogų taikomos strategijos orientuotos į pozityvaus elgesio ir emocijų skatinimą, dėl nepakankamai efektyvios komunikacijos, šiek tiek ribotas jų suderinamumas.

6. Išanalizavus pedagogų elgesio ir emocijų strategijų taikymo gerąsias patirtis, paaiškėjo kad ugdymo efektyvumo leidžia siekti tokie veiksniai: taisyklių kūrimas ir skatinimas jų laikytis; nepageidaujamo elgesio valdymas taikant loginės pasekmės metodus; įvairovė organizuojant ugdymo veiklas; socialinių įgūdžių tobulinimas; tėvų įtraukimas į vaiko ugdymo procesą; poreikis pažinti šeimą; siekis šeimoje ir darželyje taikomų auklėjimo priemonių dermės; savalaikio reagavimo ir konfliktų sprendimo poreikio pripažinimas; vaikų mokymo savianalizės ir savikontrolės svarba.

Retai, tačiau pedagogai spręsdami su elgesio ir emocijų sunkumais susijusias problemas kartais linkę kaltinti tėvus dėl netinkamo vaiko auklėjimo šeimoje, taikyti drausminančias strategijas, ignoruoti neigiamas emocijas ir elgesį, nuolaidžiauti ar net imtis gąsdinančių ir vaiko orumą žeminančių auklėjimo būdų.

7. Pagalbos kokybę emocijų ir elgesio sunkumų patiriantiems vaikams ikimokykliniame amžiuje riboja lankstumo trūkumas, organizuojant pagalbą vaikui, pedagoginių, psichologinių, socialinių žinių stoka, reikalingų specialistų nebuvimas ugdymo įstaigoje. Susiduriama su sunkumais kuriant bendradarbiavimo santykius su šeimos nariais, siekiant nuoseklaus auklėjimo, koordinuotos pagalbos, įveikiant vaikų elgesio ir emocinius sunkumus.

8. Hipotezė, kad auklėtojai ir tėvai taiko tarpusavyje derančias emocijų ir elgesio valdymo strategijas, orientuotas į pozityvaus elgesio palaikymą, pasitvirtino iš dalies.

Literatūra

1. Abromaitienė, L. (2008). *Delinkventinio elgesio pedagogika*. Kaunas: Technologija.
2. Ališauskas, A. (2002). *Vaikų raidos ypatingumų ir specialiųjų ugdymo(si) poreikių įvertinimas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
3. Ališauskas, A. (2007). *Vaiko psichopedagoginis vertinimas: pokyčių perspektyva*. Mokomoji knyga. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
4. Ališauskas, A., Ališauskienė, S., Gerulaitis, D., Melienė, R., Miltenienė, L. (2010). *Specialiųjų poreikių asmenų ugdymo(si) formų įvairovės tyrimas*. Tyrimo ataskaita. http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/ataskaita.pdf (žiūrėta 2011 - 02 - 12).
5. Ališauskas, A., Rusteika, M. (2008). Specialiojo pedagogo funkcijų bendrojo lavinimo mokykloje analizė. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 2 (18), 17 - 23.
6. Ališauskienė, S. (2005). Socialinės rizikos sampratos interpretacijos ikimokyklinėje įstaigoje. *Specialusis ugdymas*, 1 (12), 8 – 16.
7. Ališauskienė, S., Ališauskas, A., Melienė, R., Šapelytė, O., Miltenienė, L., Gerulaitis, D. (2007). *Psichologinės, specialiosios pedagoginės ir specialiosios pagalbos bendrojo lavinimo mokiniams lygis*. Tyrimo ataskaita. http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tyrimai/sb/SMM_ATASKAITA_pagalbos%20lygis_2007.pdf (žiūrėta 2011 – 08 – 16).
8. Ališauskienė, S., Mikalajūnienė, J., Čegyte, D. (2007). Ekologinio požiūrio taikymas, tenkinant ankstyvojo ir ikimokyklinio amžiaus vaikų specialiuosius poreikius. *Specialusis ugdymas*, 2 (17), 107 – 119.
9. Ališauskienė, S., Miltenienė, L. (2004). *Bendradarbiavimas tenkinant specialiuosius ugdymosi poreikius*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
10. *Ankstyvoji intervencija vaikystėje. Situacijos Europoje analizė pagrindiniai aspektai ir rekomendacijos* (2005). Ataskaita. Red. Soriano, išvertė S. Ališauskienė. Europos specialiojo ugdymo plėtros agentūra. http://www.european-agency.org/publications/ereports/early-childhood-intervention/eci_lt.pdf (žiūrėta 2011 – 08 – 30).
11. Augis, R. (Red.) ir kt. (1993). *Psichologijos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
12. Berns, R., M. (2009). *Vaiko socializacija*. Šeima, mokykla, visuomenė. Vilnius: UAB “Poligrafija ir informatika”.
13. Bitinas, B. (2000). *Ugdymo filosofija*. Vilnius: Enciklopedija.
14. Bitinas, B., Rupšienė, L., Žydzūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija*. Vadovėlis vadybos ir administravimo studentams. Klaipėda: S. Jokužio leidykla – spaustuvė.

15. Bončkutė – Petronienė, G. (2008). *Įdomioji psichoterapija mokytojams ir tėvams*. Vilnius: Versus aureus.
16. Braslauskienė, R., Jonutytė, I. (2005). *Vaikų agresyvaus elgesio prevencija ugdymo institucijose*. Mokomoji knyga. Klaipėda: Klaipėdos Universiteto leidykla.
17. Bražienė, N., Mockienė, D. (2008). Agresyvių vaikų socializacijos teoriniai pagrindai. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 2 (18), 55 – 64.
18. Bruneikienė, B. (2009). Pozityvaus bendravimo įtaka tinkamam vaikų elgesiui ugdyti. *Žvirblių takas*, 2, 20 – 26.
19. Butkienė, G., Kepalaitė, A. (1996). *Mokymasis ir asmenybės brendimas*. Vilnius: Margi raštai.
20. Buttner, C. (1998). *Gyvename su agresyviais vaikais*. Vilnius: Presvika.
21. Caughlin, P., A., Hansen, K., A., Heller, D., Kaufmann, R., K., Stolberg, J., R., Walsh K., B. (1997). *Į vaiką orientuotų grupių kūrimas*. Knyga auklėtojais. Vilnius: Lietus.
22. Civinskas, R., Levickaitė, V., Tamutienė, I. (2006). *Vengiančių lankyti mokyklą vaikų problemos ir poreikiai*. Vilnius: Garnelis.
23. Čekanavičius, V., Murauskas, G. (2003). *Statistika ir jos taikymai*. Vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams. Vilnius: TEV
24. Daniels, E., R., Stafford, K. (2000). *Atvirų visiems vaikams grupių kūrimas*. Specialiųjų poreikių vaikų integravimas. Vilnius: Gimtasis žodis.
25. Daulenskienė, J., N., V., Radzevičienė, L., Ruškus, J. (2002). Ne šeimoje augančių ankstyvojo amžiaus vaikų emocinės raiškos ypatumai. *Specialusis ugdymas*, 12 (6), 17 – 32.
26. Dobryninas, A., Poviliūnas, A., Tureikytė, D., Žilinskienė, L. (2004). *Delinkventai Lietuvos mokyklose*. www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/AtaskaitaDelinkventai.doc (žiūrėta 2011 - 08 – 30).
27. Geležinienė, R. (2009) *Įrodymais grįstos mokytojo veiklos konstravimas ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius*. (Nepublikuota daktaro disertacija, Šiaulių Universitetas, 2009).
28. Geležinienė, R., Ruškus J., Blinstrubas, A. (2008). Mokytojų veiklos ir patirčių analizė sprendžiant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčio mokinio problemas. *Specialusis ugdymas*, 1 (18), 34 – 45.
29. Gerulaitis, D. (2007). *Tėvų išitraukimo į vaiko ugdymosi procesą plėtotė specialiojoje mokykloje*. (Daktaro disertacija, Šiaulių Universitetas, 2007).
30. Gevorgianienė, V. (2003a). Pedagogų ir tėvų bendradarbiavimas ugdant specialiųjų poreikių turinčius vaikus. *Specialiojo ugdymo pagrindai*. 173 – 195.

31. Gevorgianienė, V. (2003b). Komandinis darbas mokykloje. *Specialiojo ugdymo pagrindai*. 211 – 220.
32. *Gyvenimo įgūdžių ugdymas* (2004). Antroji pataisyta laida. Vilnius: ŠCA.
33. Gray, J. (2009). *Vaikai kilę iš dangaus*. Pozityvūs vaikų auklėjimo metodai. Vilnius: Alma litera.
34. Grakauskaitė – Kodikienė, E., Jonutienė, G. (2007). *Pagalba šeimai – tėvystės įgūdžių ugdymas*. Vilnius: II „Jusida“.
35. Hallahan, D., P., Kauffman, J., M. (2003). *Ypatingieji mokiniai*. Vilnius: Alma litera.
36. Herm, S. (2004). „*Sunkūs*“ vaikai. Praktiniai patarimai auklėtojams ir tėvams. Vilnius: Alma litera.
37. <http://www.vaikulinija.lt/index.php/savaite-be-patyciu-c/savaite-be-patyciu-2011/> (2011 – 10 – 15).
38. Jovaiša, L. (2001). *Ugdymo mokslas ir praktika*. Analitinių straipsnių monografija. Vilnius: Agora.
39. Jovaiša, L. (2007). *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
40. Juodaitytė, A, Gaučaitė, R, Kazlauskienė, A. (2009). *Informavimas apie ikimokyklinį, priešmokyklinį ugdymą ir švietimo pagalbą*. Šiauliai: Lucilijus.
41. Juodaitytė, A. (2003). *Vaikystės fenomenas: socialinis - edukacinis aspektas*. Šiauliai.
42. Kaffemanienė, I. (2005). Pedagoginės sąveikos struktūra ugdant mokymosi negalių turinčius moksleivius bendrojo lavinimo mokykloje. *Specialusis ugdymas*, 1(12), 85 – 101.
43. Kaffemanienė, I., Tereikienė, V. (2003). Ikimokyklinio amžiaus vaikų emocinės raidos ir elgesio sutrikimų korekcija. *Specialusis ugdymas*, 1 (8), 15 – 30.
44. Kardelis, K. (2007). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Šiauliai: Liucilijus.
45. Keinys, S. (Red.) (2000). *Dabartinis lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
46. Kvieskienė, G. (2003). *Socializacija ir vaiko gerovė*. Monografija. Vilnius.
47. Lawrence, Dr., Shapiro, E. (2008). *Kaip ugdyti vaiko emocinį intelektą*. Vadovas tėvams. Vilnius: Presvika.
48. Legkauskas, V. (2010). *Socialinė psichologija*. Vilnius: Vaga.
49. Leliūgienė, I. (2003). *Socialinė pedagogika*. Vadovėlis. Kaunas: Technologija
50. Leonavičius, J. (1993). *Sociologijos žodynas*. Vilnius: Academia.
51. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo įstatymo pakeitimo įstatymas, 2011m. kovo 17 d. Nr. XI-1281. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=395105&p_query=&p_tr2=

52. Lietuvos statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos vyriausybės (2009). <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id-1878> (žiūrėta 2011 – 08- 15).
53. Lietuvos švietimo sistema 2009/2010. http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/eurybase_full_reports/LT_LT.pdf (žiūrėta 2011 – 08- 15).
54. LR ŠM ministro 2003 m. birželio 23 d. įsakymas Nr. ISAK - 897. *Dėl pedagoginės ir psichologinės pagalbos teikimo modelio*. http://www.smm.lt/teisine_baze/docs/isakimai/03-06-25-ISAK-897.htm (žiūrėta 2011 - 08 – 02).
55. LR švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl mokyklos vaiko gerovės komisijos sudarymo ir jos darbo organizavimo tvarkos aprašo patvirtinimo (2011 – 04 – 11, Nr. V-579).http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=396543&p_query=&p_tr2= (žiūrėta 2011 – 08 -02).
56. LR švietimo ir mokslo ministro, LR sveikatos apsaugos ministro, LR socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas „Dėl mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašo patvirtinimo“ (2011 – 07 – 13, Nr. V-1265/V-685/A1-317) http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=404013&p_query=&p_tr2= (žiūrėta 2011 – 08 -02).
57. Malinauskaitė, A. (2010). Elgesio sutrikimų prevencija skatinant socialines ir emocines kompetencijas priešmokykliniame amžiuje: Vokiškoji patirtis. *Specialusis ugdymas*, 1(22), 149 – 159.
58. Matulionis, A., V. (2002). *Sociologija*. Vilnius: Homo liber.
59. Meyer, A., L., Farrell, A., D. (1998). *Social skills training to promote resilience in urban sixth – grade students: one product of an action research strategy to prevent youth violence in high – risk environments*. Education & Treatment of Children. <http://web.ebscohost.com/ehost/resultsadvanced?sid=beab71e9709e4478990f85ac2af659d7%40sessionmgr14&vid=3&hid=24&bquery=%28social+skills+training+to+promote+resilience%29&bdata=JmRiPXRyaCZ0eXBIPTEmc2l0ZT1laG9zdC1saXZl> (žiūrėta 2011 – 08 – 28).
60. Mielke, U. (1997). *Geriau supraskime sunkius vaikus*. Vilnius: Lektūra.
61. Miltenienė, L. (2005a). Bendradarbiavimo realybė tenkinant vaiko specialiuosius ugdymosi poreikius bendrojo lavinimo mokykloje. *Specialusis ugdymas*, 2 (13), 34 – 44.
62. Miltenienė, L. (2005b). *Bendradarbiavimo modelio konstravimas tenkinant specialiuosius ugdymosi poreikius*. (Daktaro disertacija, Šiaulių Universitetas, 2005).
63. Miltenienė, L. (2008). Vaiko dalyvavimas tenkinant specialiuosius ugdymosi poreikius bendrojo lavinimo mokykloje. *Specialusis ugdymas*, 1(18).

64. Mitchell, D. (2008). *What really works in special and inclusive education. Using evidence – based teaching strategies*. London and New York: Routledge. Taylor & Francis Group.
65. Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategija ir jos įgyvendinimo planas (2004). www.lssic.lt/.../mokym_visa_gyv_strateg_veiksmu_planas.doc (žiūrėta 2011 - 09 – 20).
66. Monkevičienė, O. (2004). Emocinės ir socialinės paramos vaikui būdai. *Sveikata*, 7, 27 – 35.
67. Monkevičienė, O., Glebuviene, V., S., Jonilienė, M., Montvilaitė, S., Stankevičienė, K., Mauragienė, V., Tarasonienė, A., L. (2008). *Ikimokyklinio ugdymo įvairovė: esama situacija ir visuomenės lūkesčiai*. Galutinė mokslinė ataskaita. http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tyrimai/sb/VPU-atask-paslaug-ivairove.pdf (žiūrėta 2011 - 10 – 17).
68. Nasvytienė, D. (2005). *Vaiko elgesio ir emocinės problemos*. Kontekstas, psichologinis įvertinimas ir pagalba. Vilnius: Vilniaus Pedagoginis Universitetas.
69. Newcomer, L. (2009). *Universal Positive Behavior Support for the Classroom*. http://www.pbis.org/pbis_newsletter/default.aspx (žiūrėta 2011 - 08 – 21).
70. *Paramos vaikams centras*. <http://pvc.lt/bbbs> (žiūrėta 2011 – 10 – 12).
71. Pollard, A. (2006). *Refleksyvusis mokymas. Veiksminga ir duomenimis paremta profesinė praktika*. Vilnius: Garnelis.
72. Porter, L. (2003). *Young children's behaviour*. Practical approaches for caregivers and teachers. Elsevier Australia: MacLenan and Petty
73. Programa „Jaunoji Europa“ („Zipio draugai“). www.pedagogika.lt/puslapis/naujienos/jauneuro.doc (žiūrėta 2011 – 10 – 12).
74. Radzevičienė, L. (1997). *Ankstyvojo ir ikimokyklinio amžiaus vaikų emocijų ir elgesio sutrikimai bei jų korekcija*. Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas.
75. Ramanauskienė, T. (2005). *Rekomendacijos tėvams ir mokytojams: hiperaktyvus vaikas*. <http://www.autizmo.puslapiai.lt/hyper/Sutrikimas.html> (žiūrėta 2010 - 08 – 11).
76. Rogers, C., R. (2005). *Apie tapimą asmeniu*. Psichoterapeuto požiūris į psichoterapiją. Vilnius: Via Recta.
77. Ruškus, J. (2002). *Negalės fenomenas*. Monografija. Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.
78. Ruškus, J., Ališauskas, A., Šapelytė, O. (2006). *Pedagoginių psichologinių tarnybų (PPT) veiklos veiksmingumas*. Tyrimo ataskaita. http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tyrimai/PPT_ataskaita.pdf (žiūrėta 2010 – 01 – 10).

79. Ruškus, J., Mažeikis, G. (2007). *Neįgalumas ir socialinis dalyvavimas. Kritisė patirties ir galimybių Lietuvoje refleksija*. Monografija. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
80. Scott, T., M. (2007). Issues of personal dignity and social validity in schoolwide systems of positive behavior support. *Journal of Positive behavior interventions*. 9 (2), 102 – 112. <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=30&hid=9&sid=9df2d794-5ad5-42f2-9743-f1df7bf8131f%40sessionmgr4> (žiūrėta 2010 – 01 – 10).
81. *Socialinės dramos galimybės ir praktika* (2005) . Vilnius: Europos namai.
82. Staerfeldt, E., Mathiasen, Ch., R. (1999). *Pedagogika ir demokratija*. Ugdomojo darbo eksperimentai Lietuvos vaikų darželiuose. Vilnius: Aidai.
83. Sugai, G., Horner, R., H., Dunlap, G., Hieneman, M., Lewis, T., J., Nelson, C., M., Scott, T., Liaupsin, C., Saylor, W., Turnbull, A., P., Turnbull, H., R., Wickham, D. (1999). *Applying Positive Behavioral Support and Functional Behavioral Assessment in Schools*. http://teachingcommons.cdl.edu/education/_media/documents/OSEPRESOURCE.doc (žiūrėta 2009 - 12 – 08).
84. Sutton, C. (1999). *Socialinis darbas, bendruomenės veikla ir psichologija*. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.
85. Szakowicz, D., L. (2006). *Stebėjimas ir refleksija vaikystėje*. Australija: Thomson/Social Science Press.
86. Švietimo valdymo informacinės sistemos (2011). <http://www.svis.smm.lt/svis/node/6> (žiūrėta 2011 - 08 – 15).
87. Teresevičienė, M., Gedvilienė, G. (2003). *Mokymasis grupėse ir asmenybės kaita*. Monografija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
88. Utz, K. (2001). *Tu priklausai mums! Neįprasto elgesio vaikų integravimas*. Vilnius: Presvika.
89. Valickas, G. (1997). *Psichologinės asocialaus elgesio ištakos*. Monografija. Vilnius: LTA
90. Valstybinės švietimo strategijos 2003 – 2012 metų nuostatos (2003). www.smm.lt/ti/docs/strategija2003-12.doc (žiūrėta 2011 – 09 -20).
91. Vasiliauskas, A. (2005). *Strateginis valdymas*. Vilnius: technologija.
92. Vosylienė, E. (2009). *Socioedukacinis darbas su vaiku*. Mokomoji knyga. Vilnius: „Baltos lankos“.
93. Winnicott, D., W. (2000). *Vaikas, šeima ir išorinis pasaulis*. Vilnius: Via Recta.
94. Žukauskienė, R. (2001). *Kodėl vaikai neklauso*. Vilnius: G. Kusio firma.
95. Žukauskienė, R. (2002). *Raidos psichologija*. Vilnius: Margi raštai.

Jovita Biliūnienė

EMOTIONS AND BEHAVIOR MANAGEMENT STRATEGIES FOR PRESCHOOL CHILDREN

The Master's Degree Thesis

Summary

The paper presents the study which was sought to disclose expression of pre-school aged children experiencing behavioural and emotional difficulties and to identify the strategies applied by teachers and parents in the course of education of pre-school aged children experiencing behavioural and emotional difficulties.

Hypothesis was set that teachers and parents apply compatible emotion and behaviour management strategies oriented towards maintaining positive behaviour of the child.

In order to collect survey data, scientific literature, secondary legal document and statistic data analyses were applied as well as discussions in a gathered group and questioning survey *methods*.

Qualitative (content analysis) and *statistic* (descriptive of frequencies, averages, factor analysis, parametric T - test) *data analysis* were applied.

13 experts (practitioners) from one Šiauliai pre-school establishment and 236 pedagogues from pre-school establishments as well as 70 parents of pre-school aged children experiencing behavioural and emotional difficulties from all over Lithuania participated in the survey.

Most important conclusions of *empiric* research:

1. Empiric research data shows that opinions of pedagogues and parents about emotional and behavioural expression in pre-school age are a little contrasting. Most of all it is stressed that pre-school aged children experiencing behavioural and emotional difficulties feature difficulties in attention and self-regulation. Pedagogues identify sufficiently high children aggression and unsuitable behaviour expressions and lack in education motivation, at the same time parents rare state signs of aggressive and unsuitable behaviour, notice no emotional and social difficulties in their children.
2. The structure of strategies applied by teachers and parents to manage emotions and behaviour disclosed the interactions and activities organized, oriented towards stimulation of positive behaviour and emotions. Positive setting creation tendency is identified. Though the strategies applied both by parents and teachers are oriented towards stimulation of positive behaviour and emotions, due to insufficiently efficient communication their compatibility is a little restricted.
3. The hypothesis was confirmed partially, that teachers and parents apply compatible emotion

and behaviour management strategies, oriented towards stimulation of positive behaviour and emotions.

Keywords: emotion and behaviour management, emotional and behavioural difficulties, education assistance.

PRIEDAI